

วารสารสหวิทยาการ วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Journal of Integrated Sciences
College of Interdisciplinary Studies
Thammasat University

สหวิทยาการ :

อสาสมักร สตรี อัตลักษณ์ ประวัติศาสตร์

ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 (ตุลาคม 2555 - มีนาคม 2556)
Volume 10, Issue 2 (October 2012 - May 2013)

วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วารสารสหวิทยาการ

JOURNAL OF INTEGRATED SCIENCES

ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 (ตุลาคม 2555 – มีนาคม 2556)

ISBN: 1685 – 2494

เจ้าของ วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บรรณาธิการบริหาร

ดร.พิทยา สุวคันธ์

คณะกรรมการกลั่นกรองและประกันคุณภาพ

ศาสตราจารย์ วันทนีย์ วาลิกะลิน	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ศาสตราจารย์ ดร.อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์	คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
รองศาสตราจารย์ เล็ก สมบัติ	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ดร.ณัฐพล แสงอรุณ	วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ดร.ฉันทยา รุจิเสถียรทรัพย์	สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
อาจารย์วัลลภ ทองอ่อน	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกษร สัมภาทอง	คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ดร.วรารณณ์ แซ่มสนิท	แผนงานสุขภาวะผู้หญิง และความเป็นธรรมทางเพศ สมาคมเพศวิถีศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล
ดร.เมธี เมธาลีทิ สุขสำเร็จ	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ออกแบบปก อาจารย์ รัชฎมิ ปัญสงเสริม

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

สหวิทยาการ : พิทยา สุวคินทร์, (บรรณาธิการ)

วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556

พิมพ์ที่ : บริษัท ครองช่างพริ้นท์ติ้ง จำกัด

61-63 ถนนทิพยเนตร ตำบลห้วยยา อำเภอมือง เชียงใหม่ 50000

โทร. 053-281540 โทรสาร. 053-281546

*บทความทัศนะ ข้อคิดเห็น ภาพที่ปรากฏ ในวารสารเล่มนี้
เป็นความคิดเห็นส่วนตัวของผู้เขียน บรรณาธิการและ
กองบรรณาธิการ ไม่จำเป็นต้องเห็นพ้องด้วย และไม่ถือเป็น
ความรับผิดชอบ ลิขสิทธิ์เป็นของผู้เขียน และวิทยาลัย
สหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ การตีพิมพ์ชื่อต้อง
ได้รับอนุญาตจากผู้เขียน และวิทยาลัยสหวิทยาการโดยตรง
และเป็นลายลักษณ์อักษร*

สารบัญ

บทบรรณาธิการ

G

พิทยา สุวคันธ์

บทความวิชาการ

การพัฒนาระบบอาสาสมัคร : ภาพสะท้อนจากการประเมิน 3

โครงการบ้านนนทภูมิบ้านแห่งความสุข

จิตติมา เจือไทย

การคุกคามทางเพศในสังคมไทย 33

เพ็ญพรรณ กี่เจริญ

เศรษฐกิจพอเพียงกับความเสมอภาคหญิงชายในครัวเรือน 54

จิราภรณ์ ลิสกุลรักษ์

อัตลักษณ์และตัวตนความเป็นชาติพันธุ์ของผู้หญิงม้ง : 97

กรณีศึกษาแบบอัตชีวประวัติ

ยุพิน เจริญสุข

การล่มสลายของเจ้าผู้ครองนครในหัวเมืองล้านนา 116

ในทางการเมืองเศรษฐกิจ: เมืองนครลำปาง

กนกวรรณ อุ่ทองทรัพย์

การศึกษาพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณ 152

ในบริเวณพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปาง

ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24

วรวิทย์ สุมาลัย

บรรณาธิการ

ในปีที่ 10 ของ “วารสารสหวิทยาการ” วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทั้งนี้คำว่า “สหวิทยาการ” ที่มักจะมีประเด็นคำถามต่างๆมากมาย ที่มีได้มีสูตรสำเร็จตายตัว และมีความเลื่อนไหลไปตามกระแสของสังคม ที่มีความยกย่องขึ้นไปมากับประเด็นทั้งแนวคิด วิธีการ และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งบางครั้งมีมุมมองที่ใกล้ตัวและไกลตัวออกไปจากกรอบคิดแบบสมัยนิยม และอาจที่ยังยับยั้งขอบเขตหรือประเด็นในวงที่จำกัดได้ และยังข้ามพรมแดนหรือพื้นที่แห่งศาสตร์อื่น จึงได้กำหนดประเด็นของเรื่องใหม่ “สหวิทยาการ : อาสาสมัคร สตรี อัตลักษณ์ ประวัติศาสตร์” ซึ่งก็ยังคงถือเป็นประเด็นที่ยังคงท้าทายต่อวงการวิชาสหวิทยาการต่อไป

ทั้งนี้ในวารสารเล่มนี้ มีบทความที่หลากหลายเช่นเดิม งานของจิตติมา เจือไทย บทความเรื่อง การพัฒนาระบบอาสาสมัคร: ภาพสะท้อนจากการประเมินโครงการบ้านนนทภูมิตำแห่งความสุข ส่วน เพ็ญพรรณ กิจเจริญ ได้ศึกษาประเด็น การคุกคามทางเพศในสังคมไทย และในงานศึกษาของ จิราภรณ์ ลิสกุลรักษ์ ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงกับความเสมอภาคหญิงชายในครัวเรือนยุคหิน เจริญสุข ได้ศึกษา อัตลักษณ์และตัวตนความเป็นชาติพันธุ์ของผู้หญิงม้ง: กรณีศึกษาแบบอัตชีวประวัติ นอกจากนี้ยังมีงานเชิงประวัติศาสตร์ของ กนกวรรณ อุ๋ทองทรัพย์ ได้ศึกษาเรื่อง การล่มสลายของเจ้าผู้ครองนครในหัวเมืองล้านนาในทางการเมืองเศรษฐกิจ: เมืองนครลำปาง และงานศึกษาของ วรวิทย์ สุมาลัย การศึกษาพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณในบริเวณพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปาง ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24

หากกล่าวได้ว่า วารสารเล่มนี้ถือได้ว่าออกมาเพื่อที่จะสะท้อนมุมมอง
ของความเป็น “สหวิทยาการ” ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของกรอบคิด
และการแสดงจุดยืนใหม่ให้กับวงการวิชาการสหวิทยาการ เพื่อที่จะ
สะท้อนในมุมมองที่กว้างไกลออกไป ที่มีได้จำกัดพื้นที่และพรมแดน
แห่งศาสตร์สหวิทยาการต่อไป

พิทยา สุวพันธ์
2556

ACADEMIC ARTICLES บทความวิชาการ

**วารสารสหวิทยาการ วิทยาลัยสหวิทยาการ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์**

Journal of Integrated Sciences, College of Interdisciplinary
Studies, Thammasat University

ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 (ตุลาคม 2555 - มีนาคม 2556)

Volume 10, Issue 2 (October 2012 - May 2013)

การพัฒนาาระบบ อาสาสมัคร :

ภาพสะท้อนจากการประเมิน
โครงการบ้านนนทภูมิบ้าน
แห่งความสุข

The Development of a Volunteer System:
A Reflection from the “Bann Nonthapoom
Bann Haeng Khamsuk” Project Evaluation

จิตติมา เจือไทย¹ ■

¹ อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาระบบอาสาสมัคร ซึ่งเป็นภาพสะท้อนจากการประเมินโครงการพัฒนาระบบอาสาสมัคร ภายใต้โครงการบ้านนนทภูมิ บ้านแห่งความสุข ผลการศึกษา พบว่า ระดับความสำเร็จของการดำเนินโครงการ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่สำคัญ 4 ประการ คือ (1) การสร้างความเข้าใจและสร้างจุดหมายร่วมกันของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินโครงการ (2) การสร้างระบบบริหารจัดการฐานข้อมูลอาสาสมัครที่มีประสิทธิภาพ (3) การสร้างพื้นที่เพื่อเอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วม การเรียนรู้ และการพัฒนาทักษะในการทำงานของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และ (4) การแสวงหาความร่วมมือเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม การจะสร้างเงื่อนไขเหล่านี้ให้เกิดขึ้น อาจไม่ได้ขึ้นอยู่กับข้อกำหนดรูปแบบของกิจกรรม องค์กรประกอบ หรือการกำหนดหน้าที่ที่เป็นลายลักษณ์อักษร หากแต่อยู่ที่กระบวนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการ เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการจัดการโครงการ มองเห็นความสำคัญของการทำงานร่วมกัน มองเห็นศักยภาพของสมาชิกแต่ละคน มองเห็นคุณค่าของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี รวมถึงมีการร่วมมือกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเป็นกัลยาณมิตร ทั้งนี้เพื่อสร้างให้เกิดระบบอาสาสมัครที่เข้มแข็งและยั่งยืน เพื่อทำให้บ้านนนทภูมิกลายเป็นบ้านแห่งความสุขสำหรับทุกคนอย่างแท้จริง

คำสำคัญ : ระบบอาสาสมัคร, การประเมินโครงการ, สถานสงเคราะห์เด็กพิการ

Abstract

This article aimed at proposing an approach to develop a volunteer system. A reflection was from the assessment of a volunteer development project, the “Baan Nonthapoom Baan Haeng Khamsuk” project. The findings revealed that the project accomplishment level depended upon four crucial conditions: firstly, the construction of shared understandings and purposes of all involving in the project implementation; secondly, the establishment of an effective volunteer database; thirdly, the creation of a space to facilitate cooperation, learning and working skill improvement of concerned parties; and fourthly the seeking of a cooperation to obtain consecutive supports. Nevertheless, the formation of the said conditions may not be based on the set up of a framework for activities, elements or written assigned duties. Rather, it could be established from the process of constructing relationships among those involved in the project for the emergence of a mutual learning process in the project implementation, the appreciation of each potential member, the value of team work and collaboration, appropriate leader–follower role taking as well as conjoint problem solving. Thus, it would make possible of a strong sustainable volunteer system formation which would bring about genuine happiness to everyone in “Baan Nonthapoom”, which is a home for happiness.

Keywords: Volunteer System, Project Evaluation, Home for Children with disabilities

บทนำ

สถานสงเคราะห์เด็กพิการและทุพพลภาพปากเกร็ด (บ้านนนทภูมิ) เป็นหน่วยงานสังกัด สำนักบริการสวัสดิการสังคม กรมพัฒนาสังคม และสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ทำหน้าที่หรือภารกิจในการจัดบริการด้านการสงเคราะห์เลี้ยงดู การรักษาพยาบาล การบำบัดฟื้นฟูสมรรถภาพทางการแพทย์ การกายภาพบำบัด การส่งเสริมพัฒนาการทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม อารมณ์ สติปัญญา การส่งเสริมการศึกษา การกีฬา และการฝึกอาชีพ เพื่อให้เด็กพิการสามารถพึ่งพาตนเองและกลับคืนสู่สังคมได้ ปัจจุบันสถานสงเคราะห์ฯ เปิดดำเนินงานมากกว่า 40 ปี มีเด็กจำนวน 413 คน เพศหญิง 159 คน เพศชาย 254 คน รับเด็กอายุระหว่าง 7-18 ปี ที่ประสบปัญหาถูกทอดทิ้งตามโรงพยาบาล สถานที่สาธารณะหรือผู้รับจ้างเลี้ยง กำพร้า ขาดผู้อุปการะ ครอบครัวฐานะยากจนได้รับการเลี้ยงดูไม่เหมาะสม เร่ร่อน พลัดหลง โดยแบ่งความพิการของเด็กออกเป็น 5 ประเภท คือ พิการทางการมองเห็น พิการทางกาย/การเคลื่อนไหว พิการทางการได้ยิน/การสื่อความหมาย พิการทางสติปัญญา การเรียนรู้ และพิการซ้ำซ้อน (สถานสงเคราะห์เด็กพิการและทุพพลภาพปากเกร็ด, 2555, น. 12)

ด้วยระยะเวลาการดำเนินงานที่ยาวนาน รวมถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และสิ่งอำนวยความสะดวกที่เสื่อมสภาพ ซ้ำรูดทรุดโทรมไปตามกาลเวลา ทำให้สถานสงเคราะห์เด็กพิการและทุพพลภาพปากเกร็ดประสบปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานหลายด้าน เช่น ด้านกายภาพ อาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม ด้านคุณภาพชีวิตเด็กพิการและเจ้าหน้าที่ ด้านอาสาสมัครและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และด้านสารสนเทศระบบข้อมูล ดังนั้น เพื่อเป็นการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น

สถานสงเคราะห์ฯ จึงได้จัดทำโครงการ “บ้านนนทภูมิต่างแห่งความสุข” ขึ้น เพื่อส่งเสริมให้บุคลากรมีความสุขในการทำงาน เพื่อให้เด็กได้รับการคุ้มครองตามสิทธิ พัฒนาระบบอาสาสมัครให้ได้มาตรฐาน และปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมกับเด็กพิการ ภายใต้เป้าหมายดังกล่าว โครงการ “บ้านนนทภูมิต่างแห่งความสุข” จึงประกอบไปด้วย 4 โครงการย่อย อันได้แก่ (1) โครงการพัฒนาบุคลากร (2) โครงการพัฒนาระบบอาสาสมัคร (3) โครงการพัฒนาระบบฐานข้อมูล และ (4) โครงการปรับปรุงภูมิสถาปัตยกรรม เมื่อสิ้นสุดการดำเนินงานโครงการ สถานสงเคราะห์เด็กพิการและทุพพลภาพปากเกร็ดได้กำหนดให้มีการประเมินโครงการ เพื่อให้ทราบถึงความสำเร็จหรือผลที่เกิดจากการดำเนินงานโครงการ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงการดำเนินงานกิจกรรมในบ้านนนทภูมิต่อไป

ผลจากการประเมินโครงการบ้านนนทภูมิต่างแห่งความสุข ในภาพรวม พบว่า ระดับความสำเร็จของการดำเนินโครงการทั้ง 4 โครงการย่อย ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่สำคัญ ได้แก่ (1) การตระหนักถึงคุณประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานโครงการของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (2) จำนวนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน (3) ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินงานโครงการของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และ (4) การได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานโครงการ อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบระดับความสำเร็จของแต่ละโครงการ พบว่า “โครงการพัฒนาระบบอาสาสมัคร” เป็นโครงการที่ประสบความสำเร็จน้อยที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับโครงการอื่น ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะบุคลากรส่วนใหญ่มองว่าโครงการดังกล่าวทำให้เกิดภาระงานที่เพิ่มขึ้น จึงยังมองไม่เห็นถึงคุณประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานโครงการ

ดังกล่าวเท่าที่ควร รวมถึงยังขาดความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับโครงการ เนื่องจากยังคุ้นเคยกับการทำงานอาสาสมัครในรูปแบบเดิม นอกจากนี้โครงการดังกล่าวยังเป็นโครงการที่มีผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมากที่สุด การบริหารจัดการเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย จึงอาจทำได้ค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบกับโครงการอื่น เพราะนอกจากการดำเนินงานโครงการดังกล่าวจะต้องเกิดจากความร่วมมือของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานแล้ว ความร่วมมือของบุคคลภายนอกซึ่งเป็นอาสาสมัคร ก็เป็นสิ่งที่สำคัญ และส่งผลต่อความสำเร็จของโครงการด้วยเช่นกัน ดังนั้น บทความนี้ จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาระบบอาสาสมัครในสถานสงเคราะห์เด็กพิการและทุพพลภาพปากเกร็ด ซึ่งเป็นภาพสะท้อนที่ได้จากการประเมินโครงการพัฒนาระบบอาสาสมัคร ภายใต้โครงการบ้านนนทภูมิ บ้านแห่งความสุข เพื่อสร้างเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการขับเคลื่อนการดำเนินงานอาสาสมัครของบ้านนนทภูมิให้เป็นระบบที่มีประสิทธิภาพและเป็นประโยชน์ต่อสังคมต่อไป

ความสำคัญของปัญหา

สถานสงเคราะห์เด็กพิการและทุพพลภาพปากเกร็ด มีบุคลากรรวมทั้งสิ้น 133 คน ต่อเด็กพิการ จำนวน 413 คน เมื่อจำแนกบุคลากรตามประเภทของงานพบว่า มีบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการดูแลเด็กที่เป็นแม่บ้านและพี่เลี้ยงเพียง 50 คน และเป็นกลุ่มวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับเด็กราว 20 คนเท่านั้น ซึ่งถือว่าเป็นภาวะที่ค่อนข้างหนักเมื่อเทียบปริมาณงานกับจำนวนบุคลากรที่มีอยู่ (สถานสงเคราะห์

เด็กพิการและทุพพลภาพปากเกร็ด, 2555, น.7) ส่วนอาสาสมัครที่เข้าไปทำงานในสถานสงเคราะห์ฯ มี 2 ประเภท คือ อาสาสมัครต่างชาติที่มีระบบคัดกรองจากกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ซึ่งมีจำนวนไม่มาก และอาสาสมัครประเภทที่สอง คือ อาสาสมัครทั่วไปที่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมเป็นครั้งคราว และอาสาสมัครที่ไปบำเพ็ญประโยชน์เพื่อเก็บคะแนน เก็บชั่วโมงการบำเพ็ญประโยชน์จากการถูกคุมประพฤติ การเข้ามาช่วยเหลือหรือบำเพ็ญประโยชน์ของอาสาสมัครประเภทที่สอง จึงอาจทำให้เด็กไม่ได้รับประโยชน์จากอาสาสมัครเท่าที่ควร ซ้ำร้ายไปกว่านั้น การเข้ามาแสดงความรัก ความเมตตาของอาสาสมัครเพียงชั่วครั้งชั่วคราวแล้วก็จากไปและก็อาจทำให้เด็กเกิดความโหยหา นอกจากนั้นการเข้ามาเพื่อจัดเลี้ยงอาหาร โดยมีเป้าหมายเพื่อใช้เด็กพิการเป็นเครื่องมือในการสอนเรื่องบาป บุญ คุณ โทษ ให้กับลูกหลานตนเอง ก็เป็นเหมือนการลดทอนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของเด็กพิการด้วยเช่นกัน ด้วยสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นดังกล่าว โครงการพัฒนาระบบอาสาสมัครจึงเกิดขึ้นด้วยแนวคิดที่ต้องการให้เจ้าหน้าที่สถานสงเคราะห์ฯ ร่วมมือกันแก้ไขปัญหาหรือคัดกรองกิจกรรมที่เหมาะสมกับเด็กจากบุคคลภายนอก และส่งเสริมให้อาสาสมัครเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานเพื่อพัฒนาเด็ก สามารถแบ่งเบาภาระของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน รวมถึงการตระหนักถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของเด็กทุกคน

ภายใต้แนวคิดดังกล่าว โครงการพัฒนาระบบอาสาสมัคร จึงกำหนดตัวชี้วัดในการดำเนินงาน 3 ประการ ได้แก่ (สถานสงเคราะห์เด็กพิการและทุพพลภาพปากเกร็ด, 2555, น.10)

1. มีการจำแนกประเภทอาสาสมัครอย่างชัดเจน

2. มีแนวปฏิบัติเรื่อง การรับ การบริหารจัดการ และการพัฒนาระบบอาสาสมัครอย่างเป็นระบบ

3. มีอาสาสมัครเข้ามาสนับสนุนการดำเนินงานบ้านนนทภูมิ ไม่น้อยกว่า 40 คน และมีการพัฒนาเพื่อให้ได้อาสาสมัครที่มุ่งมั่นและมีทักษะในการสนับสนุนงานอย่างต่อเนื่องโดยกำหนดกิจกรรมการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนด ดังนี้

- (1) สำรวจความต้องการอาสาสมัครของเด็กและบุคลากรบ้านนนทภูมิ
- (2) จัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างบุคลากร อาสาสมัคร และผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 6 ครั้ง เพื่อกำหนดแนวปฏิบัติในการรับและการบริหารจัดการอาสาสมัคร พร้อมทั้งประเมินผลการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง
- (3) พัฒนาคู่มืออาสาสมัครเพื่อส่งเสริมงานบ้านนนทภูมิ
- (4) รับสมัครและคัดกรองอาสาสมัคร
- (5) ปฐมนิเทศและอบรมอาสาสมัครเพื่อเตรียมความพร้อมก่อนปฏิบัติงาน
- (6) ดำเนินกิจกรรมอาสาสมัคร
- (7) จัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์อาสาสมัคร จำนวน 3 ครั้ง

ทั้งนี้ เมื่อกระบวนการดำเนินงานโครงการได้ขับเคลื่อนมาจนเกือบสิ้นสุดระยะเวลาดำเนินการ จึงควรมีการติดตามประเมินโครงการเพื่อปรับปรุงและพัฒนาโครงการให้ตอบสนองต่อเจตนารมณ์ที่กำหนดไว้ต่อไป

วัตถุประสงค์การศึกษา

- (1) เพื่อศึกษาสถานภาพของการดำเนินการตามโครงการว่าอยู่ในระดับใดของความสำเร็จ โดยยึดผลที่เกิดขึ้นไปเทียบกับดัชนีชี้วัดของโครงการ
- (2) เพื่อศึกษาเงื่อนไขและกระบวนการที่นำไปสู่ความสำเร็จ รวมทั้งข้อจำกัด ปัญหาอุปสรรคของการบริหารจัดการและกระบวนการดำเนินโครงการ

วิธีดำเนินการศึกษา

วิธีดำเนินการศึกษาใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ตามแนวทางของการศึกษาปรากฏการณ์จากฐานราก (Grounded Theory) เพื่อศึกษาสภาพธรรมชาติของโครงการว่ามีกระบวนการดำเนินการอย่างไร และมีผลของโครงการเป็นอย่างไร รวมทั้งเพื่อศึกษาเงื่อนไขและกระบวนการที่นำไปสู่ความสำเร็จ ข้อจำกัด ปัญหา อุปสรรคของการบริหารจัดการและกระบวนการดำเนินโครงการ โดยให้ความสำคัญกับความเห็นร่วมกันของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการ เพราะความคิดเห็นพื้นฐานของการวิจัยภายใต้วิธีวิทยาดังกล่าว เชื่อว่ามนุษย์ได้สร้างความหมายต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวขึ้นมาจากความสัมพันธ์กับผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความเชื่ออาทร ความร่วมมือ การแข่งขัน หรือการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล ตามนัยนี้ ปรากฏการณ์ทางสังคม หรือความจริงทางสังคม จึงถูกตีความและให้ความหมายโดยคนที่อยู่ในบริบททางสังคมนั้น (นภาพรณี หะวานนท์, 2543, น.3)

ดังนั้น การศึกษาโดยการคิดไว้ล่วงหน้าว่าสิ่งต่าง ๆ มีความหมายต่อคนอย่างไร จึงอาจทำให้ได้ข้อสรุปที่ผิดพลาดในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานโครงการ เพราะปรากฏการณ์ทางสังคมมีความสลับซับซ้อนและหลากหลาย เราจึงไม่สามารถ

ทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างมีความหมาย ถ้าเรามุ่งศึกษาเพียงหาแต่ “ความเหมือน” และละทิ้ง “ความแตกต่าง” ออกไป

วิธีการศึกษา ใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ซึ่งเป็นผู้เกี่ยวข้องกับโครงการ ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยใช้แนวคำถามที่ไม่มีโครงสร้างตายตัว แต่เป็นแนวคำถามที่เปิดโอกาสให้มีการสนทนาในประเด็นสำคัญ ๆ ได้อย่างลึกซึ้งและรอบด้าน เพื่อชวนให้สนทนาอย่างเป็นธรรมชาติลื่นไหล และได้ข้อมูลที่ต้องการโดยละเอียด เพื่อช่วยให้ผู้วิจัยตีความปรากฏการณ์นั้น ๆ ได้ตรงความหมายของสิ่งที่เกิดขึ้น อันจะนำไปสู่ความเข้าใจในปรากฏการณ์นั้น ๆ อย่างชัดเจน โดยแยกแนวคำถาม ออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ แนวคำถามสำหรับอาสาสมัคร และแนวคำถามสำหรับเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบโครงการ

ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ บุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการรวม 21 คน ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหารงานทั่วไป ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ฝ่ายสังคมสงเคราะห์ ฝ่ายการศึกษา ฝ่ายฝึกอาชีพและอาชีพบำบัด ฝ่ายสวัสดิการสงเคราะห์ พยาบาล พี่เลี้ยงเด็ก แม่บ้าน และอาสาสมัคร การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักใช้การเลือกตัวอย่างเชิงทฤษฎี (Theoretical Sampling) เพราะในกระบวนการวิจัยภายใต้วิธีวิทยาดังกล่าว ไม่สามารถกำหนดล่วงหน้าได้ว่าจะเก็บข้อมูลจากใคร หรือต้องการข้อมูลจำนวนมากเพียงไร เพราะการเก็บข้อมูลถูกกำหนดโดยข้อเสนองเชิงทฤษฎี (Theoretical Proposition) ดังนั้นกระบวนการวิจัยดังกล่าว จึงไม่อาจแยกขั้นตอนของการเก็บข้อมูล การสร้างมโนทัศน์ การเชื่อมโยงมโนทัศน์ และการหาข้อสรุปเชิงทฤษฎีเบื้องต้นได้อย่างเด็ดขาด แต่ต้องทำขั้นตอนต่าง ๆ นี้ไปพร้อม ๆ กัน (นภาพรณันท์ หะวานนท์, 2543, น. 3-4)

ด้วยเหตุนี้ จำนวนและการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก จึงเกิดขึ้นจากความคิดพื้นฐานที่ว่า ข้อเสนอเชิงทฤษฎีชั่วคราว (Temporary Theoretical Proposition) เป็นเพียงแนวทางกว้าง ๆ เพื่อให้ให้นักวิจัยทราบว่า ควรรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับอะไรบ้าง การรวบรวมข้อมูลก็มีใช้จะรวบรวมข้อมูลเพื่อมาสนับสนุนข้อเสนอเชิงทฤษฎีอันใดอันหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เป็นการรวบรวมข้อมูลเพื่อมาปฏิเสธ (Negative Case) ข้อเสนอเชิงทฤษฎีชั่วคราวที่นักวิจัยมีอยู่ ทั้งนี้ เพื่อนำความแตกต่างที่พบมาปรับเปลี่ยนข้อค้นพบเดิมของนักวิจัยนั่นเอง

ภายใต้ความคิดพื้นฐานดังกล่าว การทำวิจัยจะดำเนินไปเรื่อย ๆ จนผู้วิจัยแน่ใจว่า แม้จะทำการวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มขึ้น ก็จะไม่ช่วยในการปรับเปลี่ยนมโนทัศน์และข้อสรุปเชิงทฤษฎีที่มีอยู่ได้ ซึ่งเรียกว่า ทฤษฎีถึงจุดอิ่มตัว (Theoretical Saturation) กระบวนการเก็บข้อมูลจึงยุติลง ดังนั้นการเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาคั้งนี้ จึงเริ่มจากผู้ให้ข้อมูลหลักคนที่หนึ่งไปเรื่อยๆ จนเกิดความอิ่มตัวของข้อมูล กล่าวคือ แม้จะถามข้อมูลอีกอย่างไร ก็จะได้ข้อมูลซ้ำ ๆ ไม่ก่อให้เกิดความหมายใหม่ จึงยุติการสัมภาษณ์ ซึ่งในระหว่างสัมภาษณ์ได้ดำเนินการบันทึกเสียง และนำมาถอดคำสัมภาษณ์แบบคำต่อคำ จากนั้นจึงนำตัวบท (Text) จากการถอดคำสัมภาษณ์มาวิเคราะห์โดยอาศัยแนวทางการสร้างแนวความคิดจากข้อมูลเพื่อหาข้อสรุปอันเป็นข้อเสนอเชิงทฤษฎีต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อทราบความหมายของความสำเร็จของโครงการที่กำหนดเป็นดัชนีชี้วัดซึ่งมีลักษณะเชิงคุณภาพนั้น จะวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสร้างความหมายของดัชนีว่ามีคุณสมบัติ (Property) เป็นประการใด เพื่อสะท้อนความหมายให้เกิดความเข้าใจ การประเมินในลักษณะนี้ จึงไม่ได้ชี้ให้เห็นแต่ในด้านดัชนีเท่านั้น หากแต่วิเคราะห์กระบวนการ

และเงื่อนไขที่ทำให้เกิดดัชนีด้วย เพื่อจะได้เป็นแนวทางสำหรับการบริหารโครงการ ซึ่งเป็นกิจกรรมการกระทำและความคิดที่มีผลต่อความสำเร็จของดัชนี ส่วนวิธีการวิเคราะห์จะสร้างแนวคิด (Concept) จากข้อมูลและนำมาเชื่อมโยงเพื่อสร้างความหมายหรือคำอธิบายดัชนี กระบวนการ และเงื่อนไขของการบริหารจัดการ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการดำเนินงานโครงการให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของโครงการต่อไป อย่างไรก็ตาม เนื่องจากไม่สามารถเปิดเผยชื่อจริงของผู้ให้ข้อมูลหลักได้ ทุกชื่อที่ปรากฏในบทความ จึงเป็นชื่อสมมติที่กำหนดขึ้นแทนทั้งสิ้น

กรอบแนวคิดในการศึกษา

การประเมินโครงการพัฒนาระบบอาสาสมัครครั้งนี้ มุ่งศึกษาในประเด็นต่อไปนี้

(1) สภาพการณ์ของการดำเนินโครงการ โดยศึกษาสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนดำเนินโครงการ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมตามโครงการ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามตัวชี้วัดที่กำหนด

(2) การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและผลที่เกิดขึ้น โดยศึกษาเงื่อนไขที่เอื้อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความสำเร็จ รวมถึงข้อจำกัดปัญหา และอุปสรรคของการดำเนินโครงการ

(3) ความคาดหวังต่อโครงการของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยศึกษาความคาดหวังของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานและอาสาสมัครที่มีต่อโครงการ เพราะการที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับโครงการ (Stakeholders) มีเป้าหมายหรือความคาดหวังที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน ย่อมมีความสำคัญต่อความร่วมมือกันในการทำงานและความสำเร็จของงาน

ผลการศึกษา

สภาพการณ์และการดำเนินการสู่เป้าหมาย

ก่อนหน้าการดำเนินโครงการพัฒนาระบบอาสาสมัคร สถานสงเคราะห์ เด็กพิการและทุพพลภาพปากเกร็ดประสบปัญหาการขาดแคลน บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการดูแลเด็กพิการ เนื่องจากบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการดูแลเด็ก ต้องรับผิดชอบงานด้านอื่น ๆ เช่น การดูแลบุคคล ภายนอกที่เข้ามาจัดเลี้ยงอาหาร บริจาคสิ่งของ หรือการศึกษาดูงาน ของนักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไป ทำให้เจ้าหน้าที่ต้องรับผิดชอบ ภาระงานที่ค่อนข้างหนักเมื่อเปรียบเทียบกับปริมาณงานกับจำนวนบุคลากร ที่มีอยู่ รวมถึงการขาดแคลนอาสาสมัครที่ต่อเนื่องและมีคุณภาพ เพราะอาสาสมัครส่วนใหญ่ เป็นอาสาสมัครที่เข้าไปบำเพ็ญประโยชน์ เพื่อเก็บคะแนน เก็บชั่วโมงการบำเพ็ญประโยชน์จากการถูกคุม ประพฤติ จึงอาจทำให้เด็กไม่ได้รับประโยชน์จากอาสาสมัครเท่าที่ควร ภายใต้อสภาพปัญหาดังกล่าวสถานสงเคราะห์เด็กพิการและทุพพลภาพ ปากเกร็ด จึงได้จัดทำโครงการพัฒนาระบบอาสาสมัคร โดยมีเป้าหมาย เพื่อจัดระบบอาสาสมัครเพื่อให้มีคนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลเด็ก และสร้างระบบเพื่อให้คนเหล่านั้นเป็นอาสาสมัครที่มีคุณภาพสามารถ ช่วยแบ่งเบาภาระในการดูแลเด็ก

การดำเนินกิจกรรมตามโครงการนั้นเริ่มจากการสำรวจความต้องการ ของบุคลากรภายในสถานสงเคราะห์ฯ ว่ามีความต้องการอาสาสมัคร ประเภทใด ซึ่งจากการระดมความคิดเห็นของบุคลากรดังกล่าว ทำให้ สามารถจัดจำแนกประเภทของอาสาสมัคร ได้เป็น 7 ประเภท ดังนี้

- (1) อาสาสมัครฝึกพูด ทุกวันเสาร์
- (2) อาสาสมัครสอนการบ้าน ทุกวันอาทิตย์
- (3) อาสาสมัครทำความสะอาด ทุกวันจันทร์

- (4) อาสาสมัครเล่นกีฬาทุกวันอังคาร
- (5) อาสาสมัครดูแลเด็กพิการ ทุกวันพุธ
- (6) อาสาสมัครสอนภาษาต่างประเทศ ทุกวันพฤหัสบดี
- (7) อาสาสมัครบันทึกข้อมูลและจัดเก็บเอกสาร ทุกวันศุกร์

โดยได้กำหนดเงื่อนไขเพื่อนิยามคำว่า “อาสาสมัคร” เพื่อให้แตกต่างจากคนทั่วไปที่เข้ามาบริจาค มาบำเพ็ญประโยชน์ หรือจิตอาสาเพียงครั้งคราวว่าหมายถึง อาสาสมัครที่สามารถทำงานต่อเนื่องเป็นประจำตั้งแต่ 3 เดือนขึ้นไป

กิจกรรมที่ดำเนินการต่อมา คือ การประชาสัมพันธ์เพื่อเผยแพร่โครงการดังกล่าวให้เป็นที่รับรู้ของบุคคลทั่วไปผ่านช่องทางต่าง ๆ เช่น เว็บไซต์ อีเมล เฟสบุ๊ก แผ่นภาพประชาสัมพันธ์ หรือการพูดคุยผ่านสื่อต่าง ๆ เนื่องจากช่วงเวลาที่เริ่มดำเนินโครงการอยู่ในช่วงวันลอยกระทง จึงมีการจัดกิจกรรมประชาสัมพันธ์เพื่อรับสมัครอาสาสมัครให้มาช่วยทำกระทงให้กับเด็กพิการ เพื่อเป็นการสำรวจในเบื้องต้นว่าจะมีผู้สนใจเข้ามาร่วมเป็นอาสาสมัครจำนวนมากน้อยเพียงใด แม้ว่าการเปิดรับสมัครอาสาสมัครดังกล่าวจะเป็นการมาร่วมทำกิจกรรมเพียงครั้งเดียวแล้วจบไป ซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับประเภทและความหมายของอาสาสมัครในข้างต้น แต่ก็ก็เป็นจุดเริ่มต้นในการประชาสัมพันธ์โครงการดังกล่าวให้บุคคลภายนอกได้รับรู้มากขึ้น

การกำหนดแนวทางปฏิบัติเรื่องการรับสมัคร และการบริหารจัดการเริ่มจากการให้กรอกใบสมัคร แบบสำเนาบัตรประชาชน พร้อมรูปถ่าย และเปิดโอกาสให้อาสาสมัครได้พูดคุยซักถามรายละเอียดการทำงานของอาสาสมัครแต่ละประเภท ก่อนที่จะตัดสินใจว่าจะสมัครเป็นอาสาสมัครประเภทใด ทั้งการสอบถามทางโทรศัพท์ หรือเข้ามา

สอบถามที่สถานสงเคราะห์ และเมื่ออาสาสมัครตัดสินใจว่าจะสมัครเป็นอาสาสมัครประเภทใดแล้ว จึงนัดหมายวัน เวลา เพื่อเริ่มปฏิบัติงาน

ส่วนการปฐมนิเทศและอบรมอาสาสมัคร เพื่อเตรียมความพร้อมในการปฏิบัติงานนั้นไม่ได้ดำเนินการในลักษณะที่เป็นทางการ แต่เจ้าหน้าที่จะพูดคุยกับอาสาสมัคร โดยชี้แจงให้รับทราบถึงวัตถุประสงค์ของการเปิดรับอาสาสมัคร ลักษณะการทำงานของอาสาสมัครแต่ละประเภท การดำเนินงานของสถานสงเคราะห์ และข้อปฏิบัติในการเป็นอาสาสมัคร เช่น การแต่งกาย การปฏิบัติตัวต่อเด็ก ฯลฯ รวมถึงการนัดหมายวันเวลาในการปฏิบัติงาน โดยในขณะที่ผู้เขียนทำการประเมินสถานสงเคราะห์ มีจำนวนอาสาสมัครที่เข้ามาช่วยดำเนินงานมากกว่า 40 คน แต่มีจำนวนอาสาสมัครที่เข้ามาช่วยดำเนินงานอย่างจริงจังและต่อเนื่องน้อยกว่า 10 คน โดยแยกเป็น 2 ประเภทหลัก คือ (1) อาสาสมัครที่ทำงานเกี่ยวข้องกับเด็กโดยตรง เช่น การฝึกพูด ดูแลเด็กพิการ สอนการบ้าน สอนภาษาต่างประเทศ และเล่นิทาน และ (2) อาสาสมัครที่ทำงานไม่เกี่ยวข้องกับเด็ก เช่น ทำความสะอาด การจัดเก็บเอกสาร และการบันทึกข้อมูล

ดังนั้น หากพิจารณาจากกิจกรรมซึ่งเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ (Outputs) ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่า โครงการดังกล่าวยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร และยังไม่บรรลุตัวชี้วัดของโครงการที่กำหนดไว้ครบถ้วนทั้ง 3 ข้อ โดยพบว่า แม้ว่าโครงการดังกล่าวจะมีการจำแนกประเภทอาสาสมัครที่ชัดเจน มีการกำหนดแนวทางการปฏิบัติ เรื่องการคัดกรองและรับสมัครอาสาสมัคร มีการปฐมนิเทศอาสาสมัคร และมีจำนวนอาสาสมัครที่เข้ามาสนับสนุนการดำเนินงาน มากกว่า 40 คน แต่เมื่อพิจารณาถึงความต่อเนื่องและยั่งยืน กลับพบว่า มีอาสาสมัคร

ที่เข้าร่วมกับโครงการอย่างต่อเนื่องน้อยกว่า 10 คน นอกจากนี้พบว่า ยังมีบางกิจกรรมที่ยังมิได้ดำเนินการให้เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการที่ชัดเจนและใช้ประโยชน์ได้จริง เช่น ยังไม่มีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างอาสาสมัครและเจ้าหน้าที่ ยังไม่มีการพัฒนาอาสาสมัครให้เกิดทักษะในการสนับสนุนการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ส่วนการพัฒนาคู่มืออาสาสมัคร แม้จะมีการดำเนินการ แต่ก็ยังไม่เสร็จสมบูรณ์และมีข้อจำกัดในการนำไปใช้ประโยชน์ ดังนั้น จึงอาจทำให้เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานและอาสาสมัคร ยังไม่มีโอกาสได้สร้างความเข้าใจและสร้างจุดหมายร่วมกันในการทำงานเพื่อปรับเปลี่ยนระบบการบริหารจัดการโครงการให้สอดคล้องกับความต้องการของทั้งสองฝ่าย ทั้งนี้ ควรพัฒนาระบบอาสาสมัครให้เกิดกลไกที่สามารถขับเคลื่อนต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีอาสาสมัครที่มีศักยภาพเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมพัฒนาเด็กอย่างต่อเนื่อง และยั่งยืน อันจะเป็นการช่วยแบ่งเบาภาระของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน และสร้างความสุขในการทำงานต่อไป

การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและผลที่เกิดขึ้น

“ ... ทกเดือนแรกแทบบอกได้เลยว่า โยนมันทิ้งไปเถอะ โครงการนี้ ของเดิมเลี้ยงอาหารก็มีเยอะอยู่แล้ว เอามาอีกแล้วหรือ เจ้าหน้าที่เราก็กลัวสิ โหพี! จะมาจับผิดเราหรือเปล่า คือทุกคนกลัว แต่อาสาสมัครต่างชาติยังไม่พออีกหรือ เอาคนไทยมาด้วย ทำไม่...”

(ปริญา, สัมภาษณ์, 2556)

“ ... อย่างเรามาทำงานทั้งวัน แต่บ๊องข้าวมันช่วงเวลาเดียว พอถึงเวลาอื่น มันก็เหมือนแบบว่าไม่รู้จะไปทำอะไร มันคล้ายกับว่า มันจะไปเฉพา เจาะจงไม่ได้ว่า อาสาสมัครต้องทำแบบนี้เท่านั้น มันเหมือนกับว่า เรามุงมันอยากมาทำงาน แต่จะให้เราบ๊องข้าว อย่างเดียวแค่นั้น มันก็ดูเหมือนว่าเราไม่ได้ทำประโยชน์ให้คุ้มค่า กับเวลาที่เราเสียสละมาทำ ถ้าเป็นอย่างนี้ต่อไป ก็ไม่รู้เหมือนกันว่าจะทำงานนี้ได้นานแค่ไหน ... ”

(นัยนา, สัมภาษณ์, 2556)

คำบอกเล่าของเจ้าหน้าที่และอาสาสมัครในช่วงต้น คือ ภาพสะท้อนที่แสดงให้เห็นถึงสาเหตุเบื้องต้นที่ทำให้โครงการพัฒนาระบบอาสาสมัครของบ้านนนทภูมิ ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เมื่อเทียบกับตัวชี้วัดที่กำหนด เพราะเมื่อพิจารณา “ความเป็นจริง” เบื้องหลังของการดำเนินงานโครงการ รวมถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง พบว่าการดำเนินโครงการดังกล่าวยังมีเงื่อนไขที่เป็นข้อจำกัดและมีปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการที่ส่งผลกระทบต่อความสำเร็จของโครงการหลายประการ ดังนี้

(1) เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานส่วนใหญ่ ยังขาดความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับแนวคิดและวัตถุประสงค์การดำเนินงานโครงการ ซึ่งอาจเป็นเพราะเป็นโครงการใหม่ที่คิดริเริ่มดำเนินการเพื่อพัฒนาการจัดระบบอาสาสมัครให้มีประสิทธิภาพ และมีการทำงานที่ต้องเชื่อมโยงกับหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้อง แต่บุคลากรจำนวนมากยังคุ้นเคยและเข้าใจการทำงานอาสาสมัครในรูปแบบเดิม จึงทำให้เกิดปัญหาในปฏิบัติงานร่วมกัน เช่น ความเข้าใจในเรื่องของการตัดกรองระหว่างอาสาสมัครกับจิตอาสา

ยังมีความเข้าใจนิยามความหมายของคำว่า “อาสาสมัคร” ไม่ตรงกัน ความเข้าใจเกี่ยวกับขอบเขตของงานอาสาสมัคร ยังไม่เป็นที่รับรู้ทั่วกัน และเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ทำให้การเกิดความสับสนในการประสาน การปฏิบัติ จนนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่ที่ทำงานร่วมกัน ดังคำบอกเล่าที่ว่า

“ ... บางทีการสื่อสารอาจไม่เข้าใจว่า งานอาสาสมัครกับ งานบำเพ็ญประโยชน์มันแตกต่างกันอย่างไร เขาก็หวังดีรับไป แต่ไม่ได้แยกว่าที่มาประจำกับมาชั่วคราว ก็เลยเลือกไม่ถูกว่า งานอาสา กับจิตอาสา มันแตกต่างกันอย่างไร มันก็เลยมีปัญหา ตรงนี้ ”

(วาสนา, สัมภาษณ์, 2556)

(2) เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานส่วนใหญ่ ยังมีทัศนคติต่อการดำเนินงาน โครงการในแง่ลบ โดยมีบางส่วนมองว่าการดำเนินงานโครงการ ดังกล่าว “เป็นภาระ” “ต้องวุ่นวาย” “ต้องคอยดูแลอาสาสมัคร” ที่เข้ามาทำงาน บางส่วนมองว่าการเข้ามาของอาสาสมัครเหมือนเป็น “การจับผิด” เจ้าหน้าที่ เพราะอาจนำเรื่องภายในองค์กรออกไปเผยแพร่ ภายนอก บางส่วนมองว่าการเข้ามาของอาสาสมัคร ทำให้เจ้าหน้าที่ ต้องปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานหลายเรื่อง ด้วยมุมมองและทัศนคติดังกล่าว จึงทำให้การปฏิบัติตัวของเจ้าหน้าที่บางส่วนต่ออาสาสมัคร เป็นไปด้วยความหวาดระแวง แสดงท่าทีที่ไม่เป็นมิตร จนทำให้เกิดช่องว่างระหว่าง ความสัมพันธ์ของเจ้าหน้าที่และอาสาสมัคร ประกอบกับยังไม่มี การจัดกิจกรรมในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างอาสาสมัคร และเจ้าหน้าที่ ช่องว่างของความสัมพันธ์ดังกล่าว จึงยังไม่ได้รับการแก้ไข เพื่อนำไปสู่การปรับเปลี่ยนทัศนคติที่มีต่อกันระหว่างเจ้าหน้าที่และ

อาสาสมัคร ส่งผลให้ช่องว่างของความสัมพันธ์ดังกล่าวขยายออกกว้างขึ้น จนยากที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของโครงการ

(3) เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานและอาสาสมัคร มีมุมมองเกี่ยวกับ “การทำงานอาสาสมัคร” แตกต่างกัน และยังไม่มีการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน โดยเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานมองว่า การเข้ามาทำงานของอาสาสมัคร คือ การเข้ามาทำงานเพื่อช่วยแบ่งเบาภาระของเจ้าหน้าที่ แต่ในมุมมองของอาสาสมัครมองว่า การสมัครใจเข้ามาทำงานดังกล่าว คือ การเสียสละเวลาส่วนตัว เสียสละเวลาการทำมาหากิน เพื่อมาทำงานให้กับส่วนรวม ด้วยมุมมองที่แตกต่างกันดังกล่าว ส่งผลให้อาสาสมัครเกิดความรู้สึกที่ว่าตนเองไม่มีอำนาจอิสระในการกำหนดเป้าหมายการทำงานของตนเอง เพราะเจ้าหน้าที่จะเป็นผู้กำหนดว่าจะให้ดูแลเด็กคนใดทำงานอะไร แต่เมื่อเข้าสู่กระบวนการทำงาน อาสาสมัครกลับต้องเป็นผู้คิดกระบวนการทำงานเองทั้งหมด ซึ่งหากงานที่เขาได้รับมอบหมายไม่ตรงกับความต้องการ ความถนัด หรือความรู้ที่มีอยู่เดิม อาสาสมัครบางคนจะเกิดความรู้สึกสับสนในการทำงาน ไม่รู้ว่าตนเองควรจะทำอะไร และทำเพื่ออะไร จึงอาจทำให้อาสาสมัครเกิดความรู้สึกว่า การเสียสละเวลาซึ่งเป็นความสุขส่วนตัว เพื่อเข้ามาเป็นอาสาสมัคร หรือเพื่อเข้ามาช่วยเหลือเด็กโดยไม่หวังผลตอบแทนนั้นไม่คุ้มค่ากับเวลาที่ตนเองต้องสูญเสียไป รวมถึงการทำงานดังกล่าวก็ไม่ทำให้เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง หรือเกิดการพัฒนาทักษะในการทำงาน เพราะไม่ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายในการทำงาน และไม่เกิดกระบวนการเรียนรู้ในการทำงาน รวมถึงงานที่ได้รับมอบหมายก็อาจไม่ตรงกับความต้องการของตนเอง ประเด็นดังกล่าวสะท้อนได้จากคำบอกเล่าของอาสาสมัครว่า

“... เขาจะมาแนะนำ มาบอกว่า เราต้องมาต่อเรื่องอาทิตย์ละ 1 วัน แต่วิธีการหรือสิ่งที่เราอยากทำเราต้องคิดเองทั้งหมด สมมติว่าอยากเล่นนิทาน ก็ไม่มีคนมาบอกว่าจะต้องทำอะไร มันไม่มีต้นคิด บางทีก็คิดไม่ออกว่าต้องทำอะไร หรืออย่างอยากสอนหนังสือ แต่คิดไม่ออกว่าต้องทำกิจกรรมอะไรกับเด็ก เพราะไม่ชำนาญ ก็ไม่มีคนคอยแนะนำว่าจะต้องทำอะไร จะสอบถามก็กลัวจะไปรบกวนการทำงานของเขา หรือทำให้เขาทำงานได้ช้าลง ซึ่งมันก็มีโอกาสจะทำได้ แต่หาเวลาร่างมาทำก็ยากอยู่แล้ว ยังต้องมาคิดเองทำเองอีก ...”

(นฤมล, สัมภาษณ์, 2556)

(4) การขาดการมีส่วนร่วมระหว่างเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานและอาสาสมัคร ในการกำหนดเป้าหมายและวางแผนการทำงานร่วมกัน เนื่องจากยังไม่มีกรอบบทเรียนร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่กับอาสาสมัคร เพื่อทบทวนปัญหาที่เกิดขึ้นในการดำเนินการ และร่วมกันวางแผนการดำเนินงาน กำหนดแนวทางปฏิบัติและขั้นตอนการทำงานให้สอดคล้องกับความต้องการของทั้งสองฝ่ายเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง ซึ่งอาจเป็นเพราะที่ผ่านมา โครงการดังกล่าวเกิดขึ้นจากความต้องการของสถานสงเคราะห์ หากต้องรองรับความคิดเห็นจากผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ก็อาจทำให้การดำเนินโครงการไม่เกิดความคล่องตัวและไม่สามารถคิดริเริ่มทำได้อย่างรวดเร็ว แต่เมื่อโครงการดังกล่าวดำเนินการมาได้เป็นเวลาพิเศษ การทบทวนบทเรียนเพื่อทบทวนปัญหาร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานและอาสาสมัคร ถือเป็นเรื่องจำเป็นและไม่อาจมองข้าม ทั้งนี้ เพื่อเปิดโอกาสให้อาสาสมัครเข้ามามีส่วนร่วมกับเจ้าหน้าที่ในการวางแผนการดำเนินงาน กำหนดแนวทางปฏิบัติ ขั้นตอนการทำงาน

รวมถึงการจำแนกประเภทของอาสาสมัคร โดยคำนึงถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับเด็กและอยู่บนรากฐานของความไว้วางใจซึ่งกันและกันเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อให้อาสาสมัครเกิดความภาคภูมิใจในการทำงานที่ตนเองได้มีส่วนร่วมคิด และร่วมกำหนดเป้าหมายในการทำงาน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการจำแนกประเภทอาสาสมัคร หรือการกำหนดวันและช่วงเวลาในการทำงาน ซึ่งอาสาสมัครส่วนหนึ่งมองว่าไม่มีความยืดหยุ่น และตายตัวเกินไป เนื่องจากวันเวลาที่อาสาสมัครว่างไม่ตรงกับกิจกรรมที่กำหนดตามช่วงเวลา อาสาสมัครหลายคนจึงไม่สามารถมาทำงานได้อย่างต่อเนื่อง หรือบางครั้งก็เกิดความรู้สึกเบื่อหน่าย เพราะเข้ามาทำงานไม่ตรงกับช่วงเวลาตามกิจกรรมที่กำหนด เช่น หากวันใดมีธุระและเข้ามาไม่ทันช่วงเวลาที่ป้อนข้าวเด็ก ในวันนั้นอาสาสมัครก็จะไม่ได้ทำงานตามที่ตนเองตั้งใจ ต้องเสียเวลารอเพื่อที่จะป้อนข้าวเด็กในมือต่อไป จะไปทำงานด้านอื่น ๆ ระหว่างรอก็ไม่สามารถทำได้ เพราะเงื่อนไขของการทำงานตายตัว ไม่ยืดหยุ่น และกิจกรรมของสถานสงเคราะห์ ก็ไม่ได้เอื้ออำนวย รวมทั้งเกรงว่าจะเป็นการเพิ่มภาระให้กับเจ้าหน้าที่

(5) การบริหารจัดการระบบอาสาสมัคร ยังขาดการรวบรวมข้อมูล และจัดทำทะเบียนอย่างเป็นระบบ ไม่มีบัตรแสดงตนสำหรับอาสาสมัคร เพราะแม้ว่าแนวทางการปฏิบัติในเรื่องการรับสมัคร จะกำหนดให้อาสาสมัครต้องเขียนใบสมัคร พร้อมแนบรูปถ่ายและสำเนาทะเบียนบ้าน แต่ในทางปฏิบัติกลับพบว่า ความเคร่งครัดของการปฏิบัติในเรื่องดังกล่าวยังไม่เข้มงวดจริงจัง จนทำให้อาสาสมัครเองยังเกิดความรู้สึกว่า “การให้กรอกเอกสารใบสมัคร และพูดคุยแนะนำในเบื้องต้น โดยไม่ขอดูบัตรประชาชนหรือเอกสารใดๆ” อาจกลายเป็นช่องโหว่ที่ทำให้มีฉวยชีพแฝงตัวเข้ามาเป็นอาสาสมัคร เพื่อลักพาตัวเด็กหรือทำร้ายเด็กได้อย่างง่ายดาย การสะท้อนมุมมองดังกล่าวของอาสาสมัคร จึงเป็นสิ่งที่ผู้มี

ส่วนเกี่ยวข้องจะต้องตระหนักถึง เพื่อไม่ให้มีเหตุร้ายเกิดขึ้นกับเด็กหรือบุคลากรในองค์กร เพราะนอกจากจะทำให้องค์กรต้องสูญเสียภาพลักษณ์ที่ดีแล้ว การมองข้ามเรื่องดังกล่าว อาจกลายเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้โครงการต้องยุติลงหากมีเหตุการณ์ร้ายแรงเกิดขึ้น

(6) รูปแบบของการบริหารจัดการ ยังขาดการจัดระบบพี่เลี้ยงอาสาสมัครเพื่อพัฒนาการทำงาน เพราะหากวิเคราะห์จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจะพบว่า อาสาสมัครจำนวนหนึ่งยังขาดความรู้และทักษะในการทำงาน ในขณะที่เจ้าหน้าที่ก็มีภาระความรับผิดชอบของตนเอง จึงไม่มีเวลาสำหรับการเป็นพี่เลี้ยงในการทำงานให้กับอาสาสมัครได้อย่างเต็มที่ ดังนั้น การจัดระบบพี่เลี้ยงอาสาสมัคร เพื่อให้อาสาสมัครดูแลกันเองในเบื้องต้นเหมือนพี่สอนน้อง ช่วยสอนช่วยแนะนำการทำงาน โดยมีเจ้าหน้าที่ช่วยเป็นที่ปรึกษาและให้คำแนะนำอีกระดับหนึ่งอาจช่วยลดช่องว่างของความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่กับอาสาสมัครลงได้ และช่วยส่งเสริมให้อาสาสมัครเข้าใจบทบาทหน้าที่และกำหนดแนวทางการทำงานของตนเองได้ชัดเจนมากขึ้น สามารถช่วยแบ่งเบาภาระการทำงานของเจ้าหน้าที่ ในขณะที่ทั้งสองฝ่ายก็เกิดความสุขในการทำงานร่วมกัน

(7) เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน ยังขาดทักษะการสื่อสารกับอาสาสมัครชาวต่างชาติ จนกลายเป็นปัญหาความกังวลใจของเจ้าหน้าที่ และทำให้เกิดปัญหาของความไม่เข้าใจกันระหว่างเจ้าหน้าที่กับอาสาสมัครชาวต่างชาติ รวมถึงการหวาดระแวงว่าอาสาสมัครชาวต่างชาติจะเข้ามาจับผิด เพราะมุมมองของมาตรฐานในการทำงานของอาสาสมัครชาวต่างชาติ มีความแตกต่างกับมาตรฐานการทำงานของเจ้าหน้าที่ ซึ่งต้องทำงานท่ามกลางสภาวะของความขาดแคลนบุคลากร อุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ รวมถึงยังต้องแบกรับภาระที่ต้องดูแลเด็กเป็นจำนวนมาก การขาดทักษะในการสื่อสารเพื่อชี้แจงให้อาสาสมัครชาวต่างชาติเข้าใจในการทำงานของเจ้าหน้าที่ จึงอาจกลายเป็นปัญหาที่

ทำให้เจ้าหน้าที่หลายคนเกิดความอึดอัดในการทำงาน และปฏิเสธที่จะทำงานร่วมกับอาสาสมัครชาวต่างชาติที่ไม่สามารถพูดภาษาไทยได้

ความคาดหวังต่อโครงการ

แม้ว่าข้อจำกัด ปัญหา และอุปสรรคที่เกิดขึ้นในช่วงต้น จะเป็นภาพสะท้อนที่ทำให้เห็นถึงสาเหตุที่ทำให้โครงการยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากการจัดระบบอาสาสมัครยังเป็นเรื่องใหม่ในสังคมไทย การจะจัดระบบอาสาสมัครให้ประสบความสำเร็จจึงอาจไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบที่สำคัญหลายประการ เช่น การวางแผน และจัดสรรทรัพยากร การแยกประเภทงานอาสาสมัคร การประชาสัมพันธ์ และรับสมัครอาสาสมัคร การสัมภาษณ์และคัดเลือกอาสาสมัคร การปฐมนิเทศ การอบรมอาสาสมัคร การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างอาสาสมัครและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน การประสานงาน การให้คำแนะนำ การประเมินผล การทำให้เป็นที่ยอมรับ การบันทึกและรายงานผล รวมถึงการรับฟังคำแนะนำจากอาสาสมัครในการปรับปรุงและพัฒนาการทำงาน องค์ประกอบเหล่านี้ล้วนแต่เป็นสิ่งสำคัญที่ผู้รับผิดชอบโครงการจะต้องคำนึงถึง หากมีความมุ่งหมายที่จะทำให้ระบบงานอาสาสมัคร มีส่วนช่วยในการสร้างสังคมของบ้านนนทภูมิให้ดีขึ้น และกลายเป็นบ้านแห่งความสุขที่แท้จริง

นอกจากการคำนึงถึงองค์ประกอบในช่วงต้น สิ่งสำคัญที่ไม่อาจมองข้ามและต้องนำมาพิจารณาเพื่อกำหนดเป็นเป้าหมายของการดำเนินโครงการในก้าวต่อไป คือ ความคาดหวังของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่อโครงการ ผลจากการศึกษา สะท้อนให้เห็นว่า เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน มีความคาดหวังต่อโครงการ คือ **ต้องการมีอาสาสมัครที่มุ่งมั่น และมีทักษะในการสนับสนุนการดำเนินงานของสถานสงเคราะห์อย่างต่อเนื่อง**

เพื่อแบ่งเบาภาระในการปฏิบัติงานและมีความสุขในการทำงาน ส่วนอาสาสมัครมีความคาดหวังต่อโครงการ คือ ต้องการเกิดความภาคภูมิใจ ได้พัฒนาทักษะ และได้รับคุณค่าทางจิตใจในการช่วยเหลือผู้อื่น ดังนั้น แม้ว่าการดำเนินโครงการพัฒนาระบบอาสาสมัครจะมีข้อจำกัด ปัญหาและอุปสรรคที่ทำให้โครงการไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร แต่หากวิเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานและอาสาสมัคร พบว่ายังมีเงื่อนไขสำคัญที่เอื้อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เพื่อนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายของโครงการ และเป็นไปตามความคาดหวังของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานและอาสาสมัคร ดังนี้

(1) บุคลากรในองค์กรมีระบบความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ซึ่งสะท้อนจากการร่วมกันแก้ไข ปัญหาที่เกิดขึ้นในการดำเนินโครงการ แม้ว่าเจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่จะมีความสับสนในการดำเนินโครงการ มีทัศนคติเชิงลบเกี่ยวกับโครงการ มีความกลัวและหวาดระแวงที่จะต้องริเริ่มทำงานในโครงการที่ไม่ถนัด จนทำให้บางครั้งมีความคิดที่จะล้มเลิกการดำเนินโครงการดังกล่าว แต่การหันหน้าเข้ามาพูดคุยกัน การถอดบทเรียนร่วมกัน การยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ที่ไม่ได้มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง ซึ่งได้เข้ามาช่วยเหลือทันที โดยไม่ต้องมีการร้องขอในกรณีที่เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบไม่ว่างหรือติดภารกิจอื่น ได้กลายเป็นจุดแข็งที่ทำให้โครงการยังคงดำเนินการอยู่เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าโครงการยังไม่ประสบความสำเร็จ ความเป้าหมายที่กำหนดไว้เท่าที่ควร

(2) องค์กรมีภาพลักษณ์ที่ดีต่อสังคม ด้วยการเป็นองค์กรหลักในการดูแลช่วยเหลือเด็กพิการและทุพพลภาพ ด้วยภาพลักษณ์ที่ดีดังกล่าว ทำให้บ้านนันทภูมิกลายเป็นพื้นที่เชิงสัญลักษณ์ในการดูแลช่วยเหลือ

เด็กพิการและทุพพลภาพ องค์กรกลายเป็นสถานที่ที่คนในสังคมจะนึกถึงเป็นอันดับแรก ๆ หากต้องการทำงานอาสาสมัครเพื่อเด็กพิการ ด้วยจุดแข็งดังกล่าว สถานสงเคราะห์ จึงยังคงมีอาสาสมัครที่หมั่นเวียนกันเข้ามาสมัครเพื่อช่วยเหลือการทำงานอยู่เป็นประจำ หรือมีอาสาสมัครที่เข้ามาช่วยทำงาน โดยผ่านความร่วมมือจากภาคีเครือข่าย ดังเช่น สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส ที่เข้ามาช่วยประชาสัมพันธ์ผ่านโครงการ Giving Thailand เป็นต้น ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้รับผิดชอบโครงการ จะต้องแสวงหาความร่วมมือผ่านภาคีเครือข่ายและพัฒนารูปแบบการประชาสัมพันธ์เพื่อให้เข้าถึงกลุ่มบุคคลที่หลากหลายมากขึ้น รวมถึงยังต้องปรับระบบการบริหารจัดการให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาอยู่เสมอ เพื่อให้อาสาสมัครเกิดความภาคภูมิใจในการทำงาน มองเห็นคุณค่าของตนเองและมีความสุขในการทำงานอาสาสมัครอย่างต่อเนื่อง อันจะเป็นการช่วยแบ่งเบาภาระการทำงานของเจ้าหน้าที่ และเกิดความสุขในการทำงานร่วมกัน

(3) สังคมไทยเป็นสังคมที่มีขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งเป็นรากฐานที่หล่อหลอมให้บุคคลพร้อมจะทำงานอาสาสมัครเพื่อส่วนรวม ซึ่งแม้ว่าสภาพสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบันจะบีบคั้นให้คนในสังคมต้องเร่งรีบ และนึกถึงเรื่องส่วนตัวมากกว่าเรื่องส่วนรวม แต่เมื่อถึงภาวะที่สังคมเกิดความเดือดร้อนหรือมีใครที่ต้องการความช่วยเหลือ ภาพของการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในสังคมก็จะปรากฏให้เห็นอยู่เสมอ ซึ่งจะเห็นได้ว่า เมื่อครั้งที่ริเริ่มดำเนินโครงการอาสาสมัคร เจ้าหน้าที่ได้ทดลองประชาสัมพันธ์เพื่อเปิดรับสมัครอาสาสมัครช่วยทำกระทงผ่านเว็บไซต์และแผ่นโปสเตอร์ โดยมีเป้าหมายเพื่อรับสมัครอาสาสมัครจำนวน 50 คน แต่มีคนมาสมัครเกือบ 100 คน สิ่งที่เกิดขึ้นจึงสะท้อนให้เห็นว่า สังคมไทยมีจุดแข็งของการพัฒนางานอาสาสมัครที่เป็นต้นทุนทางสังคม คือ มีความเป็นมิตร มีความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน

ผ่านชนบทรรมนิยมประเพณีและวัฒนธรรม ที่ฝังรากลึกในสังคมมาเป็นเวลายาวนาน ซึ่งหากผู้รับผิดชอบโครงการสามารถสร้างพื้นที่ที่เอื้อให้เกิดการแสดงออกในเรื่องดังกล่าวอย่างเต็มศักยภาพ ย่อมทำให้อาสาสมัครเกิดคุณค่าทางจิตใจในการช่วยเหลือผู้อื่น คุณค่าที่ได้จากการช่วยเหลือซึ่งกันและกันดังกล่าวจะทำให้อาสาสมัครและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานมองเห็นคุณค่าในตนเอง เข้าใจความหมายของชีวิตในตัวเอง และเข้าใจความหมายของการดำรงอยู่ร่วมกันในสังคมมากขึ้น

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

โครงการพัฒนาระบบอาสาสมัคร เกิดขึ้นจากแนวคิดที่ต้องการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการดูแลเด็กพิการ และปัญหาการขาดแคลนอาสาสมัครที่ต่อเนื่องและมีคุณภาพ โดยมีเป้าหมายเพื่อจัดระบบอาสาสมัครให้มีประสิทธิภาพและมีอาสาสมัครที่มีศักยภาพเพื่อเข้ามาช่วยดูแลเด็กอย่างต่อเนื่อง สามารถช่วยแบ่งเบาภาระในการทำงานของเจ้าหน้าที่ และเกิดความสุขในการทำงาน ขั้นตอนการดำเนินการ เริ่มจากการสำรวจความต้องการ การจำแนกประเภทอาสาสมัครออกเป็น 7 ประเภทตามจำนวนวัน การกำหนดนิยามความหมายของคำว่า “อาสาสมัคร” การประชาสัมพันธ์เพื่อเผยแพร่โครงการ การกำหนดแนวทางปฏิบัติเรื่องการรับสมัคร การประชุมนิเทศเพื่อเตรียมความพร้อมในการทำงาน การนัดหมายวันเวลาการปฏิบัติงาน และการลงมือปฏิบัติตามภารกิจที่ได้รับมอบหมายจากเจ้าหน้าที่ ผลการประเมินพบว่า โครงการดังกล่าวยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร จึงยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ตามเป้าหมายและเจตนารมณ์ของโครงการอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม ผลที่เกิดขึ้นดังกล่าว มิได้เกิดขึ้นจากการละเลย ความเพิกเฉย หรือความไม่เอาใจใส่ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ในทางตรงข้ามกลับพบว่า ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีความตั้งใจ มีความมุ่งมั่นและความพยายาม ในการร่วมกันทำงานเพื่อความสำเร็จ แต่เนื่องจากโครงการดังกล่าว เป็นเรื่องใหม่สำหรับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกคน จึงทำให้เกิดข้อจำกัดและ ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานหลายประการ อย่างไรก็ตาม หากพิจารณา ถึงรากศัพท์ของคำว่า “Volunteer” ในภาษาละติน ซึ่งหมายถึง การเป็น บุคคลที่มุ่งไปตามจิตเสรี ไม่ยอมมถูกบังคับ หรือจัดให้อยู่ในกรอบที่จำกัด (สุนิตย์ เชมษฐา และวินัย ไหมไตรภาพ, 2548, น.10) จึงจำเป็นอย่างยิ่ง ที่ผู้รับผิดชอบโครงการ จะต้องสร้างเงื่อนไขที่ทำให้อาสาสมัครเกิด ความรู้สึกว่าเขาไม่ได้ถูกกำหนดให้อยู่ในกรอบที่จำกัด แต่สามารถ เข้ามาช่วยทำงานในสถานสงเคราะห์ ได้ตามความปรารถนาของตนเอง ภายใต้การปฏิบัติตามข้อตกลงร่วมกันระหว่างอาสาสมัครและเจ้าหน้าที่ โดยยึดประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับเด็กเป็นสำคัญ ทั้งนี้ เพื่อทำให้เกิด ความผูกพันร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่ เด็ก และอาสาสมัคร ซึ่งความผูกพัน ที่เพิ่มขึ้นตามระยะเวลาและประสบการณ์ที่อาสาสมัครได้เข้ามาช่วย ทำงานในสถานสงเคราะห์ ก็จะนำไปสู่การขับเคลื่อนให้เกิดคุณค่าทางจิตใจ ในการช่วยเหลือผู้อื่น และมองเห็นคุณค่าในตนเองเพิ่มมากขึ้นตาม ระยะเวลาที่อาสาสมัครได้เข้ามาช่วยเหลือการทำงานของสถานสงเคราะห์ อย่างต่อเนื่อง

ดังนั้น เมื่อพิจารณาถึงเงื่อนไขซึ่งเป็นตัวกำหนดความสำเร็จหรือ อุปสรรคของโครงการพัฒนาระบบอาสาสมัคร พบว่า โครงการดังกล่าว จะประสบความสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่สำคัญ 4 ประการ ได้แก่ (1) การสร้างความเข้าใจและสร้างจุดหมายร่วมกันของผู้มีส่วน เกี่ยวข้องในการดำเนินโครงการ (2) การสร้างระบบบริหารจัดการฐาน ข้อมูลอาสาสมัครที่มีประสิทธิภาพ (3) การสร้างพื้นที่เพื่อเอื้อให้เกิด

การมีส่วนร่วมการเรียนรู้ และการพัฒนาทักษะในการทำงานของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และ (4) การแสวงหาความร่วมมือเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งหากสถานสงเคราะห์ คาดหวังที่จะให้เกิดการพัฒนาาระบบอาสาสมัครที่มีประสิทธิภาพ สามารถช่วยแบ่งเบาภาระของเจ้าหน้าที่ในการดูแลเด็ก สิ่งสำคัญที่ผู้รับผิดชอบโครงการและผู้เกี่ยวข้องควรพิจารณาดำเนินการ มีดังนี้

- (1) ควรมีการจัดกิจกรรมเพื่อเสริมพลังให้แก่เจ้าหน้าที่ทุกระดับ เพื่อให้บุคลากรตระหนักในคุณค่าของตนเองและองค์กร ในการเป็นผู้นำด้านการช่วยเหลือและดูแลเด็กพิการและทุพพลภาพ รวมถึงการชื่นชม ให้อาหารรางวัล และเสริมแรงซึ่งกันและกัน
- (2) ควรส่งเสริมให้มีการบูรณาการการทำงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่ทุกระดับ เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันในการดำเนินโครงการ รวมถึงการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาทักษะในการแก้ปัญหา โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย
- (3) ควรมีการจัดกิจกรรมเพื่อเสริมพลังให้แก่อาสาสมัคร เพื่อให้อาสาสมัครค้นพบศักยภาพของตนเอง มีทักษะที่จำเป็นในการจัดการ สามารถเลือกวิธีการทำงานที่เหมาะสมกับตนเอง รวมถึงการจัดทำคู่มือการปฏิบัติงานสำหรับอาสาสมัคร เพื่อพัฒนาทักษะในการทำงาน
- (4) ควรเปิดโอกาสให้อาสาสมัครได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดระบบอาสาสมัคร เพื่อกำหนดเป้าหมายและวางแผนการดำเนินโครงการให้สอดคล้องกับความคาดหวังของทั้งสองฝ่าย และทำให้เกิดบรรยากาศที่ดีในการทำงานร่วมกัน
- (5) ควรส่งเสริมให้มีการสร้างระบบพี่เลี้ยงอาสาสมัครอย่างจริงจัง เพื่อลดภาระของเจ้าหน้าที่ในการดูแลอาสาสมัคร และลดช่องว่างความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่กับอาสาสมัครใหม่

- (6) ควรมีการพัฒนากระบวนการพื้นฐานข้อมูลอาสาสมัครอย่างเป็นระบบ เพื่อควบคุมดูแลอาสาสมัครทั้งระบบได้อย่างชัดเจน รวมถึงควรเพิ่มช่องทางการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ระหว่างเจ้าหน้าที่กับอาสาสมัครและระหว่างอาสาสมัครด้วยกันเองให้มากขึ้น
- (7) ควรมีการพัฒนาทักษะการติดต่อสื่อสารของเจ้าหน้าที่กับอาสาสมัครต่างชาติ หรือจัดหาคูภาษกรเป็นการเฉพาะสำหรับทำงานด้านนี้ รวมถึงควรสร้างเครือข่ายระหว่างอาสาสมัครไทยกับอาสาสมัครต่างชาติ เพื่อร่วมมือกันพัฒนาระบบอาสาสมัครให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น
- (8) ควรมีการประชาสัมพันธ์งานอาสาสมัครให้เป็นที่รู้จักและแพร่หลายในวงกว้าง รวมทั้งควรส่งเสริมให้มีกลไกความร่วมมือระหว่างองค์กรอาสาสมัครอย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างภาคีเครือข่ายและขยายจำนวนอาสาสมัครให้เพิ่มขึ้น

การสร้างเงื่อนไขเหล่านี้ให้เกิดขึ้นในองค์กร อาจไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การกำหนดรูปแบบของกิจกรรม องค์กรประกอบ หรือการกำหนดหน้าที่ ที่เป็นลายลักษณ์อักษรแต่เพียงเท่านั้น หากแต่อยู่ที่กระบวนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการ เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการจัดการโครงการ มองเห็นความสำคัญของการทำงานร่วมกัน มองเห็นศักยภาพของสมาชิกแต่ละคน มองเห็นคุณค่าของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี รวมถึงมีการร่วมมือกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเป็นกัลยาณมิตร เพื่อสร้างให้เกิดระบบอาสาสมัครที่มีความเข้มแข็งและยั่งยืน เพื่อทำให้บ้านนนทภูมิ กลายเป็นบ้านแห่งความสุขสำหรับทุกคนอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

นภาภรณ์ หะวานนท์. (2543). วิธีวิทยาในการศึกษาปรากฏการณ์ความเข้มแข็งของชุมชน. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง “องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีสถานราก”. ณ ห้องสัมมนาสมิธโรยทหาร โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จังหวัดนครนายก. ระหว่างวันที่ 28-29 กุมภาพันธ์ 2543.

สถานสงเคราะห์เด็กพิการและทุพพลภาพปากเกร็ด. (2555). โครงการบ้านนนทภูมิบ้านแห่งความสุข. เอกสารอัดสำเนา.

สุนิตย์ เชรชฐา และวินัย เมฆไตรภาพ. (2548). การศึกษาและประยุกต์บทเรียนงานอาสาสมัครจากต่างประเทศเพื่อการพัฒนาระบบอาสาสมัครในประเทศไทย. รายงานวิจัยภายใต้ทุนสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).

การคุกคามทางเพศ ในสังคมไทย

Sexual Harassment in Thai Society

แพ็ญพรรณ ทวีเจริญ¹

¹ นักศึกษาหลักสูตรปริญญาโท สาขาสตรีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
บทความนี้เรียบเรียงจากวิทยานิพนธ์ของผู้เขียน ภายใต้คำแนะนำของอาจารย์
ดร.กรวิภา วิไลลาส อาจารย์ที่ปรึกษา อย่างไรก็ตาม ข้อผิดพลาดหรือความบกพร่อง
ต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้น เป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนแต่เพียงผู้เดียว

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอถึงประสบการณ์การเผชิญกับเหตุการณ์การถูกคุกคามทางเพศในที่ทำงานของข้าราชการหญิงในสำนักงานเลขาธิการวุฒิสภาจำนวน 258 คน โดยครอบคลุมถึงรูปแบบของการคุกคามทางเพศทางวาจา ทางกาย ทางกริยาท่าทางและการใช้สื่อภาพ การศึกษาพบว่าผู้หญิงส่วนใหญ่ตอบคำถามว่าไม่เคยพบเห็นและไม่เคยประสบกับเหตุการณ์การถูกคุกคามทางเพศ แต่มีเพียงเรื่องเดียวที่ผู้หญิงจะพบเห็นและเคยประสบกับเหตุการณ์การถูกคุกคามทางเพศคือ การเล่าเรื่องตลกกลามกที่เป็นคำถามหนึ่งในรูปแบบของการคุกคามทางเพศทางวาจา งานศึกษานี้ ยังพบว่ามุมมองของผู้ชายยังมีทัศนคติต่อการคุกคามทางเพศว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่สามารถเกิดขึ้นได้ในการทำงานนั้น เห็นได้ว่าสังคมไทยยังมีความเหลื่อมล้ำทางเพศ โดยเฉพาะการที่ผู้หญิงถูกคุกคามทางเพศยังเป็นเรื่องที่ต้องปกปิดเอาไว้และไม่ได้รับการเปิดเผยอย่างแท้จริง ส่วนหนึ่งเป็นเพราะความอายหากผู้หญิงออกมาเปิดเผยว่าตนเองถูกกระทำการคุกคามทางเพศในรูปแบบต่างๆ จะถูกสังคมประณามในด้านลบ

คำสำคัญ : การคุกคามทางเพศ ความรุนแรงทางเพศ ความไม่เท่าเทียมทางเพศระหว่างหญิงและชาย

Abstract

This research will provide the experiences in confronting the situation in which women of 258 persons faced in the workplace. It will cover the forms of verbal, physical and image harassment. The study found that the majority of women answered that they neither faced nor encountered sexual harassment, but the issue that women can face as sexual harassment is only a dirty joke. It is a question of verbal sexual harassment. Furthermore, this research has found that a man's prospect concerning sexual harassment is common and can occur in the workplace. It is clear that Thai society has sexual inequality particularly covering sexual harassment of women and it is not exactly reveal as, It is a shameful issue. If women come out and disclose that they face any forms of sexual harassment by themselves, they will be blamed by society.

Keywords: sexual harassment, sexual violation, inequality between women and men

บทนำ

จากการศึกษาปัญหาการคุกคามทางเพศ พบว่า สังคมยังขาดความเข้าใจในการคุกคามทางเพศทั้งที่เป็นความรุนแรงและเป็นทางเลือก ปฏิบัติรูปแบบหนึ่งที่กระทำต่อผู้หญิง หากมองการคุกคามทางเพศผ่านกรอบทฤษฎีสตรีนิยมพบว่า การกดขี่หรือการเอาใจเอาเปรียบทางเพศไม่ใช่สิ่งใหม่แต่เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมานานแล้ว แต่สังคมทั่วไปยังไม่มี ความเข้าใจหรือให้ความสนใจในเรื่องนี้เท่าที่ควร ทั้งๆ ที่ในชีวิตประจำวันผู้หญิงบางคนถูกคุกคามทางเพศในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง แต่ตนเองยังไม่รู้หรือคาดไม่ถึงว่าพฤติกรรมที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการคุกคามทางเพศ อีกทั้งปัญหาการคุกคามทางเพศยังมีเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ และอาจกระทบต่อจิตใจของผู้ที่ตกเป็นเหยื่อ รวมทั้งยังเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคม โดยเฉพาะในสังคมชายเป็นใหญ่ มักมองว่าเรื่องการคุกคามทางเพศเป็นเรื่องเล็กน้อยไม่ได้เสียหายอะไร และในหลายๆ กรณีผู้หญิงถูกกระทำการคุกคามทางเพศในหลายๆ สถานที่ รวมถึงการปฏิบัติหน้าที่ทั้งในและนอกสถานที่ทำงาน ซึ่งผู้กระทำมักใช้อำนาจที่เหนือกว่าโดยการใช้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายทั้งที่รู้จักและไม่รู้จัก อีกทั้งยังเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา และเพื่อนร่วมงานกับเพื่อนร่วมงาน

บทความวิจัยชิ้นนี้นำเสนอผลของการสำรวจความคิดเห็นต่อปัญหาการคุกคามทางเพศของข้าราชการหญิงในสำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบ วิธีการและพฤติกรรม การคุกคามทางเพศทั้งทางวาจา ทางกาย ทางกริยาท่าทางและการใช้สื่อภาพ โดยอาศัยระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปริมาณในการสำรวจความคิดเห็นของข้าราชการหญิงในสำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา

โดยมีกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 258 คน เพื่อให้ทราบถึงประสบการณ์ มุมมองและความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นการคุกคามทางเพศ นอกจากนี้ ยังได้วิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ พระราชบัญญัติ กฎและระเบียบต่างๆ เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาการคุกคามทางเพศ ในสำนักงานเลขาธิการวุฒิสภาอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยอาศัยทฤษฎีระบบปีตาธิปไตย (Patriarchy) ซึ่งมีรากฐานมาจาก แนวคิดสตรีนิยมสายรากเหง้า(Radical Feminist) มาวิเคราะห์การกดขี่ ผู้หญิงเพราะเธอเป็นผู้หญิง หรือผู้หญิงถูกกดขี่เพราะเพศของเธอ เนื่องจากความไม่เท่าเทียมกันทางเพศที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากระบบ ชายเป็นใหญ่ ซึ่งสร้างอุดมการณ์และความเชื่อที่ทำให้ผู้ชายสามารถ เข้าถึงร่างกายของผู้หญิงได้ โดยผู้ชายเท่านั้นที่เป็นฝ่ายเริ่มหรือฝ่ายนำ ในขณะที่ฝ่ายหญิงต้องเป็นฝ่ายตามในทุกกรณี ความเชื่อเช่นนี้สะท้อน ให้เห็นถึงการกดขี่ผู้หญิงยังมีให้เห็นในทุกพื้นที่ของสังคม

ทัศนะของผู้เขียนมองว่าผู้ชายยังมีทัศนคติเกี่ยวกับการคุกคามทางเพศ เป็นเรื่องปกติธรรมดา เช่น การจับร่างกายของผู้หญิงเล็กๆ น้อยๆ ไม่เห็นเสียหายอะไร ซึ่งในงานวิจัยของผู้เขียนได้กล่าวถึงการคุกคามทางเพศของข้าราชการหญิงในสำนักงานเลขาธิการวุฒิสภาที่มีผู้หญิง บางส่วนยังขาดความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นการคุกคามทางเพศทั้งทางวาจา ทางกาย กริยาท่าทาง และการใช้สื่อภาพว่า มีความสำคัญหรือเกี่ยวข้องกับตนเองอย่างไร เนื่องจากยังเป็นเรื่องใหม่ ในองค์กรและยังไม่มีผู้ใดทำการวิจัยหรือศึกษาเรื่องนี้มาก่อน ทำให้การคุกคามทางเพศยังเป็นเรื่องที่ไม่พบได้โดยทั่วไปในองค์กร โดยเฉพาะองค์กรด้านนิติบัญญัติ ซึ่งเป็นพื้นที่ของระบบชายเป็นใหญ่ ซึ่งสามารถพบเห็นการคุกคามทางเพศโดยการใช้วาจาในลักษณะต่างๆ เช่น การด่าทอ การพูดเสียดสี โดยผู้ชายมองว่าไม่ใช่เรื่องผิดปกติ แต่อย่างใด

ความหมายของการคุกคามทางเพศ

ทิพย์วรรณ แซ่ปั้ง (2552, น. 14) ระบุว่า ลิน ฟาเลย์ (Lin Farley) เป็นผู้เริ่มใช้คำว่า “การคุกคามทางเพศ” ขึ้นเมื่อครั้งที่เธอได้จัดทำหนังสือชื่อ “Sexual Shakedown: The Sexual Harassment on the Job” เมื่อปี พ.ศ. 2521 และพบว่าผู้ชายมักคิดว่าผู้หญิงเป็นวัตถุทางเพศ (Sexual Objects) มากกว่าเป็นคณงานที่มีหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่งลิน ฟาเลย์ เสนอว่าการกระทำดังกล่าวเป็นการยืนยันอำนาจของเพศชายโดยผู้ที่กระทำการคุกคามทางเพศจะมีสถานภาพและตำแหน่งสูงกว่าผู้หญิงที่ถูกกระทำ

แคธารีน แม็คคินนอน (Catharine A. MacKinnon) ในงานเรื่อง Sexual Harassment of Working Women: A Case of Sex Discrimination (1979) ให้ความหมายของการการล่วงละเมิดหรือการคุกคามทางเพศว่าเป็นการแสดงออกหรือความใส่ใจทางเพศ ซึ่งผู้มีอำนาจเหนือกว่าบังคับข่มขู่ให้แก่อำนาจน้อยกว่า ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่เข้าข่ายคุกคามทางเพศ มีหลายรูปแบบที่ผสมผสานระหว่างการใช้ถ้อยคำร่วมกับท่าทาง เช่น การแตะโลมเกาะเกะ การเล่าเรื่องตลกลามก การใช้สายตาโลมเลีย การเลียคสึ การจับเนื้อต้องตัว การกอดจูบ การเข้าชี้ให้ไปกินข้าวหรือไปไหนมาไหนด้วย

คำนิยามของ ลิน ฟาเลย์ มีมุมมองที่คล้ายคลึงกับ แม็คคินนอน ว่าการคุกคามทางเพศเป็นพฤติกรรมของผู้ชายที่แสดงสิทธิในบทบาททางเพศเหนือหน้าที่การงานของผู้หญิงในฐานะที่เป็นคณงาน โดยพฤติกรรมดังกล่าวปราศจากการตอบสนองและไม่ได้รับการเชื้อเชิญที่มีลักษณะของการจ้างมองเรือนร่างของผู้หญิง การวิพากษ์วิจารณ์ไปจนถึงการถูกเนื้อต้องตัวโดยไม่จำเป็น และการนัดหมายแบบซ้าๆ ซากๆ (ทิพย์วรรณ แซ่ปั้ง, 2552, น. 15)

การคุกคามทางเพศไม่เพียงแต่จะมีความหมายที่เกี่ยวกับเรื่องเพศแล้วยังหมายรวมถึงการละเมิดต่อกฎหมาย ดังที่ คณะกรรมการว่าด้วยความเสมอภาคของโอกาสในการทำงานของสหรัฐอเมริกา (The US Equal Employment Opportunity Commission, n.d.) ได้นิยามการคุกคามทางเพศว่า หมายถึง การรุกรานทางเพศที่ไม่พึงปรารถนาการเรียกร้องให้มีความสัมพันธ์ทางเพศ (Sexual Favors) และพฤติกรรมทางวาจาและทางร่างกายอื่นๆ ที่สื่อไปในทางเพศ ถือเป็น การคุกคามทางเพศ การยอมจำนนต่อพฤติกรรมดังกล่าวถูกทำให้เป็นวาระหรือเป็นเงื่อนไขในการจ้างงานแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งไม่ว่าจะโดยทางตรงหรือทางอ้อม หรือการปฏิบัติต่อพฤติกรรมดังกล่าวโดยบุคคลใดบุคคลหนึ่งถูกใช้เป็นพื้นฐานในการตัดสินใจจ้างงาน ซึ่งมีผลกระทบต่อบุคคลนั้น อีกทั้งยังมีลักษณะของการสร้างสภาพแวดล้อมในการทำงานที่มีลักษณะข่มขู่ เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน

กฎหมายที่คุ้มครองผู้หญิง จากการถูกคุกคามทางเพศ

ความเสมอภาคระหว่างหญิงชายและการห้ามเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมด้วยเหตุแห่งความแตกต่างทางเพศ รวมถึงสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานได้ถูกบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 30 เพื่อรับรองและคุ้มครอง รวมทั้งให้รัฐกำหนดมาตรการเพื่อขจัดปัญหาและอุปสรรค เพื่อส่งเสริมให้บุคคลสามารถใช้สิทธิและเสรีภาพอย่างเท่าเทียมกันและไม่เลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมด้วยเหตุแห่งความแตกต่างทางเพศ แม้ว่าประเทศไทยเป็นรัฐภาคีในอนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ (CEDAW) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 ซึ่งมีพันธกิจในการสร้างมาตรการและกฎหมายต่างๆ

เพื่อขอจัดการเลือกปฏิบัติทุกรูปแบบต่อผู้หญิง แต่รัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังไม่ได้ออกกฎหมายที่คุ้มครองและป้องกันการคุกคามทางเพศไว้เป็นการเฉพาะ

ดังนั้น การยอมรับอนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ (CEDAW) สังคมทุกภาคส่วนโดยเฉพาะฝ่ายนิติบัญญัติจะต้องมีทิศทางและสร้างความตระหนักรู้และความเข้าใจอย่างชัดเจนเกี่ยวกับการคุกคามทางเพศทั้งในด้านกฎหมายและนโยบายในการหยุดยั้งพฤติกรรมคุกคามทางเพศ ซึ่งเกิดกับสตรีและเด็ก ตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 4 ที่ระบุเกี่ยวกับเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพของบุคคล ย่อมได้รับความคุ้มครองเพื่อให้มีผลบังคับใช้อย่างจริงจัง นอกจากนี้จะต้องมีออกกฎหมายเฉพาะเกี่ยวกับความผิดเรื่องการคุกคามทางเพศสามารถเข้าสู่การพิจารณาของศาลได้

อย่างไรก็ตาม บทลงโทษต่อผู้กระทำการคุกคามทางเพศในสังคมไทยยังไม่มีกฎหมายใดระบุไว้ นอกจากกฎหมายอาญาระบุไว้ในมาตรา 278 ซึ่งเป็นเพียงการกระทำอนาจารแก่บุคคลอายุต่ำกว่าสิบห้าปี โดยชู้เชียวด้วยประการใดๆ โดยใช้กำลังประทุษร้าย โดยบุคคลนั้นอยู่ในภาวะที่ไม่สามารถขัดขืนได้ หรือโดยทำให้บุคคลนั้นเข้าใจผิดว่าตนเป็นบุคคลอื่น โดยระวางโทษจำคุกไม่เกิน 10 ปี หรือปรับไม่เกิน 20,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ (โพสต์ทูเดย์ 2 พฤษภาคม 2552) การกระทำอนาจารเป็นเพียงการกระทำที่ไม่สมควรทางเพศที่กระทำต่อเนื้อตัวบุคคลโดยตรง ทำให้เกิดความอับอายขายหน้าในทางเพศต่อหน้าธารกำนัล ทั้งนี้กฎหมายอาญาได้บัญญัติคุ้มครองผู้หญิงเฉพาะการข่มขืนและการกระทำชำเรา ไม่ว่าจะโดยการชู้เชียวหรือโดยการใช้กำลังประทุษร้าย รวมทั้งการกระทำอนาจารโดยการกอด จูบ ลูบ คลำ ปล้ำ

และจับต้องของสงวนหรือบังคับให้ผู้ถูกระทำจับต้องอวัยวะเพศของผู้กระทำผิด ซึ่งการกระทำดังกล่าวต้องมีเจตนาในทางความใคร่ในทางเพศหรือทางกามารมณ์ต่อผู้ถูกระทำโดยผู้กระทำนั้นไม่ยินยอม ดังนั้นหากมีเจตนาอย่างอื่นไม่เป็นความผิด การกระทำเหล่านี้เป็นการคาดเดาได้ยากที่มองว่าผู้กระทำมีเจตนา แม้ว่ามิก็กฎหมายลงโทษเกี่ยวกับการละเมิดทางเพศ แต่ยังไม่มีการให้คำจำกัดความเกี่ยวกับการคุกคามทางเพศแต่ประการใด ตลอดจนแนวคิดเกี่ยวกับการคุกคามทางเพศก็ไม่มีอยู่ในกฎหมายใดเลย

นอกจากนี้กฎหมายคุ้มครองแรงงาน ได้แก่ พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2551 ที่อธิบายถึงการคุกคามทางเพศในมาตรา 16 ที่กำหนดห้ามมิให้นายจ้าง หัวหน้างาน ผู้ควบคุมหรือผู้ตรวจงานกระทำการล่วงเกิน คุกคามหรือก่อกวนความเดือดร้อนรำคาญทางเพศต่อลูกจ้าง เห็นได้ว่าพระราชบัญญัติฉบับนี้ยังมีจุดอ่อนหลายประการ ได้แก่ การให้การคุ้มครองเฉพาะแรงงานในระบบเท่านั้น อีกทั้งยังไม่คุ้มครองแรงงานที่ถูกคุกคามทางเพศ โดยผู้กระทำที่เป็นเพื่อนร่วมงาน นอกจากนี้ผู้ที่ประกอบอาชีพเป็นแม่บ้านหรือผู้ทำงานในองค์กรอื่นๆ ตลอดจนชนพนักงานของรัฐก็ไม่ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายดังกล่าว (Suchada Thaweessit and Pimpawan Boonmongkon 2009) เนื่องจากพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานฯ ได้ระบุคำนิยามรวมถึงบทลงโทษที่ครอบคลุมประเด็นการคุกคามทางเพศเฉพาะลูกจ้างที่เป็นหญิงและเด็กเท่านั้น ซึ่งในความเป็นจริงผู้ถูกระทำอาจไม่อยู่ในฐานะเป็นลูกจ้างแต่อาจเป็นเด็กนักเรียน นักศึกษาหรือบุคคลทั่วไป ซึ่งหากถูกล่วงเกินหรือถูกคุกคามทางเพศจะไม่ได้ได้รับความคุ้มครองจากพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวเลย ทั้งนี้สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว และโครงการสตรีและเยาวชนศึกษา

(2552, น. 92) ได้ให้ความเห็นว่ากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการลวนลามทางเพศต่อผู้หญิงยังไม่มีกฎหมายคุ้มครองโดยตรง นอกจากประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 278 ที่ระบุความผิดฐานข่มขืนกระทำชำเรา และความผิดฐานอนาจารเท่านั้น แต่ไม่ครอบคลุมถึงพฤติการณ์ในการลวนลามทางเพศต่อผู้หญิง

จะเห็นได้ว่าการคุกคามทางเพศเป็นการละเมิดสิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในการดำรงชีพและความเป็นอยู่ส่วนตัว ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาและมีผลกระทบอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นผลกระทบต่อผู้ถูกระทำทั้งต่อหน่วยงานและสังคม ซึ่งที่ผ่านมาสังคมจะให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องสิทธิมนุษยชนระหว่างหญิงและชายมากขึ้นก็ตาม แต่ผู้ที่เกี่ยวข้องก็ยังไม่เห็นความสำคัญกับปัญหาการถูกคุกคามทางเพศนี้เท่าที่ควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการถูกล่วงละเมิดหรือการถูกคุกคามทางเพศในหน่วยงานภาครัฐที่มีเพิ่มขึ้น ทั้งนี้สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.) ได้มีการจัดตั้งศูนย์รับเรื่องราวร้องทุกข์ของข้าราชการภายในหน่วยงานและได้รับเรื่องราวการร้องทุกข์จากข้าราชการและพนักงานมักจะมีเรื่องการถูกคุกคามทางเพศอยู่ด้วยเสมอ ทั้งที่สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.) มีพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2551 บัญญัติว่า “ข้าราชการพลเรือนสามัญต้องไม่กระทำการอันเป็นการล่วงละเมิดหรือคุกคามทางเพศตามที่กำหนดในกฎ ก.พ.” ดังนั้นสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.) จึงได้กำหนดรายละเอียดว่าการกระทำเช่นใดเป็นการล่วงละเมิดหรือคุกคามทางเพศ และได้ออกกฎ ก.พ. ว่าด้วยการกระทำอันเป็นการล่วงละเมิดหรือคุกคามทางเพศ พ.ศ. 2553 ได้กำหนดรูปแบบการคุกคามทางเพศทางวาจา ทางกาย ทางกริยาท่าทางและการใช้สื่อภาพที่ผู้กระทำไม่พึงประสงค์หรือ

ก่อให้เกิดความเดือดร้อนรำคาญทางเพศว่าเป็นการคุกคามทางเพศ ทั้งสิ้น อีกทั้งกำหนดโทษทางวินัยทั้ง 5 สถาน ซึ่งใช้บังคับเฉพาะกับข้าราชการพลเรือนสามัญ 19 กระทรวงเท่านั้น แต่ไม่ครอบคลุมตำรวจ ทหารหรือหน่วยงานภาครัฐอื่นใด ทั้งนี้การถูกคุกคามทางเพศในระบบราชการส่วนใหญ่ยังไม่ใช้เรื่องสำคัญที่หน่วยงานนั้นๆ จะลงโทษ ผู้กระทำความผิดถึงขั้นไล่ออก สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว และโครงการสตรีและเยาวชนศึกษา (2552, น. 92) ได้ให้ความเห็นว่า การลงโทษข้าราชการที่มีพฤติกรรมล่วงละเมิดทางเพศ ผู้หญิงไม่ว่าจะเป็นการอนาจาร การหลอกลวงเพื่อมีเพศสัมพันธ์หรือ การจดทะเบียนช้อน ตลอดจนการนอกใจภรรยา มักจะได้รับโทษที่เบาบางเพราะการกำหนดโทษตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2551 ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของคณะกรรมการสอบสวน ข้อมูลที่สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.) รวบรวมมา ยังพบว่า กรณีการล่วงละเมิดทางเพศมีโทษเพียงตัดเงินเดือน ร้อยละ 5 เป็นเวลา 2 เดือน ซึ่งเป็นโทษที่เบาบางเมื่อเทียบกับ ความเสียหายที่เกิดกับผู้หญิง อีกทั้งในบางกรณีเมื่อเกิดเหตุการณ์ การถูกคุกคามทางเพศขึ้นในหน่วยงานภาครัฐมักมีการรอมชอมซึ่งกัน และกันหรือการร้องขอเพื่อให้ระงับพฤติกรรมดังกล่าว และหากมีหลักฐาน ชัดเจนว่ามีความผิดจริงก็เป็นความผิดวินัยที่ไม่ร้ายแรง เพียงแต่การ ว่ากล่าวตักเตือนหรืออย่างมากที่สุดโทษภาคทัณฑ์เท่านั้น และเมื่อพ้น กำหนดโทษผู้กระทำความผิดก็มักกลับมากระทำการคุกคามทางเพศ กับผู้หญิงคนเดิมหรือคนใหม่ได้อีก เพราะบทลงโทษที่น้อยทำให้ ผู้กระทำความผิดไม่เกรงกลัวสะท้อนให้เห็นว่าสังคมขาดความเคารพ ในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้หญิงโดยมองเรื่องการคุกคามทางเพศ ไม่มีความสำคัญแต่อย่างใด ในส่วนของสำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา เป็นหน่วยงานสังกัดรัฐสภาและไม่ได้ขึ้นตรงกับสำนักงานคณะกรรมการ

ข้าราชการพลเรือน (ก.พ.) ซึ่งจากพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2551 มีการออกกฎหมายเกี่ยวกับการคุกคามทางเพศที่สามารถใช้บังคับเฉพาะกับข้าราชการพลเรือนสามัญ 19 กระทรวงเท่านั้น ไม่รวมหน่วยงานอื่นๆ ที่ไม่ได้สังกัดกับสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.) ดังนั้นสำนักงานเลขาธิการวุฒิสภาจึงได้มีการออกพระราชบัญญัติข้าราชการฝ่ายรัฐสภา พ.ศ. 2518 แก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการรัฐสภา พ.ศ. 2554 ว่าด้วยวินัยข้าราชการรัฐสภาสามัญมีการระบุเพียงรายละเอียดการลงโทษทางวินัยร้ายแรงตามกฎหมาย ก.ร. (ข้อ 11) เกี่ยวกับการกระทำอันได้ชื่อว่าเป็นผู้ประพฤติชั่วอย่างร้ายแรง และเป็นกรณีเกี่ยวกับเรื่องชู้สาวเท่านั้น

ต่อมาหน่วยงานต่างๆ ในระบบราชการได้เห็นความสำคัญกับปัญหาการคุกคามทางเพศของบุคลากรภายในองค์กรมากขึ้น ดังนั้นหน่วยงานสังกัดรัฐสภารวมทั้งผู้บริหารที่เกี่ยวข้องได้ให้ความสำคัญกับปัญหาการถูกคุกคามทางเพศมากขึ้น จึงมีการออกพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการรัฐสภา พ.ศ. 2554 ได้มีบทบัญญัติและได้ออกกฎ ก.ร. ว่าด้วยวินัยข้าราชการรัฐสภาสามัญ พ.ศ. 2555 ที่ได้ระบุเรื่องการล่วงละเมิดทางเพศและคุกคามทางเพศ เอาไว้ในข้อ 4 ที่ครอบคลุมประเด็นการคุกคามทางเพศในทุกรูปแบบ อย่างไรก็ตามการคุกคามทางเพศของผู้หญิงในสำนักงานเลขาธิการวุฒิสภายังมีผู้หญิงบางคนที่ขาดความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องการคุกคามทางเพศว่าคืออะไร และมีความสำคัญหรือเกี่ยวข้องกับตนเองอย่างไร ซึ่งเรื่องนี้ยังเป็นเรื่องใหม่ในองค์กรและยังไม่มีผู้ใดทำการวิจัยหรือศึกษาเรื่องนี้อย่างจริงจัง รวมทั้งยังไม่มีกระบวนการเกี่ยวกับเรื่องความเสมอภาคระหว่างหญิงชายให้เป็นกระแสหลักภายในองค์กร ซึ่งจะเกิดประโยชน์กับข้าราชการ เนื่องจากข้าราชการทั้งหญิงและชายจะได้รับสิทธิและ

โอกาสความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ตลอดจนสุขภาพอนามัยและ
ความปลอดภัยในการทำงาน อีกทั้งยังเป็นหลักประกันที่มั่นคงให้กับ
ผู้หญิงต่อไป นอกจากนี้ยังทำให้ผู้หญิงกล้าที่จะออกมาต่อสู้และ
เผชิญหน้ากับปัญหาเหล่านี้

สาเหตุหลักของการถูกคุกคามทางเพศ : ระบบปิตาธิปไตยและความไม่เท่าเทียมกันของอำนาจ

ในสังคมไทยยังมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันอยู่บน
พื้นฐานความแตกต่างทางเพศ โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม
ยังเอื้อประโยชน์บางประการให้ผู้ชายควบคุมและครอบงำผู้หญิง
โดยมองสถานภาพความเป็นรองในด้านของสรีระร่างกายที่อ่อนแอ
และต้องได้รับการคุ้มครองจากบิดาและพี่ชาย นอกจากนี้ยังมีค่านิยม
ของคนในสังคมที่ส่งผ่านวาทกรรมรุ่นต่อรุ่นว่าผู้หญิงมีหน้าที่และ
บทบาทในการดูแลครอบครัวซึ่งคือเมียและแม่เท่านั้น การถูกควบคุม
ในเนื้อตัวร่างกายนี้ทำให้ผู้หญิงถูกกดขี่และเป็นเพียงสมบัติของผู้ชาย
ดังที่ เคต มิลเล็ต (Kate Millet) ได้เขียนหนังสือชื่อ Sexual Politics เมื่อปี
ค.ศ. 1971 เสนอว่า การที่ผู้ชายมีอำนาจเหนือผู้หญิงและสามารถควบคุม
ผู้หญิงให้อยู่ภายใต้ความต้องการของผู้ชาย การยอมรับของสังคมต่อ
ความสัมพันธ์ทางเพศที่เหลื่อมล้ำกันทางอำนาจ ซึ่งผ่านกระบวนการ
ขัดเกลาทางสังคม (Millet 1971 อ้างถึงใน วารุณี ภูริสินธิ์, 2545,
น. 89) โดยกลุ่มที่ครอบงำในสังคมเป็นผู้กำหนดความเป็นหญิงและ
ความเป็นชายตามค่านิยมและความต้องการของตน ซึ่งมีผลต่อบทบาท
ที่แต่ละฝ่ายต้องกระทำ และมีผลต่อสถานภาพที่ตามมา เช่น ความเป็น
ผู้หญิงหมายถึงความอ่อนแอ ไม่กล้าตัดสินใจ ชอบใช้อารมณ์และ
ไม่มีเหตุผล สถานภาพเช่นนี้ทำให้ผู้หญิงตกเป็นรองผู้ชายเสมอมา

อย่างไรก็ตามความมีอำนาจสูงสุดของผู้ชายมิได้หมายถึงเรื่องสิทธิระ
เพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงการยอมรับระบบค่านิยมในบทบาทหรือ
บุคลิกลักษณะ เคต มิลเล็ด เสนอว่าการกดขี่ผู้หญิงได้รวมเรื่องการ
คุกคามทางเพศเข้าไปด้วย

การถูกรู้อคคคามทางเพศในหน่วยงานภาครัฐ

การถูกรู้อคคคามทางเพศมักพบได้ทั้งในสถานศึกษา สถานที่ราชการ
และองค์กรต่างๆ อยู่บ่อยครั้ง ทั้งนี้การศึกษาของ กฤตยา อาชวนิจกุล
(2552, น. 22) ได้รวบรวมประเด็นของการถูกรู้อคคคามทางเพศใน
ประเทศไทยระหว่างปี 2545-2551 พบว่าปัญหาการถูกรู้อคคคาม
ทางเพศได้เกิดขึ้นมานานแล้วแต่บุคคลทั่วไปยังไม่มี ความเข้าใจหรือ
ให้ความสนใจในเรื่องนี้เท่าที่ควร ทั้งๆ ที่ในชีวิตประจำวันผู้หญิงบาง
คนถูกรู้อคคคามทางเพศ แต่ตนเองยังไม่รู้หรือคาดไม่ถึงว่าพฤติกรรมที่
เกิดขึ้นนั้นเป็นการรู้อคคคามทางเพศ เช่น กรณีอาจารย์ผู้ชายรู้อคคคาม
ทางเพศนักศึกษาสาวในมหาวิทยาลัยของรัฐ 2 แห่งในช่วงต้นปี 2551
ซึ่งลักษณะการรู้อคคคามทางเพศของอาจารย์ทั้งสองมีความใกล้เคียงกัน
คือการยื่นข้อเสนอโดยการจับ กอด จูบและลู่บไล้ร่างกาย เช่น หน้าอก
ลำตัว เพื่อแลกกับเกรดของนักศึกษาที่ต่ำกว่าเกณฑ์ เหตุการณ์เหล่านี้
มักเกิดภายในห้องพักอาจารย์ ซึ่งเป็นสถานที่ปลอดผู้คนและก่อให้เกิด
การรู้อคคคามทางเพศได้ง่าย สะท้อนให้เห็นถึงร่างกายของผู้หญิง
มีคุณค่าไว้สำหรับตอบสนองความต้องการของผู้ชายเท่านั้น
อีกทั้งสังคมมักตั้งคำถามกับฝ่ายหญิงว่าเป็นฝ่ายสมยอมมากกว่าจะ
เป็นการถูกรู้อคคคามทางเพศ

ผลการศึกษาผู้วิจัยซึ่งได้ทำการสำรวจปัญหาการถูกคุกคามทางเพศของข้าราชการหญิงในสำนักงานเลขาธิการวุฒิสภาพบว่า สถานภาพทางสังคมของผู้หญิงมีส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้หญิงถูกคุกคามทางเพศ โดยมีปัจจัยด้านอายุที่ต่ำกว่า 35 ปี มีสถานภาพโสดและตำแหน่งที่เท่ากับผู้ชายหรือน้อยกว่าจะประสบกับการถูกคุกคามทางเพศได้มากกว่า นอกจากนี้ยังพบว่าการใช้วาจาในการคุกคามทางเพศพบมากในลักษณะของการเล่าเรื่องตลกขบขันและการวิพากษ์วิจารณ์รูปร่างหน้าตาของผู้หญิง ซึ่งผู้ชายมีทัศนคติว่าการกระทำเช่นนี้ถือว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดา ดังตารางแสดงรายละเอียดสถานภาพของข้าราชการหญิงในสำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา และตารางแสดงร้อยละของข้าราชการหญิงที่เผชิญกับการถูกคุกคามทางเพศ

ตารางที่ 1 แสดงรายละเอียดสถานภาพของข้าราชการหญิงในสำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา

สถานภาพ	ร้อยละ	สถานภาพ	ร้อยละ
1. อายุ		3. การศึกษา	
- 25 – 35 ปี	66	- ต่ำกว่าปริญญาตรี	13.60
- 36 ปี – 45 ปี	29	- ปริญญาตรี	56.20
- 46 ปีขึ้นไป	5	- ปริญญาโท	30.20
2. สถานภาพการสมรส		4. ตำแหน่ง	
- โสด	65.50	- ทั่วไป	60.00
- สมรส	31.80	- นักวิชาการ	40.00
- หย่า	2.70		

ตารางที่ 2 แสดงร้อยละของข้าราชการหญิงที่เผชิญกับการถูกคุกคามทางเพศ

รูปแบบการถูกคุกคามทางเพศ	ร้อยละของผู้หญิงที่เผชิญกับการถูกคุกคามทางเพศ
1. การถูกคุกคามทางเพศทางวาจา	
- การถูกวิพากษ์วิจารณ์รูปร่างหน้าตาหรือการแซวเรื่อนร่าง	50.00
- การเล่าเรื่องตลกกลามก	63.57
- การถูกตามตื้อ ตามจีบหรือชักชวนไปไหนสองต่อสอง	17.83
- การพูดสองแง่สองง่าม	29.06
2. การถูกคุกคามทางเพศทางกาย	
- การจับมือ จับแขน ลูบแขน โอบไหล่	24.80
- การนั่งใกล้ชิดเกินจำเป็นหรือเอาตัวเบียดร่างกายของผู้หญิงอย่างจงใจ	16.67
- การจับต้องของสงวนในร่างกายหน้าอก ก้น สะโพกหรืออวัยวะเพศ	2.33
3. การถูกคุกคามทางเพศทางกริยาท่าทาง	
- การจ้องมองแบบกรุ่มกริมหรือใช้สายตาแตะโลมเรื่อนร่างของผู้หญิง	24.81
- การใช้นิ้วมือทำสัญลักษณ์ทางเพศ	2.71
- การใช้ปากทำท่าจูบหรือเลียริมฝีปาก	5.05

4. การถูกคุกคามทางเพศทางการใช้สื่อภาพ

- การนำภาพไปเปลี่ยนแปลงเป็นภาพพักหน้าจอในเครื่องคอมพิวเตอร์หรือมือถืออย่างจงใจ	18.22
- การได้รับอีเมลที่มีข้อความ ภาพ คำกลอนที่ลามก	30.62
- การจับกลุ่มดูหนังโป้หรือภาพลามก	43.02
- การนำปฏิทินภาพผู้หญิงนุ่งน้อยห่มน้อยมาตั้งบนโต๊ะทำงาน	29.07

ข้อค้นพบที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ผู้ชายมักจะไม่กระทำการคุกคามทางเพศกับผู้หญิงที่อายุมาก เป็นโสดหรือแต่งงานแล้วและมีตำแหน่งหน้าที่การงานที่เหนือกว่า ซึ่งผู้ชายจะให้ความเกรงใจและไม่กล้าที่จะแสดงท่าทีหรือพูดคุยเกี่ยวกับเรื่องเพศ โดยวัฒนธรรมของไทยเรื่องเพศของผู้หญิงยังถูกปิดกั้นทำให้ผู้หญิงและผู้ชายมีอำนาจทางสังคมที่ไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของสตรีนิยมสายรากเหง้า (Radical Feminism) อธิบายถึงความไม่เท่าเทียมกันทางเพศเกิดจากอุดมการณ์ระบบชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) ที่กดขี่เอารัดเอาเปรียบผู้หญิงทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรมที่ทำให้ผู้หญิงมีสถานภาพเป็นรองผู้ชาย โดยเฉพาะเรื่องกามารมณ์ที่ผู้ชายแสดงต่อผู้หญิงถูกทำให้เชื่อว่าเป็นเรื่องปกติและชอบธรรม

ในทัศนะของผู้วิจัยต่อปรากฏการณ์การคุกคามทางเพศที่ผู้ชายกระทำต่อผู้หญิงอาจเกิดขึ้นในลักษณะของสถานที่เชื้อให้เกิดเหตุการณ์การคุกคามทางเพศเกิดขึ้น ทั้งนี้ พบว่าเวลา โอกาสมีความสัมพันธ์กับสถานที่ ซึ่งผู้กระทำอาจจะพบเห็นเหยื่อที่ตนเองสนใจกำลังอยู่คนเดียวในตอนเช้าหรือตอนเย็นที่ไม่มีคนพลุกพล่าน โดยผู้ชายต้องการแสดงความเหนือกว่าและจงใจกระทำการคุกคามทางเพศกับเหยื่อทั้งการจับมือ ถูแขน การจ้องมองแบบกรูมกริมและการใช้ร่างกายของตนเองเบียดเข้ากับร่างกายของผู้หญิงในขณะที่ผู้หญิงไม่ทันระมัดระวังตนเอง เห็นได้ว่าการกระทำเช่นนี้ผู้ชายมักไม่สนใจว่าผู้หญิงจะเกิดความรู้สึกเช่นไร สะท้อนให้เห็นว่าร่างกายของผู้หญิงเป็นแหล่งดึงดูดใจทางเพศ เช่น รูปร่างหน้าตา อายุ และสถานภาพทางสังคมที่ดีกว่าเป็นปัจจัยที่ผู้ชายแสดงออกทางเพศในลักษณะของการใช้อำนาจที่เหนือกว่าบังคับให้ผู้หญิงยอมรับพฤติกรรมทางเพศที่ผู้หญิงไม่พึงปรารถนา ภายในบริบทของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างหญิงชาย

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การคุกคามทางเพศไม่ว่าจะเป็นการเล่นเรื่องตลกกลมกหรือการวิพากษ์วิจารณ์รูปร่างหน้าตาของผู้หญิงยังเป็นเรื่องที่สามารถเกิดขึ้นได้ในการทำงาน ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการคุกคามทางเพศทางวาจาที่ผู้ชายมักมองว่าการคุกคามทางเพศเป็นเพียงเรื่องเล็กน้อยหรือเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่ไม่เสียหายอะไร แต่ในทางกลับกันผู้หญิงที่ถูกระทำการคุกคามทางเพศในรูปแบบต่างๆ มักเกิดความกลัวและอับอาย ทำให้ไม่กล้าที่จะเปิดเผยเรื่องราวว่าตนเองถูกคุกคามทางเพศ

เห็นได้ว่าความกลัวและความอຍจากการถูกคุกคามทางเพศยังเป็นปัญหาที่ซ่อนเร้นและไม่ได้รับการแก้ไขอย่างแท้จริง หากผู้หญิงออกมาเปิดเผยข้อมูลว่าตนเองเคยตกเป็นเหยื่อมักถูกสังคมมองในด้านลบ และเกิดผลกระทบต่อสภาพร่างกายและจิตใจหรือต่อหน้าที่การงาน ทำให้ผู้หญิงที่เผชิญกับการคุกคามทางเพศบางคนไม่กล้าเปิดเผยเรื่องราวดังกล่าว เนื่องจากกังวลเรื่องความมั่นคงปลอดภัยในการทำงาน หากฝ่ายผู้กระทำมีอำนาจเหนือกว่าหรือเป็นผู้บังคับบัญชา ส่วนผู้หญิงมีตำแหน่งหน้าที่หรือสถานภาพทางสังคมที่ด้อยกว่าอาจถูกข่มขู่และไม่ได้ได้รับความปลอดภัยจากการทำงาน ผู้เขียนเห็นว่า ผู้หญิงที่ถูกคุกคามทางเพศควรได้รับการสนับสนุนให้กล้าที่จะออกมาเผชิญหน้ากับปัญหาการคุกคามทางเพศ เพื่อนำไปสู่การสร้างมาตรการและกลไกในการป้องกันการคุกคามทางเพศต่อผู้หญิง

บรรณานุกรม

- กฤตยา อาชวนิจกุล. (2552). ถึงเวลาต้องเข้าใจและแก้ไขความรุนแรงทางเพศ เอดส์ และท้องไม่พร้อม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดีอนตุลา.
- กฎ ก.พ.ว่าด้วยการกระทำการอันเป็นการล่วงละเมิดหรือคุกคามทางเพศ พ.ศ. 2553.
- ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 127, ตอนที่ 59 ก, หน้า 14–16. (28 กันยายน 2553). สืบค้นจาก <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2553/A/059/14.PDF> .
- กฎ ก.ร.ว่าด้วยวินัยข้าราชการรัฐสภาสามัญ พ.ศ. 2555. ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 129, ตอนที่ 20 ก, หน้า 1–4. (22 กุมภาพันธ์ 2555). สืบค้น จาก <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2555/A/020/1.PDF>.
- ทิพย์วรรณ แซ่ป้ง. (2552). พฤติกรรมการคุกคามทางเพศในสถานที่ทำงาน: กรณีศึกษาพยาบาลโรงพยาบาลสุราษฎร์ธานี. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ , สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม.
- วารุณี ภูริสินสิทธิ์. (2545). สตรีนิยม ขบวนการ และแนวคิดทางสังคมแห่งศตวรรษที่ 20. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คปไฟ.
- สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว และโครงการสตรีและเยาวชนศึกษา. (2552). มาตรฐานและตัวชี้วัดความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย 2. กรุงเทพฯ: บริษัท บิสิเนส อินฟอร์เมชั่นพับลิชิตี จำกัด
- MacKinnon, C.A. (1979). Sexual Harassment of Working Women A Case of Sex Discrimination. New Haven and London: Yale University Press.

- Suchada Thaweessit and Pimpawan Boonmongkon. (2009).
Sexuality Education & Sexual Harassment Two Critical Issues
on Sexual & Reproductive Health & Rights in Thailand. Kuala
Lumpur, Malaysia: The Asian–Pacific Resource and Research
Centre for Women (ARROW).
- U.S. Equal Employment Opportunity Commission. (n.d.). Sexual
Harassment Equal Employment Opportunity Commission.
Retrieved from http://www.eeoc.gov/laws/types/sexual_harassment.cfm

เศรษฐกิจพอเพียง กับความเสมอภาค หญิงชายในครัวเรือน

Sufficiency Economy and Gender
Equality in the Household

จิรากรณ์ ลิสกุลรักษ์¹ ■

¹ นักศึกษาปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสตรีศึกษา วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นักวิเคราะห์นโยบายและแผนชำนาญการ สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีความสัมพันธ์กับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือนหรือไม่ และเป็นอย่างไร เป็นการวิจัยเชิงผสานวิธี โดยการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณจากแบบสอบถาม 62 ครัวเรือน และเชิงคุณภาพจากสัมภาษณ์เชิงลึก 8 ครัวเรือนของชุมชนบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรีที่เป็นชุมชนต้นแบบในการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เพื่อต้องการหาความสัมพันธ์เชื่อมโยงทางทฤษฎีระหว่างแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับแนวคิดความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย ผลการศึกษาพบว่า มีระดับความสัมพันธ์อยู่ในระดับระดับมาก มีรูปแบบการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการรับผิดชอบงานในบ้านและงานนอกบ้านระหว่างผู้หญิงและผู้ชายที่ตายตัวตามเพศวิถี หรือวัฒนธรรมตามบทบาททางเพศที่สังคมโดยทั่วไป นอกจากนี้ ยังเพิ่มบทบาทให้กับผู้หญิงได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจเรื่องต่างๆ ในครัวเรือน เป็นเพื่อนร่วมคิดร่วมทำและร่วมตัดสินใจ

คำสำคัญ: เศรษฐกิจพอเพียง, ความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือน, ชุมชนบางรักน้อยจังหวัดนนทบุรี

Abstract

This research aims to investigate whether the philosophy of Sufficiency Economy is related to Gender Equality in households focusing upon the BangRakNoi community in Nonthaburi province as a case study. A mixed method combining qualitative and quantitative methods was used for this research. 62 questionnaires and eight in-depth interviews were collected and analysed. The BangRakNoi community is a model community to apply the Sufficiency Economy philosophy as it is part of their daily lives. The result reveals a highly significant relationship between the concept of Sufficiency Economy theory and the concept of Gender Equality. The normative behavior regarding duties both inside and outside the household which is usually based upon gender stereotypes and cultural gender roles were changed. In addition, the women participation in household decisions became more important.

Keywords : Sufficiency Economy, Gender Equality in the household, the BangRakNoi community, Nonthaburi

บทนำ

การส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในสังคมไทยเป็นเป้าหมายสำคัญของแผนพัฒนาสตรีในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 – 2559) (สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2550) ซึ่งมีเป้าประสงค์ให้สังคมไทยเป็นสังคมที่เสมอภาคระหว่างหญิงชาย มีเจตตต่อการส่งเสริมบทบาทที่ดี ตรีหนักและยอมรับถึงบทบาทสตรีในบริบทต่างๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอย่างเท่าเทียมกัน โดยสตรีทุกกลุ่มมีโอกาสเข้าถึงและได้รับการศึกษาทุกระดับ มีโอกาสเรียนรู้ตลอดชีวิต รวมถึงการพัฒนาศักยภาพด้านต่างๆ อย่างเหมาะสม สตรีได้รับการส่งเสริมสุขภาพ มีความมั่นคงในชีวิตและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ส่งเสริมสตรีให้มีความมั่นใจและมีศักยภาพในการเข้าร่วมทางการเมือง การบริหารและการตัดสินใจในระดับต่างๆ โดยบริบทของแผนพัฒนาสตรีฯ ฉบับที่ 11 มีความเชื่อมโยงกับอนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women – CEDAW) ขององค์การสหประชาชาติ (สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2546) ที่ประเทศไทยได้ให้สัตยาบันไว้เมื่อปีพ.ศ. 2528 รวมทั้ง ปฏิญญาปักกิ่งและแผนปฏิบัติการเพื่อความก้าวหน้าของสตรี (Beijing Declaration and Platform for Action – BFPA) ซึ่งมีประเด็นข้อห่วงใยในความไม่เสมอภาคของผู้หญิง 12 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ ผู้หญิงกับความยากจน ผู้หญิงกับการศึกษาและฝึกรอบรม ผู้หญิงกับสุขภาพ ความรุนแรงต่อผู้หญิง ผู้หญิงกับความขัดแย้งที่มีการใช้อาวุธ ผู้หญิงกับการมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจ ผู้หญิงกับการตัดสินใจทางการเมืองและการบริหาร กลไกเชิงสถาบันเพื่อความก้าวหน้าของผู้หญิง สิทธิมนุษยชนของ

ผู้หญิง ผู้หญิงกับสื่อ ผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม และเด็กผู้หญิง ประเทศไทย ได้ดำเนินการกับปัญหาการเลือกปฏิบัติระหว่างหญิงชายและส่งเสริมสตรี มีความคืบหน้าในการแก้ไขกฎหมายที่ขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรี เช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 พระราชบัญญัติ ชื่อบุคคล (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2548 ที่อนุญาตให้ผู้หญิงสามารถเลือกใช้ นามสกุลของตนเองได้ พระราชบัญญัติคำนำหน้านามหญิง พ.ศ. 2551 พระราชบัญญัติการขจัดความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ. 2550 และ กฎหมายอื่นๆ ที่น่าจะส่งผลต่อการแก้ปัญหาความไม่เสมอภาคระหว่าง หญิงชายในสังคมไทย

อย่างไรก็ตาม ยังคงพบว่า ยังมีการใช้ความรุนแรงในครอบครัว ถึงแม้จะมี พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกกระทำ ความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ. 2550 เพื่อสร้างมาตรการป้องกัน เยียวยาผู้กระทำและผู้ถูกกระทำด้วย ความรุนแรงไม่ให้เกิดซ้ำหรือทวีความรุนแรงมากขึ้น แต่ทว่าปัญหา ความรุนแรงดังกล่าวไม่ได้ลดน้อยลงแต่อย่างใด จากรายงานข้อมูล สถานการณ์ด้านความรุนแรงของประเทศไทยและตามมาตรา 17 แห่ง พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ. 2550 โดยสำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (2553, น. 14) พบว่า มีเด็กและสตรีที่ถูกทำร้ายและมารักษาที่โรงพยาบาลมีแนวโน้มสูงขึ้น ในปี 2548 มีจำนวน 11,542 ราย ในปี 2553 เพิ่มขึ้นเป็นจำนวน 25,767 ราย หรือคิดเป็นรายวันจาก 32 รายต่อวัน เป็น 71 รายต่อวัน นอกจากนี้ พบว่า ผู้หญิงและเด็กหญิงถูกกระทำ ความรุนแรงมีสัดส่วนใกล้เคียงกัน มาตลอดตั้งแต่ปี 2548 - 2553 โดยสาเหตุที่มาจากผู้กระทำ ที่เป็นบุคคลภายในครอบครัว หรือผู้ใกล้ชิดมากกว่าเป็นบุคคลที่ไม่ เคยรู้จัก อีกทั้งพบว่า สถานที่เกิดเหตุส่วนใหญ่เป็นที่พักของผู้เสียหายเอง (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 จำนวนผู้หญิง เด็กหญิง และเด็กชายที่ถูกกระทำความรุนแรง ปี 2548-2553

ผู้ถูกกระทำ	2548		2549		2550		2551		2552		2553	
	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%	จำนวน	%
ผู้หญิง	5,656	49	7,901	50	9,469	49	13,565	51	11,152	47	12,554	49
เด็กหญิง	5,094	44	6,380	40	7,772	40	11,404	43	10,702	46	11,684	45
เด็กชาย	792	7	1,601	10	1,826	9	1,632	6	1,657	7	1,529	6
รวม	11,542	100	15,882	100	19,067	100	26,631	100	23,511	100	25,767	100
เฉลี่ย (ราย/วัน)	32	-	44	-	52	-	73	-	64	-	71	-

ที่มา : รายงานสรุปข้อมูลของศูนย์พึ่งได้

สถานการณ์ครอบครัวไทยจากสำมะโนประชากรและเคหะปี 2553 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2554) พบว่า โครงสร้างประชากรวัยเด็ก และวัยแรงงานมีแนวโน้มลดลง ในขณะที่วัยสูงอายุมีแนวโน้มสูงขึ้น รวมทั้งความเสื่อมถอยทางด้านคุณธรรมและจริยธรรม ทำให้แนวโน้มสัมพันธภาพในครอบครัวลดลง อัตราการหย่าร้างเพิ่มขึ้น (กรมการปกครอง, 2554) ดังรายละเอียดในตารางที่ 2 อย่างไรก็ตาม มีแนวโน้มว่าผู้หญิงจะทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัวเพิ่มมากขึ้น จากจำนวนครอบครัวที่มีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครอบครัวคิดเป็นร้อยละ 27.3 ใน พ.ศ. 2547 เป็นร้อยละ 31 ใน พ.ศ. 2550 ซึ่งลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าผู้หญิงเริ่มเข้ามามีหน้าที่เป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวและต้องทำหน้าที่เป็นแม่บ้านด้วย

ตารางที่ 2 สถิติการจดทะเบียนสมรสและหย่าปีพ.ศ. 2544 – 2554

ปี พ.ศ.	สมรส	หย่า
2544	324,661	76,037
2545	291,734	77,735
2546	328,356	80,886
2547	365,721	86,982
2548	345,234	90,688
2549	347,913	91,155
2550	307,910	100,420
2551	318,496	109,084
2552	300,878	109,277
2553	285,944	108,482
2554	308,048	109,312

ที่มา : กรมการปกครอง (2554)

งานวิจัยที่ผ่านมาเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมไทยของรัตนชัย นาคปานเสื่อ (2553) พบว่า เป็นการศึกษาเรื่องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของหลักการเศรษฐกิจพอเพียงกับมิติด้านเศรษฐกิจและธุรกิจ ศึกษาถึงข้อดี จุดแข็ง หรือพลังของปรัชญาต่อการดำรงชีพ การทำการเกษตร หรือความอยู่รอดและการพัฒนาด้านอาชีพเป็นหลัก แต่ยังขาดการพิจารณาเศรษฐกิจพอเพียงในมิติที่เกี่ยวกับคุณค่า ค่านิยมที่มีอิทธิพลต่อการปลูกฝัง สร้างเสริม และส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย ส่วนงานวิจัยของสำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัวและสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2554) เป็นการศึกษาเรื่อง แนวทางการบูรณาการมิติหญิงชายเพื่อการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยพิจารณาจาก

แผนงานโครงการและกิจกรรมของหน่วยงานภาครัฐ จำนวน 129 แห่ง ที่มีหน้าที่ในการส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย พบว่า ยังไม่มีโครงการของหน่วยงานภาครัฐในลักษณะที่นำทั้งสองแนวคิด มาผสมผสานกัน แต่งานวิจัยดังกล่าวมีข้อเสนอแนะว่า หลักการของ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถช่วยส่งเสริมความเสมอภาคระหว่าง หญิงชายในมิติและระดับต่างๆ กล่าวคือ หลักคุณธรรม หลักพอ ประมาณ หลักภูมิคุ้มกัน และหลักเหตุผล โดยเฉพาะมิติของคุณธรรม ที่เน้นเรื่องการไม่เอาเปรียบและไม่เบียดเบียนกัน ซึ่งความไม่เสมอภาค คือ ความไม่มีคุณธรรม ทั้งยังขัดกับหลักเหตุผลและพอประมาณ เนื่องด้วยคุณภาพหรือความพอประมาณในทุกรูปแบบ โดยเฉพาะ มิติของความสัมพันธ์ของหญิงชายจะนำมาซึ่งสังคมที่อยู่ดีมีสุข มีความสมดุล และมีการแบ่งสลับปันส่วนบทบาทและหน้าที่อย่างมี เหตุผลและมีความเป็นธรรม นอกจากนี้ การสร้างภูมิคุ้มกันต่อความเสี่ยง ความไม่แน่นอนจะเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ถ้าผู้หญิงได้มีส่วนร่วม ในการร่วมคิดร่วมทำและร่วมตัดสินใจกับผู้ชาย ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่ ผู้วิจัยสนใจศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง กับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือน โดยผู้วิจัยได้เลือก ศึกษาชุมชนบางรักน้อย หมู่ที่ 3 ตำบลบางรักน้อย อำเภอเมือง จังหวัด นนทบุรี เป็นกรณีศึกษา เนื่องด้วยชุมชนบางรักน้อยได้น้อมนำหลัก ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาเป็นแนวทางชี้แนะการดำเนินชีวิตและปฏิบัติตน จนได้รางวัลถ้วย พระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ประเภทชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2555 เป็นชุมชนต้นแบบ ซึ่งมีจุดเด่น คือ มีการผสมผสานทางวัฒนธรรม ระหว่างชุมชนใหม่และชุมชนดั้งเดิม เป็นชุมชนที่มีการรวมกลุ่มกัน

อย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง เพื่อเป็นการค้นหาคำตอบว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือน (Gender Equality in Household) หรือไม่ และมีรูปแบบความสัมพันธ์เป็นอย่างไร ซึ่งการตอบคำถามวิจัยหลักนี้ได้ จำเป็นต้องตอบคำถามย่อยที่เกี่ยวข้อง 2 ประเด็น คือ

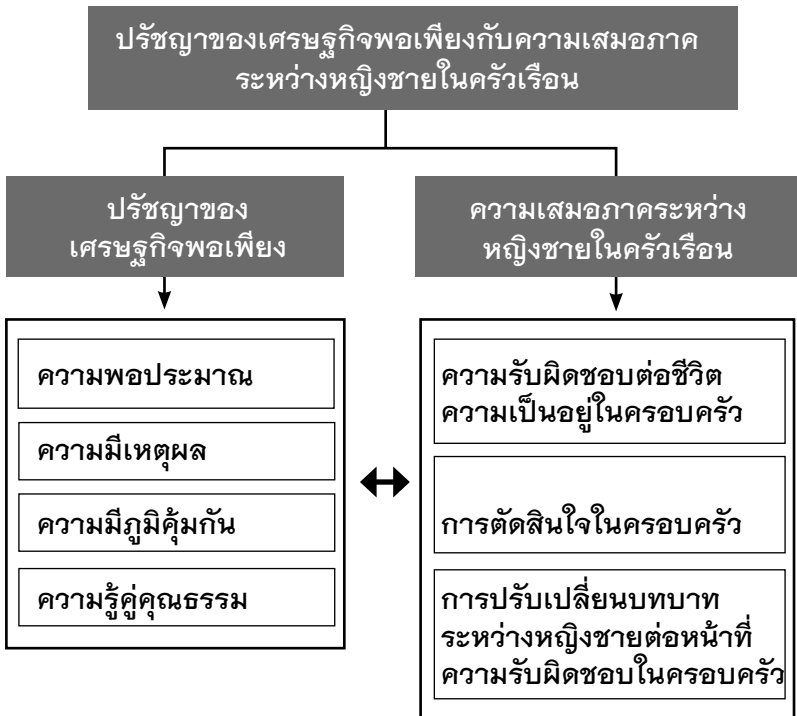
(1) ระดับการดำรงชีวิตตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่มีองค์ประกอบด้านความพอประมาณ ด้านความมีเหตุมีผล ด้านความมีภูมิคุ้มกัน และด้านความรู้คู่คุณธรรมของกลุ่มตัวอย่างอยู่ในระดับใด

(2) ระดับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือน ที่มีองค์ประกอบด้านความรับผิดชอบต่อชีวิตความเป็นอยู่ในครอบครัว ด้านการตัดสินใจในครอบครัว และด้านการปรับเปลี่ยนบทบาทระหว่างหญิงชายต่อหน้าที่ความรับผิดชอบในครอบครัวของกลุ่มตัวอย่างอยู่ในระดับใด

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

เพื่อค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือน และอธิบายรูปแบบและลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือน

กรอบเค้าโครงในการวิเคราะห์

กรอบเค้าโครงการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือน : กรณีศึกษาชุมชนบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรี เป็นการวัดระดับการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จำนวน 4 ด้าน คือ

- (1) ด้านความพอประมาณ ประกอบด้วย (1) การทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย และ (2) การวางแผนการใช้จ่ายและจัดสรรค่าใช้จ่าย
- (2) ด้านความมีเหตุผล ได้แก่ (1) การมีโอกาสท้วงติง แสดงความคิดเห็นและให้คำแนะนำต่อกัน (2) การไม่ทำร้ายจิตใจเมื่อมีความขัดแย้ง เมื่อมีความขัดแย้งต่อกัน (3) การพูดจาต่อกันด้วยดีและ/หรือใช้เหตุผล (4) เมื่อประสบปัญหาสามารถหาทางออกโดยไม่ทำร้ายตนเองและ/หรือสมาชิกในครอบครัว และ/หรือทรัพย์สิน และ (5) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิตในชุมชน
- (3) ด้านการมีภูมิคุ้มกัน ได้แก่ (1) มีการออมในรูปแบบต่างๆ (2) การมีอาชีพเสริมนอกเหนือจากอาชีพหลักที่ทำอยู่ (3) ไม่ข้องเกี่ยวกับการเสี่ยงโชครูปแบบต่างๆ และ (4) มีความกระตือรือร้นในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มสังคม
- (4) ด้านความรู้คู่คุณธรรม ได้แก่ (1) มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างครอบครัวกับชุมชน (2) การได้รับทราบและเรียนรู้เรื่องสำคัญที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว (3) การแสดงความชื่นชมและเห็นคุณค่าซึ่งกันและกัน และ (4) การใช้คุณธรรมสำคัญในการดำเนินชีวิต

สำหรับการวัดระดับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือน จำนวน 3 ด้าน คือ

- (1) ด้านความรับผิดชอบต่อชีวิตความเป็นอยู่ในครอบครัว ได้แก่ (1) ภาระงานการทำอาหารมีการแบ่งหน้าที่อย่างเท่าเทียม

- ระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย (2) ภาระงานการทำความสะอาดมี การแบ่งหน้าที่อย่างเท่าเทียมระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย (3) ภาระงานการดูแลบุตรมีการแบ่งหน้าที่อย่างเท่าเทียม ระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย (4) ภาระงานการดูแลผู้สูงอายุมีการ แบ่งหน้าที่อย่างเท่าเทียมระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย (5) ผู้หญิง และผู้ชายทำงานนอกบ้านเท่าๆ กัน และ (6) ผู้หญิงและผู้ชาย เข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมของชุมชนหรือสังคมภายนอกเท่าๆ กัน
- (2) ด้านการตัดสินใจในครอบครัว ได้แก่ (1) ผู้หญิงและผู้ชายมี ความเท่าเทียมกันในการตัดสินใจเรื่องการวางแผนครอบครัว (2) ผู้หญิงและผู้ชายมีความเท่าเทียมกันในการตัดสินใจเรื่อง การย้ายที่อยู่/การตั้งถิ่นฐาน/การวางแผนด้านที่อยู่อาศัย (3) ผู้หญิงและผู้ชายมีความเท่าเทียมกันในการตัดสินใจเรื่อง รายรับ/รายจ่ายของครัวเรือน และ (4) ผู้หญิงและผู้ชาย มีความเท่าเทียมกันในการตัดสินใจเรื่องนิติกรรม/สัญญาต่างๆ
- (3) ด้านการปรับเปลี่ยนบทบาทระหว่างหญิงชายต่อหน้าที่ ความรับผิดชอบในครอบครัว ได้แก่ (1) ภาระงานการทำ อาหารน้อยลงเปรียบเทียบกับเมื่อ 5 ปีที่ผ่านมา (2) ภาระงาน การทำความสะอาดบ้านน้อยลงเปรียบเทียบกับเมื่อ 5 ปีที่ ผ่านมา (3) ภาระงานการดูแลบุตรน้อยลงเปรียบเทียบกับเมื่อ 5 ปีที่ผ่านมา (4) ภาระงานการดูแลผู้สูงอายุน้อยลงเปรียบ เทียบกับเมื่อ 5 ปีที่ผ่านมา (5) ภาระงานนอกบ้านเพิ่มขึ้นเปรียบ เทียบกับเมื่อ 5 ปีที่ผ่านมา (6) การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมของ ชุมชนมากขึ้นเปรียบเทียบกับเมื่อ 5 ปีที่ผ่านมา (6) มีอำนาจ ในการตัดสินใจเรื่องการวางแผนครอบครัวมากขึ้นเปรียบ เทียบกับเมื่อ 5 ปีที่ผ่านมา (7) มีอำนาจในการตัดสินใจเรื่อง การย้ายที่อยู่/การตั้งถิ่นฐาน/การวางแผนด้านที่อยู่อาศัยมากขึ้น

เปรียบเทียบกับเมื่อ 5 ปีที่ผ่านมา (8) มีอำนาจในการตัดสินใจ เรื่องรายรับ/รายจ่ายของครัวเรือนมากขึ้นเปรียบเทียบกับเมื่อ 5 ปีที่ผ่านมา และ (9) มีอำนาจในการตัดสินใจเรื่องนิติกรรม/สัญญาต่างๆ มากขึ้นเปรียบเทียบกับเมื่อ 5 ปีที่ผ่านมา สำหรับชุดคำถามในองค์ประกอบนี้ เลือกเฉพาะผู้ที่ตอบแบบสอบถามที่เป็นผู้หญิงเพื่อให้สอดคล้องกับข้อคำถามที่ต้องการวัดการปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบที่ลดน้อยลงหรือที่เพิ่มขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับ 5 ปีที่ชุมชนบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรีเริ่มดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

วิธีการศึกษาวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้ใช้เป็นการวิจัยเชิงผสานวิธี ที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่างในงานวิจัยครั้งนี้ เป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Selection) โดยพิจารณาจากชุมชนต้นแบบที่อยู่ในเขตจังหวัดนนทบุรี คือ ชุมชนบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรี ซึ่งได้เข้ารับรางวัลถ้วยพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2555 เนื่องจากเป็นกลุ่มตัวอย่างที่มีความสอดคล้องกับปัญหาการวิจัยครั้งนี้ อีกทั้งมีข้อจำกัดด้านระยะเวลาและค่าใช้จ่ายในการศึกษา โดยผู้ศึกษาได้แบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 2 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มแรกเป็นกลุ่มตัวอย่าง การสอบถามเพื่อเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณพิจารณาจากจำนวนครัวเรือนของชุมชนบางรักน้อยที่มีการจัดตั้งเป็นกลุ่มประกอบกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และเป็นกลุ่มอาชีพที่ดำรงชีวิต

ตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจำนวน 4 กลุ่มอาชีพ มีสมาชิกรวมทั้งสิ้น 205 ครัวเรือน ผู้ศึกษาได้คำนวณหากลุ่มตัวอย่าง โดยใช้เกณฑ์กำหนดจากจำนวนประชากรหลักร้อยละใช้กลุ่มตัวอย่าง จำนวนร้อยละ 30 ของประชากร (ธีระวุฒิ เอกะกุล, 2544) ดังนั้น กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาเท่ากับ 62 ครัวเรือน

การเก็บข้อมูลในการงานวิจัยครั้งนี้ ได้ออกแบบสอบถามตามกรอบ เค้าโครงในการวิเคราะห์แบ่งออกเป็น 5 ส่วนคือ ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล (คือ เพศ อายุ สถานภาพสมรส ประเภทครัวเรือน ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ของครัวเรือนโดยเฉลี่ยต่อเดือน) ส่วนที่ 2 การดำรงชีวิต ตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (คือ วัดการมีส่วนร่วม ตามองค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ส่วนที่ 3 ความรับผิดชอบต่อชีวิตความเป็นอยู่ในครอบครัว (คือ วัดความรับผิดชอบต่อชีวิต ความเป็นอยู่ในครอบครัวทั้งงานในบ้านและงานนอกบ้าน) ส่วนที่ 4 การตัดสินใจในครอบครัว (คือ วัดความเท่าเทียมในการตัดสินใจเรื่องต่างๆ ในครัวเรือน) และส่วนที่ 5 การปรับเปลี่ยนบทบาทระหว่างหญิงชาย ต่อหน้าที่ความรับผิดชอบในครอบครัว (คือ วัดการปรับเปลี่ยนภาระงาน ในบ้าน งานนอกบ้าน และการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ในครัวเรือน)

การหาความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือน การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณจะใช้วิธีการทางสถิติ เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือน โดยการวิเคราะห์ใช้วิธีการทางสถิติแบบเพียร์สัน (Pearson Product Moment Correlation) (r) เป็นการวัดความสัมพันธ์ระหว่าง 2 ตัวแปรที่เป็นตัวแปรเชิงปริมาณ มีระดับการวัดตั้งแต่มาตราช่วง (interval scale)

ค่าสัมประสิทธิ์ r มีค่าอยู่ระหว่าง 0 ถึง $1.00 \pm$ ค่า 0 แสดงว่าไม่มี ความสัมพันธ์ ค่า $1.00 \pm$ แสดงว่ามีความสัมพันธ์กันสูงสุดหรือ สมบูรณ์ (Perfect correlation) เครื่องหมายบวกและลบแสดงทิศทาง ของความสัมพันธ์ คือ เครื่องหมายบวก แสดงว่า ตัวแปร 2 ตัวแปร ผันไปในทิศทางเดียวกัน ส่วนเครื่องหมายลบแสดงว่าตัวแปร 2 ตัวแปร ผันแบบผกผันกัน คือ แปรผันในทิศทางตรงกันข้ามกัน

การแปลผลความหมายคะแนนค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (r) ที่ได้มา จัดระดับความสำคัญเป็น 3 ระดับ คือ

ค่า (r) ของคะแนน	ความหมาย
ค่า (r) 0.68 – 1.00	อยู่ในเกณฑ์ มีความสัมพันธ์มาก
ค่า (r) 0.34 – 0.67	อยู่ในเกณฑ์ มีความสัมพันธ์ปานกลาง
ค่า (r) 0.00 – 0.33	อยู่ในเกณฑ์ มีความสัมพันธ์น้อย

กลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มตัวอย่างการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยใช้วิธีการ เลือกกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (องอาจ นัยพัฒน์, 2549) เพื่อให้ตรงกับ ประเด็นการตอบโจทยที่เหมาะสมกับการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพ 4 กลุ่มๆ ละ 2 คน รวมทั้งสิ้น 8 คน ประกอบด้วย ตัวแทนสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต สมาชิกกลุ่มกล้วยอบแผ่นบางรักน้อย สมาชิกกลุ่มดอกไม้สดบายศรี และสมาชิกกลุ่มไม้ดอกไม้ประดับ การวิจัยเชิงคุณภาพใช้สำหรับตอบโจทย วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 คือ เพื่อศึกษารูปแบบและลักษณะความสัมพันธ์ ระหว่างปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับความเสมอภาคระหว่าง หญิงชายในครัวเรือนเป็นอย่างไร วิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย ใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง เพื่อต้องการเปรียบเทียบข้อมูล ของกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาและปรับเปลี่ยนถ้อยคำให้สอดคล้องกับ

กลุ่มตัวอย่างแต่ละคนและสถานการณ์การสัมภาษณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยผู้ศึกษาจะกำหนดประเด็นคำถามหลักเป็นเครื่องชี้นำการสัมภาษณ์ เป็นลักษณะร่างคำถามปลายเปิดที่มีคำสำคัญที่ต้องการ

รายงานผลการศึกษาวิเคราะห์และอภิปรายผล

ผู้ศึกษาจะแบ่งผลการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 การสำรวจ การดำรงชีวิตตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือนเพื่อค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือนมีหรือไม่ และส่วนที่ 2 การสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่เป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพของชุมชนบางรักน้อยเพื่อศึกษารูปแบบและลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือนเป็นอย่างไร ในการศึกษาและการวิเคราะห์ผลการศึกษาดังนี้ ผู้ศึกษาจะพิจารณาเลือกข้อค้นพบของประเด็นการศึกษาในส่วนที่ 1 มาทำการวิเคราะห์เชื่อมโยงเพื่อให้เกิดความเข้าใจในแต่ละประเด็นได้ชัดเจนมากขึ้น ตัวอย่างเช่น การนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการสำรวจมาช่วยขยายประเด็นหรืออภิปรายประกอบ การศึกษาวิเคราะห์ผลการสัมภาษณ์เชิงลึก

ส่วนที่ 1 การสำรวจความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือน นำเสนอบทวิเคราะห์ผลการศึกษาออกเป็น 4 ข้อ ดังนี้

1. ข้อมูลส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง

การสำรวจจากแบบสอบถามกลุ่มตัวอย่างที่เป็นครัวเรือนในชุมชนบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรี จำนวน 62 ครัวเรือน กลุ่มตัวอย่างส่วน

ใหญ่เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 80 และที่เหลือเป็นเพศชาย 12 คน คิดเป็นร้อยละ 19.4 (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 ข้อมูลเพศของกลุ่มตัวอย่าง

ตัวแปร	จำนวน	ร้อยละ
1. เพศ	ชาย	12 19.4
	หญิง	50 80.6
	รวม	62 100.0

อายุของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป 21 คน คิดเป็นร้อยละ 33.9 รองลงมา อายุอยู่ระหว่าง 50-59 ปี 20 คน คิดเป็นร้อยละ 32.3 และอายุ 30-39 ปี มีจำนวนน้อยที่สุด คือ 3 คน คิดเป็นร้อยละ 4.8 (ตารางที่ 4)

ตารางที่ 4 ข้อมูลอายุของกลุ่มตัวอย่าง

ตัวแปร	จำนวน	ร้อยละ
2. อายุ	น้อยกว่า 20 ปี	- -
	20 - 29 ปี	- -
	30 - 39 ปี	3 4.8
	40 - 49 ปี	18 29.0
	50 - 59 ปี	20 32.3
	60 ปีขึ้นไป	21 33.9
	รวม	62 100.0

สถานภาพสมรสของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่สมรสมีบุตรแล้วจำนวน 43 คน คิดเป็นร้อยละ 69.4 รองลงมาเป็นโสดจำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 14.5 และสถานภาพหย่า มีจำนวนน้อยที่สุด คือ 3 คน คิดเป็นร้อยละ 4.8 (ตารางที่ 5)

ตารางที่ 5 ข้อมูลสถานภาพสมรสของกลุ่มตัวอย่าง

ตัวแปร	จำนวน	ร้อยละ	
3. สถานภาพสมรส	โสด	9	14.5
	หย่า	3	4.8
	หม้าย	-	-
	สมรสมีบุตร	43	69.4
	สมรสไม่มีบุตร	7	11.3
	รวม	62	100.1

ประเภทครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีลักษณะครอบครัวเดี่ยว ประกอบด้วยพ่อ แม่ และลูก จำนวน 46 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 74.2 รองลงมา มีลักษณะครอบครัวขยาย ประกอบด้วย หลายครอบครัวเดี่ยว อยู่ในบริเวณเดียวกัน จำนวน 11 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 17.7 และมีลักษณะครอบครัวที่อยู่ร่วมกับบุคคลอื่นที่ไม่มีความสัมพันธ์ฉันญาติ มีจำนวนน้อยที่สุดคือ 2 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 3.2 (ตารางที่ 6)

ตารางที่ 6 ข้อมูลประเภทครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่าง

	ตัวแปร	จำนวน	ร้อยละ
4. ประเภทครัวเรือน	ครอบครัวเดี่ยว	46	74.2
	ครอบครัวขยาย	11	17.7
	ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว	3	4.8
	ครอบครัวที่อยู่ร่วมกับบุคคลอื่นที่ไม่มีความสัมพันธ์ฉันญาติ	2	3.2
	รวม	62	100.0

ระดับการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เรียนจบชั้นประถมศึกษาจำนวน 21 คน คิดเป็นร้อยละ 33.9 รองลงมาเรียนจบชั้นมัธยมศึกษา/ปวช. จำนวน 17 คน คิดเป็นร้อยละ 27.4 และจบชั้นปริญญาโทหรือสูงกว่า มีจำนวนน้อยที่สุดคือ 3 คน คิดเป็นร้อยละ 4.8 (ตารางที่ 7)

ตารางที่ 7 ข้อมูลระดับการศึกษาของกลุ่มตัวอย่าง

ตัวแปร		จำนวน	ร้อยละ
5. ระดับการศึกษา	ไม่ได้ศึกษา	4	6.5
	ประถมศึกษา	21	33.9
	มัธยมศึกษา/ปวช.	17	27.4
	อนุปริญญา/ปวส.	6	9.7
	ปริญญาตรี	11	17.7
	ปริญญาโทหรือสูงกว่า	3	4.8
	รวม	62	100.0

อาชีพของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย/ประกอบธุรกิจ จำนวน 19 คน คิดเป็นร้อยละ 30.6 รองลงมาเป็นอาชีพเกษตรกรและแม่บ้าน/พ่อบ้าน จำนวนละ 14 คน คิดเป็นร้อยละ 22.6 เท่ากัน และว่างงาน/ไม่มีงานทำ รวมทั้งประกอบอาชีพอื่นๆ (ข้าราชการบำนาญ) มีจำนวนน้อยที่สุด คือ อาชีพละ 1 คน คิดเป็นร้อยละ 1.6 เท่ากัน (ตารางที่ 8)

ตารางที่ 8 ข้อมูลอาชีพของกลุ่มตัวอย่าง

ตัวแปร		จำนวน	ร้อยละ
6. อาชีพ	เกษตรกร	14	22.6
	รับจ้างทั่วไป	13	21.0
	แม่บ้าน/พ่อบ้าน	14	22.6
	ค้าขาย/ประกอบธุรกิจ	19	30.6
	ว่างงาน/ไม่มีงานทำ	1	1.6
	อื่น ๆ	1	1.6
	รวม	62	100.0

รายได้ของครัวเรือนโดยเฉลี่ยต่อเดือนของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ มีรายได้อยู่ในช่วง 5,001 – 15,000 บาท จำนวน 26 คน คิดเป็น ร้อยละ 41.9 รองลงมา มีรายได้ระหว่าง 15,001– 25,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 22.6 และมีรายได้ในช่วง 45,001 – 55,000 บาท และ 95,001 – 100,000 บาท มีจำนวนกลุ่มตัวอย่างน้อยที่สุด คือ อย่างละ 1 คน คิดเป็นร้อยละ 1.6 เท่ากัน (ตารางที่ 9)

ตารางที่ 9 ข้อมูลรายได้ของครัวเรือนโดยเฉลี่ยต่อเดือนของกลุ่มตัวอย่าง

	ตัวแปร	จำนวน	ร้อยละ
5. รายได้ของ ครัวเรือนโดย เฉลี่ยต่อเดือน	ต่ำกว่า 5,000 บาท	12	19.4
	5,001 – 15,000 บาท	26	41.9
	15,001 – 25,000 บาท	14	22.6
	25,001 – 35,000 บาท	6	9.7
	35,001 – 45,000 บาท	2	3.2
	45,001 – 55,000 บาท	1	1.6
	55,001 – 65,000 บาท	-	-
	65,001 – 75,000 บาท	-	-
	75,001 – 85,000 บาท	-	-
	85,001 – 95,000 บาท	-	-
	95,001 – 100,000 บาท	1	1.6
	100,000 บาท ขึ้นไป	-	-
	รวม	62	100.0

2. ระดับการดำรงชีวิตตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

การวัดระดับการดำรงชีวิตตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการสอบถามถึงระดับของการดำเนินชีวิตของกลุ่มตัวอย่างตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยจัดระดับไว้ 5 ระดับ พิจารณาจากคะแนนเฉลี่ย (\bar{x}) อยู่ระหว่าง 4.21 – 5.00 เท่ากับมากที่สุด คะแนนเฉลี่ย (\bar{x}) อยู่ระหว่าง 3.41 – 4.20 เท่ากับมาก คะแนนเฉลี่ย (\bar{x}) อยู่ระหว่าง 2.61 – 3.40 เท่ากับปานกลาง คะแนนเฉลี่ย (\bar{x}) อยู่ระหว่าง 1.81 – 2.60 เท่ากับน้อย และคะแนนเฉลี่ย (\bar{x}) อยู่ระหว่าง 1.00 – 1.80 เท่ากับน้อยที่สุด ผลการศึกษาปรากฏว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับของการดำรงชีวิตตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในภาพรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.87) โดยเมื่อพิจารณารายข้อพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับของการดำเนินชีวิตตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 4 ด้าน ประกอบด้วย ความมีเหตุผล มีความรู้คู่คุณธรรม การมีภูมิคุ้มกัน และด้านความพอประมาณในระดับมาก (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.98, 3.94, 3.92 และ 3.65 ตามลำดับ)

ด้านที่หนึ่ง ความมีเหตุผล กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่แสดงออกถึงการมีเหตุผลในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.98) โดยมีการพูดจาต่อกันด้วยดี การไม่ทำร้ายจิตใจเมื่อมีความขัดแย้ง มีโอกาสทวงตง แสดงความคิดเห็นและให้คำแนะนำต่อกัน รวมทั้ง มีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิตในชุมชน (ค่าเฉลี่ย 4.02, 3.90, 3.85 และ 3.81 ตามลำดับ) และการแสดงออกที่อยู่ในระดับมากที่สุด คือ เมื่อประสบปัญหาสามารถหาทางออกโดยไม่ทำร้ายตนเองและ/หรือสมาชิกในครอบครัว และ/หรือทรัพย์สิน (ค่าเฉลี่ย 4.34) ซึ่งหากพิจารณาเปรียบเทียบในแต่ละด้านของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ถือว่าเป็นค่าเฉลี่ย

ที่สูงสุดและมีนัยยะที่สอดคล้องกับประเด็นที่มาและปัญหาของการศึกษาเรื่อง ความรุนแรงในครอบครัวของงานวิจัยในครั้งนี้ และสอดคล้องกับผู้ให้สัมภาษณ์ กล่าวว่า “...เมื่อก่อนมีเรื่องทะเลาะกับสามีเป็นประจำ โดนทำร้ายร่างกาย (ขณะพูดไป น้ำตาก็ซึมออกมา) สามีไปมีเมียน้อย ตัวเองไม่มีรายได้ประจำ ทำงานเป็นแม่บ้านอยู่บ้านเลี้ยงลูกสาว 2 คน ต้องขอเงินจากสามีทุกเดือน สามีเป็นคนหาเลี้ยงครอบครัว จนมาจับได้ว่า สามีไปมีเมียน้อย มีเรื่องทะเลาะและโดนทุบตีเป็นประจำ สุดท้ายสามีหนีไปอยู่กับเมียน้อย เงินที่เคยได้รับทุกเดือนก็ขาดๆ หายๆ ไป ตนเองจึงต้องออกมาทำงานรับจ้างทั่วไป หาเลี้ยงลูกสาวทั้งสองคนด้วยตัวเอง ปัจจุบันลูกสาวเรียนจบปริญญาตรีแล้ว ทำงานในบริษัทเอกชนและรัฐวิสาหกิจ ตนเองมีรายได้ต่อเดือนประมาณ 5,000 กว่าบาทจากการรับจ้างทั่วไปและจากลูกสาวทั้งสองคน มีเวลาออกมาทำงานเป็นจิตอาสาของชุมชนไม่ว่าจะเป็นกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มดอกไม้สดบายศรี...”

ด้านที่สอง ความรู้คู่คุณธรรม กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ดำเนินชีวิตโดยมีความรู้คู่คุณธรรมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.94) มีการใช้คุณธรรมสำคัญในการดำเนินชีวิต มีการแสดงความชื่นชมและเห็นคุณค่าซึ่งกันและกัน สมาชิกได้รับทราบและเรียนรู้เรื่องสำคัญที่เกี่ยวกับครอบครัว รวมทั้งมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างครอบครัวกับชุมชนด้วย (ค่าเฉลี่ย 4.18, 4.06, 3.90 และ 3.63 ตามลำดับ)

ด้านที่สาม การมีภูมิคุ้มกัน กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีภูมิคุ้มกันในการดำเนินชีวิตในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.92) โดยมีการออมในรูปแบบต่างๆ มีความกระตือรือร้นในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มสังคม มีการประกอบอาชีพเสริมและไม่เกี่ยวข้องกับการเสี่ยงโชครูปแบบต่างๆ (ค่าเฉลี่ย 4.13, 3.97, 3.95 และ 3.61 ตามลำดับ)

ด้านที่สี่ ความพอประมาณ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความพอประมาณในการดำเนินชีวิตในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.65) มีการวางแผนการใช้จ่ายและจัดสรรค่าใช้จ่ายตามความเหมาะสม และมีการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายอย่างสม่ำเสมอในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.82 และ 3.48 ตามลำดับ)

3. ระดับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือน

การวัดระดับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือน เป็นการสอบถามถึงระดับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่าง โดยจัดระดับไว้ 5 ระดับ พิจารณาจากคะแนนเฉลี่ย (\bar{x}) อยู่ระหว่าง 4.21 – 5.00 เท่ากับมากที่สุด คะแนนเฉลี่ย (\bar{x}) อยู่ระหว่าง 3.41 – 4.20 เท่ากับมาก คะแนนเฉลี่ย (\bar{x}) อยู่ระหว่าง 2.61 – 3.40 เท่ากับปานกลาง คะแนนเฉลี่ย (\bar{x}) อยู่ระหว่าง 1.81 – 2.60 เท่ากับน้อย และคะแนนเฉลี่ย (\bar{x}) อยู่ระหว่าง 1.00 – 1.80 เท่ากับน้อยที่สุด ผลการศึกษาปรากฏว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือนในภาพรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.54) โดยเมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือน 3 ด้าน ประกอบด้วย ด้านการตัดสินใจในครอบครัว ด้านความรับผิดชอบความเป็นอยู่ในครอบครัว และด้านการปรับเปลี่ยนบทบาทระหว่างหญิงชายต่อหน้าที่ความรับผิดชอบในครอบครัวในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.68, 3.53 และ 3.48 ตามลำดับ)

ด้านที่หนึ่ง การตัดสินใจในครอบครัว กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการตัดสินใจในครอบครัวว่าผู้หญิงและผู้ชายมีความเท่าเทียมกันในการตัดสินใจเรื่องต่างๆ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.68) เมื่อพิจารณารายละเอียด พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นว่าคุณหญิงและผู้ชายมีความเท่าเทียมกันในการตัดสินใจเรื่องรายรับ/รายจ่ายของครัวเรือนอยู่ในระดับสูงสุด (ค่าเฉลี่ย 3.95) รองลงมามีความ

คิดเห็นว่าเท่าเทียมกันในการตัดสินใจเรื่องการวางแผนครอบครัว (ค่าเฉลี่ย 3.66) และมีความคิดเห็นว่ามีค่าเท่าเทียมกันในการตัดสินใจเรื่องการย้ายที่อยู่/การตั้งถิ่นฐาน/การวางแผนด้านที่อยู่อาศัยในระดับต่ำที่สุด (ค่าเฉลี่ย 3.45)

ด้านที่สอง ความรับผิดชอบความเป็นอยู่ในครอบครัว กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับความรับผิดชอบความเป็นอยู่ในครอบครัวในภาพรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.53) เมื่อพิจารณารายละเอียดพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นว่าเป็นปัจจุบันผู้หญิงและผู้ชายทำงานนอกบ้านเท่าๆ กันในระดับสูงสุด (ค่าเฉลี่ย 3.80) รองลงมา กลุ่มตัวอย่างคิดว่าปัจจุบันผู้หญิงและผู้ชายเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมของชุมชน (ค่าเฉลี่ย 3.76) และกลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นว่าเป็นปัจจุบันภาระงานการทำอาหารมีการแบ่งหน้าที่กันอย่างเท่าเทียมระหว่างผู้หญิงและผู้ชายอยู่ในระดับต่ำที่สุด (ค่าเฉลี่ย 3.16)

ด้านที่สาม การปรับเปลี่ยนบทบาทระหว่างหญิงชายต่อหน้าที่ความรับผิดชอบในครอบครัว สำหรับชุดคำถามในองค์ประกอบนี้ ผู้ศึกษาเลือกเฉพาะผู้ที่ตอบแบบสอบถามที่เป็นผู้หญิงเพื่อให้สอดคล้องกับข้อคำถามที่ต้องการวัดการปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบที่ลดน้อยลงหรือที่เพิ่มขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับ 5 ปีที่ชุมชนบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรีเริ่มดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนบทบาทระหว่างหญิงชายต่อหน้าที่ความรับผิดชอบในครอบครัวในภาพรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.48) เมื่อพิจารณารายละเอียด พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นว่าเป็นปัจจุบันมีอำนาจในการตัดสินใจเรื่องรายรับ/รายจ่ายของครัวเรือนมากขึ้นเปรียบเทียบกับเมื่อ 5 ปีที่ผ่านมาในระดับสูงสุด (ค่าเฉลี่ย 3.94) รองลงมา มีความคิดเห็นว่าการเข้าร่วมกิจกรรมทาง

สังคมของชุมชนมากขึ้นเปรียบเทียบกับเมื่อ 5 ปีที่ผ่านมา (ค่าเฉลี่ย 3.64) และกลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นว่าปัจจุบันภาระงานการทำอาหารน้อยลงเปรียบเทียบกับเมื่อ 5 ปีที่ผ่านมาในระดับน้อยที่สุด (ค่าเฉลี่ย 2.96)

4. ความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือน : กรณีศึกษาชุมชนบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรี

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือน โดยวิธีทางสถิติแบบเพียร์สัน (Pearson Product Moment Correlation) (r) เป็นการวัดความสัมพันธ์ระหว่าง 2 ตัวแปรที่เป็นตัวแปรเชิงปริมาณ มีระดับการวัดตั้งแต่มาตราช่วง (interval scale) ค่าสัมประสิทธิ์ r มีค่าอยู่ระหว่าง 0 ถึง $1.00 \pm$ ค่า 0 แสดงว่าไม่มีความสัมพันธ์ ค่า $1.00 \pm$ แสดงว่ามีความสัมพันธ์กันสูงสุดหรือสมบูรณ์ (Perfect correlation) เครื่องหมายบวกและลบแสดงทิศทางของความสัมพันธ์ คือ เครื่องหมายบวกแสดงว่า ตัวแปร 2 ตัวแปรผันไปในทิศทางเดียวกัน ส่วนเครื่องหมายลบแสดงว่าตัวแปร 2 ตัวแปรผันแบบผกผันกัน คือ แปรผันในทิศทางตรงกันข้ามกัน การแปลผลความหมายคะแนนค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (r) ที่ได้มาจัดระดับความสำคัญเป็น 3 ระดับ คือ ค่า 0.68 - 1.00 เท่ากับอยู่ในเกณฑ์มีความสัมพันธ์มาก ค่า 0.34 - 0.67 เท่ากับอยู่ในเกณฑ์มีความสัมพันธ์ปานกลาง และค่า 0.00 - 0.33 เท่ากับอยู่ในเกณฑ์มีความสัมพันธ์น้อย ผลการศึกษาปรากฏว่า ค่าสัมประสิทธิ์ของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือน มีค่าอยู่ที่ 0.701 มีความสัมพันธ์ทางบวกหรือมีความสัมพันธ์กันในลักษณะที่คล้ายคลึงตามกันอยู่ในระดับมากอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า การดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงทุกองค์ประกอบ มีความสัมพันธ์

กันทางบวกทุกคู่กับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือนของชุมชนบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรี ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากชุมชนบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรีเป็นชุมชนต้นแบบการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชีวิตประจำวัน ยึดถือปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิต สอดคล้องกับอภิชัย พันธเสน (2550) ที่ได้จัดระดับการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า เมื่อปฏิบัติจนกลายเป็นวิถีชีวิตถือว่าอยู่ในระดับสูงสุด (การมีภูมิคุ้มกัน ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และมีความรู้คู่คุณธรรม) และสอดคล้องกับประเวศ วะสีที่เห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นกระบวนทัศน์ใหม่เกี่ยวกับชีวิตและการอยู่ร่วมกัน มีการปรับทิวทัศน์และจิตสำนึกใหม่จากเดิมว่า “ทำอย่างไรจะรวย” มาเป็นคำถามใหม่ว่า “ความดีคืออะไร” เป้าหมายของชีวิต คือ “ความดีและการอยู่ร่วมกัน” ความดีเป็นตัวตั้ง การอยู่ร่วมกันเป็นเป้าหมาย ความรู้เป็นเครื่องมือ โดยมีชีวิตและเศรษฐกิจพอเพียงเป็นผล

เมื่อสมาชิกในครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่างต่างประพาดิตนเป็นคนดี อยู่ในศีลในธรรม มีความซื่อสัตย์ มีวินัย มีความขยันหมั่นเพียร เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ไม่เกี่ยวข้องกับการเสี่ยงโชค ช่วยกันทำมาหากิน เก็บออมเงิน ลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ในครัวเรือน ไม่มีการทะเลาะเบาะแว้ง ไม่มีการทำร้ายร่างกายและจิตใจเมื่อเกิดปัญหา ความขัดแย้ง สอดคล้องกับผู้ให้สัมภาษณ์ กล่าวว่า “...หากมีเรื่องขัดแย้งกัน เราก็คุยกันให้รู้เรื่อง ไม่เคยทะเลาะกันเลย แต่คุยกันเสียงดังเท่านั้น (จากการสังเกต ระดับความดังของเสียงที่ครัวเรือนนี้ใช้โต้ตอบกันหรือพูดคุยกับผู้ศึกษา ด้วยความเป็นกันเองและไม่ได้อยู่ในอารมณ์ที่ขุ่นเคือง จะมีระดับเสียงดังเป็นปกติ) และไม่เคยลงไม้ลงมือกัน...” จึงทำให้สมาชิกในครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่างอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขต่างเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน อีกทั้ง เมื่อสมาชิกในครัวเรือนได้มี

โอกาสพูดคุย แสดงความคิดเห็นหรือให้คำแนะนำในเรื่องต่างๆ ต่อกัน และมีความกระตือรือร้นในการที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มสังคม ในชุมชนบางรักน้อย จึงทำให้เกิดการมองเป้าหมายในการดำรงชีวิตว่า ทำอย่างไรให้ครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ถ้าต่างคนต่างต้อง ทำงานหาเลี้ยงชีพหรือต้องไปร่วมในกิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิตในชุมชน การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบภาระงานในบ้านต่างๆ ควรเป็นอย่างไร สอดคล้องกับผู้ให้สัมภาษณ์ กล่าวว่า “...งานบ้านก็ช่วยกันทำ ใครอยู่บ้าน ไม่ไปส่งต้นไม้ให้ลูกค้า ก็อยู่ทำกับข้าว ฉัน (ผู้ชาย) ทำกับข้าวเป็นทุกอย่าง กวาดบ้าน ภูบ้าน ซักผ้า ทำเป็นหมด...” และผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ จะแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบงานในบ้านให้กับลูกๆ และสามี เมื่อตนเอง (ภรรยา) ต้องออกไปร่วมกิจกรรมกลุ่มทางสังคม รวมทั้งเมื่อมีเรื่องที่ต้องคิด ต้องตัดสินใจไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัว การย้ายที่อยู่อาศัย การทำนิติกรรม/สัญญาต่าง ๆ และเรื่องราวรับ-รายจ่ายในครัวเรือน ผู้ให้สัมภาษณ์จะมีการปรึกษาหารือ พูดคุยร่วมกัน สอดคล้องกับผู้ให้สัมภาษณ์ซึ่งกล่าวว่า “...เมื่อก่อนพี่เค้า (ภรรยา) ไม่เห็นด้วยหรอกที่ฉันชอบไปซื้อของเก่ามาสะสม บ่นประจำว่าราคาแพง ฉันเลยให้เค้าไปดูของด้วย ดันเข้าสู่วงการของเก่า ไปช่วยดู ไปช่วยต่อ รองราคา เต็มวันไปไหน ไปด้วยกันทุกที...(ผู้ให้สัมภาษณ์เป็นนักสะสม ของเก่า ได้เปิดบ้านตนเองเป็นพิพิธภัณฑ์สะสมของโบราณ อาทิเช่น นาฬิกาไม้ ถ้วย ชาม ธนบัตร ของเล่น เป็นต้น ให้ชมฟรี)”

ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อสมาชิกในครัวเรือนของชุมชนบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรีต่างปรับกระบวนการทัศนในการดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง จึงยึดหลักคุณธรรมเป็นพื้นฐานในการประพฤติตน ให้เป็นคนที่มีจิตใจดี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ พูดจากันด้วยดี ใช้เหตุใช้ผลในการคิด และพิจารณาสิ่งต่างๆ มีมุมมองเป้าหมายเดียวกัน คือ การอยู่ร่วมกัน

อย่างไรให้มีความสุข โดยมีได้มองจากความเป็นเพศหญิงหรือเพศชายว่า ควรประพฤติหรือปฏิบัติตนอย่างไร การมอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบ งานในบ้านและงานนอกบ้านควรเป็นของฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเป็นการเฉพาะ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาข้างต้นเรื่อง เพศกับการดำรงชีวิตตาม หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรี เป็นการมองก้าวข้ามความเป็นเพศสรีระที่สังคมโดยทั่วไปกำหนดบทบาท หน้าที่ที่ความรับผิดชอบทั้งงานในบ้านและงานนอกบ้าน สอดคล้องกับ ผู้ให้คำสัมภาษณ์ซึ่งกล่าวว่า “...ความสุขอยู่ที่เรา ทำให้สุขก็มีความสุข ทำให้ทุกข์ก็อยู่กับทุกข์ ความสบายใจ คือ ความสุขที่สุด ความสุขที่เรา ได้ทำคือความสุขที่สุด...เอาเรื่องที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำเรามาเป็นครู เราเดินทุกอย่างก้าวเป็นครูบาอาจารย์เราหมดเลย ถ้าเรียนรู้จะจดจำ...” และ “...ลูกที่เกิดไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชายต้องทำงานบ้านได้ทุกคน ฉันทสอนให้ทำเป็นทุกอย่าง แบ่งหน้าที่รับผิดชอบกันเลย ใครกวาดบ้าน ใครล้างจาน ใครทำกับข้าว ใครซักผ้า ทุกคนต้องมีหน้าที่รับผิดชอบ หลักกันทุกคน ถึงแม้จะอายุมากขึ้น แต่ความรับผิดชอบต้องไม่เป็น ภาระของคนใดคนหนึ่ง คุณกลับมาต้องมาทำให้เรียบร้อย...”

ส่วนที่ 2 การสัมภาษณ์หารูปแบบและลักษณะความสัมพันธ์ระหว่าง ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือน นำเสนอบทวิเคราะห์ผลการศึกษาออกเป็น 2 ข้อ ดังนี้

1. รูปแบบและลักษณะการดำเนินชีวิตตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรี ผลการศึกษาพบว่า พฤติกรรมในการดำเนินชีวิตตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มตัวอย่างที่สัมภาษณ์ยึดหลักคุณธรรม อันประกอบด้วย ความซื่อสัตย์ ความอดทน ความขยันหมั่นเพียร และความเอื้อเฟื้อ แบ่งปันเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ซึ่งคุณธรรมเหล่านี้ส่งผลให้

กลุ่มตัวอย่างประกอบอาชีพหรือทำสิ่งใดด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น อีกทั้งมีความอดทนและขยันหมั่นเพียรที่จะประกอบแต่ความดี และถ้ามากกว่าความจำเป็นก็พร้อมที่จะเอื้อเพื่อเอื้อแผ่ แบ่งปันให้กับผู้อื่น หรือสามารถแบ่งปันให้ผู้อื่นได้ตลอดเวลา พฤติกรรมเหล่านี้เป็นจุดเด่นที่เห็นได้ชัด แม้กิจกรรมที่ไปช่วยหรือดำเนินการจะไม่มีค่าตอบแทนก็ตาม อีกทั้งสิ่งที่เห็นได้ชัดอย่างหนึ่งก็คือ รายได้ของครัวเรือนโดยเฉลี่ยต่อเดือนของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่ได้มากมายนัก (อยู่ประมาณไม่เกิน 10,000 บาท) ยกเว้นบางครัวเรือนที่มีต้นทุนทางที่ดิน จะมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการให้เช่าที่ดิน เพื่อให้สมาชิกในกลุ่มทางสังคมประกอบเป็นอาชีพหลักหรืออาชีพเสริม แต่สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข และยังสามารถช่วยเหลือเอื้อแผ่ไปยังผู้อื่นได้ เมื่อพิจารณาแต่ละองค์ประกอบของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบางรักน้อย พบว่า

ในด้านความพอประมาณ คือ ความพอดี ไม่มากหรือน้อยเกินไป จากพฤติกรรมในมิติต่างๆ 5 ประการ คือ 1) ด้านจิตใจ มีการเริ่มต้นจากตนเองก่อนที่มองเห็นว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาปฏิบัติได้ และมีความเข้าใจ พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง 2) ด้านสังคม มีการสร้างความพอดีโดยเริ่มจากครอบครัวไปสู่ชุมชน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน รู้จักผนึกกำลังทำกิจกรรมร่วมกัน และที่สำคัญมีกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการรวมกลุ่ม 3) ด้านเศรษฐกิจ มีการอยู่อย่างพอดี คือ พอมีพอกิน ไม่หุงหว่า พุ่มเฟิย 4) ด้านเทคโนโลยี มีการพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สอดคล้องเป็นประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อมของชุมชน และ 5) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการใช้อย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ ตลอดจนจรรณวงศ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความยั่งยืนสูงสุด

ในด้านความมีเหตุผล คือ ใช้เหตุผลในการตัดสินใจ โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ ชัดตรง และไม่โลภมาก

ในการการมีภูมิคุ้มกัน คือ การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล ตัวอย่างเช่น การแผ่ขยายความเจริญทางด้านคมนาคมเข้าสู่ชุมชนรอบด้าน แต่ชุมชนบางรักน้อยยังคงอนุรักษ์พื้นที่ดินทำมาหากิน ประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมให้คงอยู่ตลอดไป ถือเป็นจุดแข็งของชุมชนนี้

ในด้านความรู้คู่คุณธรรม คือ ใช้ความรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมาประกอบการตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียง และพิจารณาอย่างรอบด้านด้วยความรอบคอบ และมีความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน และมีความเพียรในการใช้สติปัญญาในการดำรงชีวิต

2. รูปแบบและลักษณะความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือนของชุมชนบางรักน้อย ผู้ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลค่าให้สัมภาษณ์เปรียบเทียบกับปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดให้เกิดความไม่เท่าเทียมระหว่างเพศของภัสสร ลิมานนท์ (2542, น. 10) ที่ระบุสาเหตุไว้ 3 ประการ ซึ่งมีข้อค้นพบจากการศึกษาครั้งนี้เกี่ยวกับพฤติกรรมของความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือน ดังนี้

(1) ปัจจัยประการแรก คือ ปัจจัยทางธรรมชาติและชีวภาพ เป็นความแตกต่างของบทบาททางเพศที่ถูกกำหนดขึ้นจากพื้นฐานทางธรรมชาติด้านสรีระหรือด้านชีวภาพ กล่าวคือ โครงสร้างเพศชายโดยทั่วไป เช่น กระดูก กล้ามเนื้อแข็งแรงกว่าเพศหญิง ในขณะที่สภาพร่างกายของเพศหญิงอ่อนแอกว่าและผูกพันใกล้ชิดกับธรรมชาติ

มากกว่า เช่น การมีประจำเดือน การตั้งครรภ์ การคลอดบุตร เป็นต้น ความแตกต่างดังกล่าวทำให้สังคมต้องแบ่งบทบาท กำหนดหน้าที่ ความรับผิดชอบให้เหมาะสมกับสรีระของมนุษย์แต่ละเพศ

สิ่งที่ค้นพบในกลุ่มตัวอย่างของชุมชนบางรักน้อย พบว่า ถึงแม้ปัจจัยทางธรรมชาติและชีวภาพอาจกำหนดบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบแบบตายตัวให้กับผู้หญิงว่าต้องเป็นผู้รับผิดชอบงานในบ้าน งานดูแลบุตร งานดูแลผู้สูงอายุ ส่วนผู้ชายรับผิดชอบงานนอกบ้าน งานหาเลี้ยงครอบครัว แต่กลุ่มตัวอย่างกลับมองเห็นว่าเรื่องเพศไม่ใช่ตัวกำหนดบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบแบบตายตัวอย่างนั้น มีการปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ อันอาจในการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ในครอบครัว ดังที่ผู้ให้คำสัมภาษณ์ กล่าวว่า “...ผู้หญิงย่อมสำคัญกว่าผู้ชาย เพราะผู้หญิงเป็นเบ้าหลอม แต่ผู้ชายเป็นเพียงหัวเชื้อ ลูกที่เกิดไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชายต้องทำงานบ้านได้ทุกคน ฉันสอนให้ทำเป็นทุกอย่าง แบ่งหน้าที่รับผิดชอบกันเลย ใครกวาดบ้าน ใครล้างจาน ใครช่วยแม่ทำกับข้าว ใครซักผ้า ทุกคนต้องมีหน้าที่รับผิดชอบหลักกันทุกคน ถึงแม้จะอายุมากขึ้น แต่ความรับผิดชอบต้องไม่เป็นภาระของคนใดคนหนึ่ง คุณกลับมาต้องมาทำให้เรียบร้อย...” ในประเด็นนี้สอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากการสำรวจข้อมูลในเชิงปริมาณ พบว่า เพศไม่มีผลต่อความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือนด้านความรับผิดชอบต่อชีวิตความเป็นอยู่ในครอบครัว ด้านการตัดสินใจในครอบครัว และด้านการปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบในครอบครัว ไม่ว่าจะมีความเป็นเพศใดก็สามารถแบ่งเบาภาระงานในบ้าน งานนอกบ้าน และร่วมตัดสินใจเรื่องต่างๆ ในครัวเรือนได้อย่างเท่าเทียมกัน

(2) ปัจจัยประการที่สอง คือ ปัจจัยโครงสร้างครอบครัว เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการแบ่งงานระหว่างเพศ และยังส่งผลให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในสถานภาพของหญิงและชายในครอบครัว กล่าวคือ เมื่อเกิดระบบการผลิตในครอบครัวเดี่ยว มีการแบ่งงานกันทำ สามีมักอยู่ในฐานะเป็นผู้ผลิตเลี้ยงดูครอบครัว และประกอบกิจการนอกบ้าน สามีจึงอยู่ในฐานะที่เหนือกว่า และมีอำนาจมากกว่าภรรยา ในขณะที่งานอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของภรรยา เช่น งานบ้าน การอบรมเลี้ยงดูบุตร มิได้เปิดโอกาสให้ได้เข้าควบคุมการผลิต ฐานะของเพศหญิงจึงต้องด้อยกว่าเพศชาย

สิ่งที่ค้นพบในกลุ่มตัวอย่างของชุมชนบางรักน้อย พบว่า ผู้หญิงอยู่ในฐานะเป็นผู้ผลิตเลี้ยงดูครอบครัว และประกอบกิจการนอกบ้าน สามีจึงอยู่ในฐานะที่รับผิดชอบงานในบ้านแทนได้ ผู้ให้สัมภาษณ์ที่เป็นผู้ชายกล่าวว่า "...ฉันเลี้ยงดูลูกตั้งแต่เด็กเกิด เนื่องจากแฟนพี่ต้องไปทำงานบริษัท ลางานได้เดือนเดียว ฉันเลี้ยงเด็กต้องแข่งกับเวลา ก่อนคลอดเตรียมพื้น ทำน้ำอาบให้ภรรยา อยู่ไฟ ทำได้เอง อุ้มลูก อาบน้ำด้วยมือเดียว เขามีอออุตุเวลาอาบน้ำ เลี้ยงทั้ง 2 คน ฉันไม่เคยเลี้ยงน้องถึงแม้มีพี่น้องร่วม 7 คน และตนเองเป็นคนพี่ 3 ก็ตาม แต่สามารถเลี้ยงลูกด้วยตนเองได้ การเลี้ยงเด็กสมัยก่อนเค้าช่วยเหลือตัวเองได้ แต่ไม่ให้เด็กตกร่อง ตกสวนเท่านั้น โกวเปลไม้สูงๆ เลี้ยงไม่เหมือนสมัยนี้ เลี้ยงโตเข้าอนุบาล 1-2 ท่างกัน 2 ปี เค้าผ้าขาวม้าผูกเอวไปส่งลูกคนโต ป.4-5 ไปส่งลูกถึง ม.1 ให้อูจกทางก็หมดภาระ สมัยก่อนทำกับข้าว เลี้ยงเด็ก 2 ชม. ตื่นต้องบริหารเวลา ซักผ้าอ้อม ผ้าเปีย รีบซัก รีบตาก ฉีกผ้าทำเป็นผ้าอ้อม ตอนนั้นรู้สึกเฉยๆ เป็นภาระที่ต้องทำ ฉันดูบุตรี่สมัยเรียน มีลูกก็เล็ก เพราะลูก โดยไม่ต้องใช้อะไร เราไม่ซื้อ ไม่หยิบ ไม่ดู (อยู่ที่ใจ) เหล้าหยุด เพราะต้องดูแลลูก เดี่ยวหลับ เด็กตัวร้อน ต้องเช็ดตัวด้วย ทุก 20 นาที..."

“...ทุกอย่างก้าวคือ การเรียนรู้ เดินไปตรงไหนก็มีครูทั้งนั้น เรียนรู้ไปพร้อมๆ กัน ความรู้จะเท่าๆ กัน สอนลูกเท่าๆ กัน ความแตกต่างก็จะไม่เกิดขึ้น..” และ “...ยกตัวอย่าง การปลูกต้นไม้ ต้องคอยสังเกต คนหนึ่งให้น้ำมากไปต้นไม้ก็โคนเน่า คนหนึ่งให้น้ำน้อยไปต้นไม้ก็เหี่ยวเฉา ต้องมาจูนให้เข้า ๆ กัน อยู่ที่การสังเกต หากความพอดีของมัน พอเพียงคือ พอดี ไม่มาก ไม่น้อยเกินไป...” ถึงแม้ในปัจจุบันภรรยาของผู้ให้คำสัมภาษณ์จะได้ออกจากงานมาประกอบอาชีพจำหน่ายไม้ดอกไม้ประดับร่วมกับสามีอยู่ที่บ้านแล้วก็ตาม แต่ความรับผิดชอบและภาระงานบ้านยังคงมีการช่วยเหลือ แบ่งปัน และมีการสลับกันทำงานบ้านได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเวลาและโอกาส ไม่มีการมอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบตายตัว เนื่องด้วยภรรยาต้องรับผิดชอบในการออกไปเก็บเงินค่าจำหน่ายต้นไม้กับลูกค้า สามีจึงอยู่บ้าน ทำให้ต้องรับผิดชอบการทำอาหารและงานในบ้านด้วย ข้อค้นพบที่น่าสนใจอีกประการ กรณีการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวของผู้ให้คำสัมภาษณ์จำนวน 4 ครัวเรือน เนื่องจากแยกทางกับสามีและสามีเสียชีวิต พบว่า ผู้หญิงทั้ง 4 ครัวเรือนสามารถทำมาหากินเลี้ยงดูตัวเองและเลี้ยงลูกจนเรียนจบปริญญาตรี มีหน้าที่การงานที่ดี (งานที่รัฐวิสาหกิจและบริษัทเอกชน) ถึงแม้จะมีรายได้ต่อเดือนไม่สูงนัก (โดยประมาณ 5,000 – 10,000 บาทต่อเดือน) แต่ยังสามารถจัดสรรเวลาไปช่วยเหลือผู้อื่น อุทิศตนเป็นจิตอาสาช่วยงานของชุมชนและงานของจังหวัดนนทบุรีได้

(3) ปัจจัยประการสุดท้าย คือ ปัจจัยด้านวัฒนธรรมและบรรทัดฐานในสังคม เชื่อกันว่าในแต่ละวัฒนธรรมสมาชิกเพศชายและเพศหญิงเมื่อแรกเกิดจะถูกปลูกฝังให้มีอุปนิสัยแตกต่างกันออกไป โดยสมาชิกใหม่แต่ละเพศต้องยอมรับทัศนคติและบทบาทที่สังคมกำหนดไว้ให้ โดยอาศัยพื้นฐานจากเพศที่กำหนดโดยธรรมชาติ ซึ่งเพศที่กำหนด

โดยสังคมนั้นจะแตกต่างกันออกไปในเกือบทุกสังคม แล้วแต่ความนิยม และความเชื่อของแต่ละวัฒนธรรม

สิ่งที่ค้นพบในกลุ่มตัวอย่างของชุมชนบางรักน้อย พบว่า ถึงแม้วัฒนธรรมดั้งเดิมจะปลูกฝังให้ลูกผู้หญิงและลูกผู้ชายมีอุปนิสัยแตกต่างกัน แต่ผู้ให้สัมภาษณ์ กล่าวว่า “...ฉันไม่บังคับลูกหรือก้เค้าโตแล้วเค้าอยากเป็นอะไร อยากทำอะไร เป็นสิทธิของเค้า ฉันมีลูกสาวสองคนไม่เหมือนกันเลย คนโตหวานแหววเขียว แต่คนเล็กดูทอมบอยมาก เค้าอยากเป็นอะไร ฉันไม่ว่าขอแค่เค้าเป็นคนดีของสังคม...ฉันไม่เคยมานั่งสอนให้ทำโน่น ทำนี่หรือก้ ฉันทำให้ดู ให้เค้าคิดเอง ให้เค้าตัดสินใจเอง ชีวิตเป็นของเค้า...” ซึ่งจะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับบทบาททางเพศอาจจะเปลี่ยนแปลงได้ตามความนิยมและกาลเวลา เพราะบทบาทที่กำหนดขึ้นเป็นของไม่ยั่งยืนแต่อย่างใด ในประเด็นนี้สอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากการสำรวจข้อมูลในเชิงปริมาณและข้อมูลจากคำสัมภาษณ์ พบว่า ความเป็นเพศหญิงหรือเพศชายไม่มีความแตกต่างกันไม่ว่าจะมีความเป็นเพศใดก็สามารถแบ่งเบาภาระงานในบ้าน งานนอกบ้าน และร่วมตัดสินใจเรื่องต่างๆ ในครัวเรือนได้อย่างเท่าเทียมกัน

อาจกล่าวสรุปได้ว่า หลักการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีความสัมพันธ์อยู่ในระดับมากกับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือน กล่าวคือ หลักความพอประมาณ หลักความมีเหตุผล หลักการมีภูมิคุ้มกัน และหลักความรู้คู่คุณธรรมของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความสัมพันธ์ในระดับสูงมากกับองค์ประกอบของความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในด้านความรับผิดชอบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของครอบครัว เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการรับผิดชอบงานในบ้าน และงานนอกบ้านระหว่างผู้หญิงและผู้ชายที่ตายตัวตามเพศรีรัง หรือวัฒนธรรมตามบทบาททางเพศที่สังคมโดยทั่วไปได้กำหนดไว้ นอกจากนี้

นี้ ยังเพิ่มบทบาทให้กับผู้หญิงได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เรื่องต่างๆ ของครัวเรือน เป็นเพื่อนร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมตัดสินใจ

บทสรุป

จากผลการศึกษาเรื่องปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับความเสมอภาค ระหว่างหญิงชาย : กรณีศึกษาชุมชนบางรักน้อย อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี ผู้ศึกษาพบประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่างในกลุ่มอาชีพประกอบด้วย กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มกล้วยอบแผ่นบางรักน้อย กลุ่มดอกไม้สดบายศรี และกลุ่มไม้ดอกไม้ประดับ มากกว่าครึ่งเป็นผู้หญิง ร้อยละ 80.6 โดยกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไป สถานภาพสมรสมีบุตร ลักษณะครัวเรือนเป็นครอบครัวเดี่ยว ระดับการศึกษาสูงสุดชั้นประถมศึกษา ประกอบอาชีพค้าขาย/ประกอบธุรกิจ มีรายได้โดยเฉลี่ยต่อเดือนประมาณ 5,001 - 15,000 บาท จากข้อมูลทีกล่าวมา เห็นได้ว่าผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มสังคมมากขึ้น มีการรวมกลุ่มเพื่อประกอบเป็นอาชีพเสริม เพื่อหารายได้ให้ครอบครัว

2. กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ดำรงชีวิตตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแล้วทำให้ใช้เหตุผลในการแก้ปัญหา รวมทั้งมีคุณธรรมด้านความซื่อสัตย์ ความพอเพียง ความมีวินัย ความขยันหมั่นเพียร และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในการดำเนินชีวิต ดังนั้น จึงส่งผลให้เมื่อประสบปัญหาภายในครอบครัว จึงสามารถหาทางออกโดยไม่ทำร้ายตนเอง และ/หรือสมาชิกในครอบครัว และ/หรือทรัพย์สิน เป็นการลดปัญหาความรุนแรงในครอบครัวได้

3. กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความกระตือรือร้นในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มทางสังคมอยู่ในระดับค่าเฉลี่ยที่สูง เป็นการรวมกลุ่มกัน

เพื่อประกอบเป็นอาชีพเสริม บางส่วนเสียสละเวลาเพื่อร่วมทำกิจกรรม
สาธารณะโดยไม่มีผลตอบแทน

4. เมื่อครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างมีแนวทางในการดำรงชีวิตตามแนวทาง
ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยการใช้เหตุผลในการแสดงความคิดเห็น
การท้วงติง การให้คำแนะนำ มีการพูดจากันด้วยดี และไม่ทำร้ายร่างกาย
กันเมื่อประสบปัญหาอยู่ในระดับสูงจะทำให้เกิดความเท่าเทียมกัน
ระหว่างผู้หญิงและผู้ชายในการแบ่งเบาภาระงานภายในบ้านและ
งานนอกบ้าน และทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนบทบาทความรับผิดชอบระหว่าง
ผู้หญิงและผู้ชายเกี่ยวกับภาระงานในบ้านและงานนอกบ้าน รวมทั้ง
อำนาจในการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ภายในครัวเรือนด้วย

5. เมื่อครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างมีแนวทางในการดำรงชีวิตโดยมี
ภูมิคุ้มกันจากการมีเงินออม การประกอบอาชีพเสริม การไม่ข้องเกี่ยว
การเลี้ยงโชครูปแบบต่างๆ และการมีส่วนร่วมกิจกรรมกลุ่มทางสังคม
อยู่ในระดับสูงจะทำให้เกิดความเท่าเทียมกันระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย
ในการแบ่งเบาภาระงานภายในบ้านและงานนอกบ้าน และทำให้เกิด
การปรับเปลี่ยนบทบาทความรับผิดชอบระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย
เกี่ยวกับภาระงานในบ้านและงานนอกบ้าน รวมทั้งอำนาจในการตัดสินใจ
ในเรื่องต่างๆภายในครัวเรือนด้วยเช่นกัน

6. เมื่อครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างมีแนวทางในการดำรงชีวิตโดยมีการมี
ความรู้คู่คุณธรรมจากการใช้คุณธรรมด้านความซื่อสัตย์ ความพอเพียง
ความมีวินัย ความขยันหมั่นเพียร ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อีกทั้งมีการแสดง
ความชื่นชมและเห็นคุณค่าซึ่งกันและกันอยู่ในระดับสูงจะทำให้เกิด
การปรับเปลี่ยนบทบาทความรับผิดชอบระหว่างผู้หญิงและผู้ชายเกี่ยว
กับภาระงานในบ้านและงานนอกบ้าน รวมทั้งอำนาจในการตัดสินใจ
ในเรื่องต่างๆ ภายในครัวเรือนด้วย

7. ความเป็นเพศหญิงหรือเพศชายของกลุ่มตัวอย่างไม่มีผลหรือกีดขวางต่อการดำรงชีวิตตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และพฤติกรรมเกี่ยวกับความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือน อีกทั้งเพศไม่ใช่ตัวกำหนดบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ มีการปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบและอำนาจในการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ภายในครัวเรือนระหว่างผู้หญิงและผู้ชายได้

8. บทบาทผู้หญิงเปลี่ยนแปลงไป ไม่ได้ติดหรือยึดโยงอยู่กับบ้านหรือทำแต่งงานบ้านอย่างเดียว แต่ผู้หญิงอยู่ในฐานะเป็นผู้ผลิตเลี้ยงดูครอบครัวและประกอบกิจกรรมนอกบ้าน ส่วนผู้ชายสามารถอยู่ในฐานะรับผิดชอบงานในบ้านแทนได้ มีการสลับบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบในครอบครัว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเวลาและโอกาส

9. หลักการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถช่วยส่งเสริมให้เกิดความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือน กล่าวคือ หลักความพอประมาณ หลักความมีเหตุผล หลักการมีภูมิคุ้มกัน และหลักความรู้คู่คุณธรรมของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สามารถทำให้เกิดความเท่าเทียมกันระหว่างผู้หญิงและผู้ชายในหน้าที่ความรับผิดชอบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของครอบครัว และสามารถทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการรับผิดชอบงานในบ้านและงานนอกบ้านระหว่างผู้หญิงและผู้ชายที่ตายตัวตามเพศสรีระ หรือวัฒนธรรมตามบทบาททางเพศที่สังคมโดยทั่วไปได้กำหนดไว้ นอกจากนี้ ยังเพิ่มบทบาทให้กับผู้หญิงได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจเรื่องต่างๆ ของครัวเรือน เป็นเพื่อนร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมตัดสินใจ

ข้อเสนอแนะต่อชุมชนบางรักน้อย อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี คือ

1. ชุมชนบางรักน้อย จังหวัดนนทบุรี ควรอนุรักษ์สิ่งที่ดีงามทางวัฒนธรรมระหว่างชุมชนใหม่และชุมชนดั้งเดิม รักษาความเป็นชุมชน

ต้นแบบในการดำรงชีวิตและปฏิบัติตนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจนประสบความสำเร็จ และร่วมแรงร่วมใจในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เพื่อสามารถรับมือการเปลี่ยนแปลงและความเจริญทางด้านวัตถุได้

2. ความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียง หลักการสำคัญคือ การรวมกลุ่มกันอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง เพื่อทำกิจกรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน สิ่งเหล่านี้ควรให้ความสำคัญ และควรสร้างความยั่งยืนของการดำรงชีวิตและปฏิบัติตนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้ขยายแนวคิดไปสู่คนในชุมชนทุกครัวเรือน รวมทั้ง ขยายแนวคิดไปสู่ชุมชนรอบข้าง เพื่อสร้างความแข็งแกร่งและเป็นเครือข่ายในการพัฒนาชุมชนร่วมกัน ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง คือ

1. การทำความเข้าใจเรื่องหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นเรื่องที่มีความสำคัญมากกว่าเรื่องการเกษตร การออมหรือการประหยัดเท่านั้น เนื่องด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักการในการใช้ชีวิต การคิด การตัดสินใจ และการแก้ปัญหาในทุกระดับ โดยเฉพาะในระดับครัวเรือน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการปลูกฝังค่านิยมความพอเพียง โดยเริ่มต้นจากระดับครอบครัว มีพ่อแม่เป็นตัวอย่างแห่งความพอเพียงให้ลูก คือ ใช้ชีวิตให้ลูกเห็น ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือยหรือเกินตัว ใช้จ่ายหรือซื้อของที่มีประโยชน์และมีความจำเป็น การคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล เพื่อให้ลูกเข้าใจหลักการคิดที่ว่า สิ่งนั้น สิ่งนี้ มีความจำเป็นอย่างไร มีการกันเงินไว้ยามฉุกเฉิน คำนึงถึงสิ่งที้อาจเกิดขึ้นในอนาคต สอนให้ลูกรู้จักเก็บหอมรอมริบ หมั่นศึกษาหาความรู้และถ่ายทอดความรู้ให้ลูกเป็นตัวอย่างในการค้นคว้าหาความรู้ประกอบ

2. การประยุกต์ใช้แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นเรื่องที่มีความสำคัญ และไม่ใช้เพียงการทำตามหรือเลียนแบบ เท่านั้น ควรคำนึงถึงความแตกต่างในบริบทของแต่ละบุคคล และแต่ละพื้นที่ เพราะอาจจะไม่สำเร็จเหมือนต้นแบบที่เอามา ดังนั้น การพัฒนากระบวนการคิดและการแก้ปัญหาจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ การคิดต่อยอด หรือปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบทของแต่ละพื้นที่ โดยคำนึงถึงมิติต่างๆ ได้แก่ มิติด้านเศรษฐกิจ มิติด้านสังคม มิติด้านวัฒนธรรม และมิติด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

3. การส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือน จำเป็นต้องใช้หลักความพอประมาณ หลักความมีเหตุผล หลักการมี ภูมิคุ้มกัน และหลักความรู้คู่คุณธรรม ตามหลักการปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง เพื่อนำไปสู่เป้าหมายในการสร้างความเท่าเทียมกัน ระหว่างผู้หญิงและผู้ชายในหน้าที่ความรับผิดชอบต่อชีวิตความเป็นอยู่ ของครอบครัว การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการรับผิดชอบงานในบ้าน และงานนอกบ้านระหว่างผู้หญิงและผู้ชายที่ตายตัวตามเพศสรีระ หรือวัฒนธรรมตามบทบาททางเพศที่สังคมโดยทั่วไปได้กำหนดไว้ การเพิ่มบทบาทให้กับผู้หญิงได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจเรื่องต่างๆ ของครัวเรือน เป็นเพื่อนร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมตัดสินใจ การใช้เหตุผล ในการแก้ปัญหา เมื่อประสบปัญหาภายในครอบครัว สามารถหาทางออก โดยไม่ทำร้ายตนเอง และ/หรือสมาชิกในครอบครัว และ/หรือทรัพย์สิน เป็นการลดปัญหาความรุนแรงในครอบครัว

4. แนวทางการส่งเสริมและการพัฒนาควรยึดกระบวนการ มีส่วนร่วมจากภาคประชาชน หน่วยงานภาครัฐควรเปลี่ยนบทบาทเป็น ผู้อำนวยการความสะดวกในการนำทรัพยากรที่มีอยู่ไม่ว่าจะเป็นงบประมาณ บุคลากร และความรู้ เป็นต้น เพื่อทำให้เกิดการเรียนรู้ เกิดการพัฒนา

โดยประชาชนและเพื่อประชาชนอย่างแท้จริง อีกทั้งยังสร้างความยั่งยืน
ของโครงการพัฒนาได้อีกด้วย

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป คือ

1. เนื่องด้วยการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาถึงความ
สัมพันธ์ระหว่างปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับความเสมอภาค
ระหว่างหญิงชายในครอบครัวว่ามีหรือไม่และเป็นอย่างไร โดยยังไม่มีศึกษา
เปรียบเทียบรูปแบบความสัมพันธ์ในครัวเรือนของชุมชนบางรักน้อย
ระหว่างครัวเรือนที่มีการดำรงชีวิตตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจ
พอเพียงกับครัวเรือนที่ไม่มีการดำรงชีวิตตามแนวทางปรัชญาของ
เศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้น ในการศึกษาครั้งต่อไป ผู้ศึกษาเห็นควรจะมี
การศึกษาในระดับเชิงลึก ในลักษณะการเปรียบเทียบรูปแบบความสัมพันธ์
ในครัวเรือน เพื่อค้นหาความแตกต่างของรูปแบบครัวเรือนทั้งสองแบบ

2. ผู้ศึกษาเห็นควรจะมีการศึกษาถึงปัจจัยทางบวกที่ส่งเสริม
และสนับสนุนให้เกิดความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในครัวเรือน
โดยพิจารณาจากองค์ประกอบปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็น
ปัจจัยทางบวกในการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดความเสมอภาค
ระหว่างหญิงชายในระดับครัวเรือนเพิ่มขึ้น

3. งานศึกษานี้มีหลายประเด็นที่น่าสนใจที่ผู้ศึกษาไม่ได้ทำการเก็บ
ข้อมูลเชิงลึก ตัวอย่างเช่น ความรุนแรงในครัวเรือน การต่อสู้ต่อรอง
ในครัวเรือน และประเด็นเรื่องบทบาทในกิจกรรมทางสังคม เนื่องจาก
ผู้ศึกษามีข้อจำกัดด้านเวลาที่ใช้ในการศึกษา แต่ผู้ศึกษาขอสนับสนุน
สำหรับผู้ที่มีความสนใจที่จะนำประเด็นเหล่านี้ไปศึกษา เพื่อเจาะลึก
ประเด็นดังกล่าวเพิ่มเติม

บรรณานุกรม

- กรมการปกครอง. (2554). **ประมวลสถิติงานการทะเบียน**. สืบค้นจาก http://stat.bora.dopa.go.th/web_pages/m03093000/services.html
- ธีระวุฒิ เอกะกุล. (2544). **ระเบียบวิธีวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. อุบลราชธานี : วิทยาการพิมพ์.
- ภัสสร ลิมานนท์. (2542). **บทบาททางเพศ สถานภาพสตรีกับการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รัตนชัย นาคปานเสื่อ. (2553). **จิตสำนึกเศรษฐกิจพอเพียง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, คณะรัฐประศาสนศาสตร์, สาขาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน.
- สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2546). **อนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ และพิธีสารเลือกรับของอนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีและสถาบันครอบครัว**. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.
- สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2550). **แผนพัฒนาสตรีในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554)**. กรุงเทพฯ : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2553). **รายงานข้อมูลสถานการณ์ด้านความรุนแรงของประเทศไทยและตามมาตรา 17 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ.2550**. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัวและศูนย์สาธารณสุขประโยชน์
และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. (2554).
รายงานการวิจัย การศึกษาแนวทางส่งเสริมการบูรณาการมิติ
หญิงชายเพื่อการพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.
ม.ป.ท. : ม.ป.พ.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2554). **เครื่องชี้ภาวะเศรษฐกิจและสังคมไทย
ที่สำคัญ พ.ศ. 2554.** กรุงเทพฯ. ม.ป.พ.

องอาจ นัยพัฒน์. (2549). **วิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณและ
เชิงคุณภาพทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์.**
พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามลดา.

อภิชัย พันธเสน (บรรณาธิการ). (2550). **สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับ
เศรษฐกิจพอเพียง.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย.

อัตลักษณ์และตัวตน
ความเป็นชาติพันธุ์
ของผู้หญิงม้ง :
กรณีศึกษาแบบ
อัตชีวประวัติ

The Identity of Hmong Ethnic Women :
A case Study Biography

ยุพิน เจริญสุข¹ ■

¹ นักศึกษาปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสตรีศึกษา วิทยาลัย
สหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการศึกษา วิเคราะห์ประสบการณ์ของผู้หญิงมีงแบบอัตชีวประวัติของผู้ศึกษา โดยมุ่งวิเคราะห์กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ และตัวตน โดยศึกษาว่าปัจจัยทางสังคมไทย สังคมมีง และความเป็นผู้หญิง ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้หญิงมีงอย่างไร ผู้ศึกษาอย่างไร ทั้งนี้ศึกษาจากสังคมไทยพื้นราบที่รับผ่านการการศึกษา และการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อของมีง ผลการศึกษาพบว่า

อัตลักษณ์ความเป็นไทยของผู้ศึกษา มีกระบวนการโดยผ่านนโยบาย การพัฒนาและการศึกษา รัฐมีนโยบายการกลืนชาติพันธุ์ให้เป็นไทย โดยผ่านการพัฒนาในรูปแบบต่างๆ เช่น การตั้งชื่อเป็นไทย เนื่องจากพ่อได้ติดต่อสัมพันธ์กับรัฐ และรับวัฒนธรรมแบบใหม่เข้ามา การแข่งขัน และการต่อรองของตัวละครผู้ปฏิบัติการทางสังคม ซึ่งแสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรมของมีงมีการเปลี่ยนแปลงยืดหยุ่นตามสังคม วัฒนธรรมของคนพื้นราบ ผู้ศึกษาเรียนนาฏศิลป์ไทยถูกกลืน และรักษามรดกของชาติไทย ความเป็นไทยแท้และเป็นเอกลักษณ์ของไทยโดยตรง

อัตลักษณ์ความเป็นผู้หญิงในสังคมมีง มีการสร้างอัตลักษณ์ความเป็นหญิง โดยผ่านโครงสร้างสังคม ความเชื่อ พิธีกรรม ภาษา และกระบวนการกล่อมเกลางทางสังคม เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม โดยเฉพาะผู้หญิง ลักษณะของผู้หญิงที่ดีต้องขยันทำงาน มีความอดทน สามารถเย็บปักถักร้อย เป็นคนที่ดูแลงานในบ้าน จากการศึกษพบว่า สถานภาพของผู้หญิงจะตกต่ำกว่าผู้ชาย ซึ่งจะพบได้จากโครงสร้างทางสังคม เพราะว่าโครงสร้างทางความเชื่อ ผู้ที่มีบทบาทและสามารถเข้าถึงเทพอำนาจสูงสุดจะเป็นผู้ชาย และยังเป็นศูนย์กลางอำนาจหมายถึง เป็นแหล่งความรู้ที่ผู้ชายสามารถเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์

ในขณะที่เดียวกันผู้หญิงออกจากศูนย์กลางอำนาจและแหล่งความรู้ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดระบบชายเป็นใหญ่

ความพยายามสร้างอัตลักษณ์ที่แตกต่างหลากหลาย โดยสถาบันต่างๆ ในสังคม ปิตาธิปไตย ทั้งสังคมม้ง และสังคมไทย เป็นกระบวนการซับซ้อนและมีกลไกที่แยบยล แม้ว่าบริบททางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลง ดังสะท้อนจากชีวิตผู้หญิงม้งอย่างผู้ศึกษา อัตลักษณ์ที่ถูกสร้างบางครั้งก็เกิดความขัดแย้งต่อตัวตนของผู้หญิง ส่งผลให้ผู้หญิงมีตัวตนที่ขาดวินและเลือนไหล อัตลักษณ์ของผู้ศึกษา ผ่านการแข็งขัน ต่อรอง และการปฏิสัมพันธ์ต่อวัฒนธรรมที่หลากหลาย จนมีผลให้ผู้ศึกษาได้หล่อหลอมอัตลักษณ์เชิงซ้อนในความเป็นตัวตน เช่นที่ดำรงอยู่

คำสำคัญ : อัตลักษณ์,ชาติพันธุ์, ผู้หญิงม้ง, อัตชีวประวัติ

Abstract

The purpose of this study is to study the experiences and biography of Hmong women. It aims to analyze the process of identity formation and identity by studying Thai social factors, Hmong social factors, and women characteristics that affect the way of life of Hmong women. The study focuses through education, interaction, culture, traditions and beliefs of the Hmong.

The results showed that Thai identity has a process through policy development. State education has a policy to assimilate into Thai through the development of various forms, such as education, social culture, and education such as Naming in Thai, because the men have to contact with the government sector, and they adopt many new cultures as well. So, all of these, they show Hmong's cultures can be flexible too. For example, Thai classical dance students were assimilated and preserved the national heritage, the originality and the uniqueness of Thailand directly.

The identity of Hmong women has created the identity as a woman through the social structure, beliefs, rituals, language and socialization to control the behavior of people in society especially women characteristics. Good woman characteristics must work hard, be patient, and be good at embroidery. The study found that the status of women is lower than men. It is found from the social structure because men can reach a maximum power of God. Men hold the central authority. It means a source of knowledge. Men can learn and exchange experience. Meanwhile, women are out of power and knowledge, which is consistent with the concept

of male-dominated system. There are efforts to create a variety of different identities by institutions in a patriarchal society. Both Thai society and Hmong society is a complex process. The social, economic, and cultural contexts are changed. As a reflection of the lives of Hmong women in this evaluation, the identity was sometimes conflict with the identity of the women. As a result, women are torn and flow identities.

The identity of the study is in the line with the opposition, bargain and interaction with a lot of cultures. As a result, the study preaches the identity like they are living.

Keywords : Identity, Hmong, Ethnic Women, Biography

ความสำคัญของปัญหา

“เชื้อชาติ” ซึ่งได้รับการบัญญัติเป็นคำศัพท์เข้ามาอยู่ในภาษาอังกฤษครั้งแรกเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 16 นั้น ได้เปลี่ยนแปลงไปมาก วิทยาศาสตร์ยุคนี้ไม่รองรับคำนี้อีกต่อไปแล้ว สำหรับสังคมศาสตร์ในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะในสายสังคมวิทยา มานุษยวิทยา ยืนยันหนักแน่นว่า “เชื้อชาติ” เป็นการจัดประเภทที่ถูกประกอบสร้างหรือถูกสถาปนาขึ้นมาทางสังคม (socially constructed categorization) ซึ่งมีนัยยะเพื่อกำหนดกฎเกณฑ์ในการจัดกลุ่มต่างๆ ที่หลากหลาย คำนี้ถูกนำไปใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมในการกำหนดความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรมที่มีระบบคิดแบบทวิลักษณ์ หรือจับคู่ตรงกันข้ามที่ไม่เท่าเทียม (binary opposition) ในลักษณะ “เหนือกว่า-ต่ำกว่า” (superiority – inferiority) ซึ่งความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมนี้บ่อยครั้งนำมาซึ่งการขูดรีดเอารัดเอาเปรียบ (exploitation) การเลือกปฏิบัติ (discrimination) (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2550)

ชาติพันธุ์ชนเผ่าม้งหรือชาติพันธุ์ม้งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่อาศัยในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเวลาหลายศตวรรษ ซึ่งยังไม่มีเอกสารใดยืนยันได้ มีบางทัศนะเชื่อว่าชาติพันธุ์ม้งอาศัยในประเทศจีนเป็นเวลาที่ยาวนานมากพอควร บางทัศนะมองว่าม้งเป็นชาติพันธุ์หนึ่งกำเนิดขึ้นในแผ่นดินจีน ทั้งนี้มีข้อสมมุติฐานว่าม้งอาจเป็นชาติพันธุ์หนึ่งที่อาศัยในดินแดนประเทศจีนก่อนที่ชาวจีนจะเข้ามายึดครองและอาศัย แต่การถกเถียงเกี่ยวกับประเด็นเหล่านี้ยังไม่มีข้อยุติหรือคำตอบ ขณะเดียวกันมีข้อถกเถียงว่ากลุ่มชาติพันธุ์ม้งอาจมีการเคลื่อนย้ายหรืออพยพมาจากดินแดนทางอาหรับหรือเอเชียกลาง และมีข้อสมมุติฐานว่าชาติพันธุ์ม้งอาจเป็นชาติพันธุ์เดียวกันกับชาติมองโกเลีย แนวคิดและข้อสมมุติต่างๆ เหล่านี้ได้เป็นประเด็นถกเถียงที่ยังไม่สามารถหาข้อยุติได้ (Cooper, 1984)

อย่างไรก็ตาม กลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มมีที่มาของประวัติศาสตร์เป็นของตนเอง มีการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดไม่ว่าการดำรงชีพและการต่อสู้กับกลุ่มอื่นๆ เช่น ตัวผู้ศึกษาเองก็เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ที่ต้องเผชิญกับสังคมวัฒนธรรมม้ง และสังคม วัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะเรื่องภาษา เนื่องจากชาติพันธุ์ม้งเป็นกลุ่มชนที่มีภาษาเป็นของตนเอง การก้าวเข้ามาในระบบการศึกษา ผู้เขียนต้องแยกภาษาไทยเพื่อสื่อสารกับอาจารย์ และภาษาม้งกับพ่อแม่ อีกทั้งต้องดำเนินชีวิตในบริบทของวัฒนธรรมและประเพณีที่แตกต่างกัน

ในการศึกษา อัตลักษณ์และตัวตนความเป็นชาติพันธุ์ของผู้หญิงม้ง : กรณีศึกษาแบบชีวประวัตินี้มีความสำคัญยิ่งเนื่องจาก

1. ผู้ศึกษาเป็นผู้หญิงชาติพันธุ์ม้งมองผ่านการประกอบสร้างอัตลักษณ์และตัวตนโดยใช้มุมมองของสตรีศึกษา
2. เพื่อให้ผู้หญิงมองโครงสร้างต่างๆในการสร้างอัตลักษณ์ผู้หญิงม้งและผู้หญิงที่เป็นชาติพันธุ์
3. เป็นแบบอย่างแก่คนรุ่นหลัง ทั้งยังถูกสังคมพื้นราบ สังคมวัฒนธรรม และสถาบันการศึกษาที่มีความหลากหลาย และมีการเคลื่อนไหวตามสถานการณ์

การศึกษาครั้งนี้จึงมีความสำคัญเนื่องจากผู้ศึกษาเองเป็นผู้หญิงม้งรุ่นใหม่ที่มีโอกาสเข้าสู่ระบบการศึกษาไทย ต้องจากครอบครัวและชุมชนเพื่อมาเรียนหนังสือในเมือง ทำให้ผู้ศึกษารู้สึกว่าตนเองแปลกแยกจากชุมชน และเมื่อลงมาใช้ชีวิตอยู่ในเมืองก็รู้สึกแปลกแยกจากสังคมไทย เมื่อกลับไปใช้ชีวิตในชุมชนไม่สามารถร่วมและทำกิจกรรมกับชุมชนได้ ความสัมพันธ์บางครั้งไม่เป็นไปตามแบบแผนที่ควรจะเป็น ผู้วิจัยจึงมีความสับสนกับชีวิตตนเอง ดังนั้นเกิดคำถามในการวิจัย คือ

1. กระบวนการสร้างอัตลักษณ์และตัวตนของชาติพันธุ์ผู้หญิงมั่ง
กรณีชีวิตประวัติของผู้ศึกษาเป็นอย่างไร

2. อัตลักษณ์และตัวตนที่เกิดขึ้นเปลี่ยนแปลงไปตามกระบวนการ
ในข้อ 1 ส่งผลกระทบต่อ “ตัวตน” ของผู้ศึกษาอย่างไรบ้าง

ทั้งนี้ จะศึกษาโดยใช้กรอบคิดที่ดัดแปลงจากแนวของ Hall (1990)
ที่เสนอว่าอัตลักษณ์สัมพันธ์กันกับการสร้างภาพตัวแทนทางวัฒนธรรม
การผลิตอัตลักษณ์ การบริโภคอัตลักษณ์ และการควบคุมอัตลักษณ์
ในลักษณะที่เป็นวงจร และส่งผลกระทบต่อ “ตัวตน” ในที่สุด

1. เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ผู้หญิง
ชาติพันธุ์มั่ง

2. เพื่อให้มองเห็นรูปแบบ วิธีการต่อสู้กับสังคมของชาติพันธุ์มั่ง
ในชีวิตประจำวัน ผ่านงานเขียนเล่าเรื่องโดยผ่านชาติพันธุ์มั่งผู้หญิงคนหนึ่ง

3. เพื่อสร้างองค์ความรู้ทางสตรีศึกษา โดยมองผ่านการศึกษา
อัตลักษณ์ผู้หญิงมั่งคนหนึ่ง

สถานที่ที่ใช้ในการดำเนินวิจัย และรวบรวมข้อมูล ชุมชนบ้านห้วยลึก
หมู่ที่ 7 ต.ปึงโค้ง อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่

ผลการศึกษา

อัตลักษณ์และตัวตนที่ไม่สมบูรณ์ เลื่อนไหล การที่จะตอบคำถามเรื่อง
อัตลักษณ์ และตัวตนของผู้หญิงมั่งนั้น ผู้ศึกษาได้ทบทวนนิยาม
ของคำว่าอัตลักษณ์และตัวตนพบว่า อัตลักษณ์ของผู้คนในสังคมแบ่ง
ออกได้เป็นส่วนแรก คือ ส่วนที่เรียกว่าเป็นอัตลักษณ์ทางสังคม (social
identity) เช่น อัตลักษณ์ความเป็นหญิง ความเป็นชาย ความเป็นเด็ก
ความเป็นผู้ใหญ่ ความเป็นแม่ ความเป็นเมีย อัตลักษณ์ส่วนบุคคล

(personal identity) ซึ่งหมายรวมถึง อัตลักษณ์ที่เป็นปัจเจกชนได้ก่อร่าง สร้างขึ้นในวัฒนธรรมหนึ่งๆ และอัตลักษณ์ร่วม (collective identity) อัตลักษณ์ความเป็นคนไทย ความเป็นชาติพันธุ์ ความเป็นม้ง เป็นต้น หากพิจารณาตามวิธีคิดแบบโครงสร้างนิยมแล้ว อัตลักษณ์ส่วนนี้ต่าง มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับวัฒนธรรม ซึ่งในความหมายกว้างที่สุด หมายถึง “วิถีชีวิต” ที่ถูกกำกับด้วยความเชื่อ ค่านิยม วิถีหรือแนวทางการประพฤติปฏิบัติในสังคมตลอดจนอุดมการณ์ต่างๆ ในสังคม อัตลักษณ์สามารถแสดงออกได้ในหลายลักษณะ ไม่ว่าจะเป็นเสื้อผ้า เครื่องกาย ภาษา และคำพูดที่สะท้อนถึงวิถีคิด และระบบความหมายต่างๆ

O'Donnell (อ้างใน ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2550) อธิบายว่าตัวตน คือ สิ่งเดียวกับอัตลักษณ์ส่วนตัว หรือ อัตลักษณ์ของตัวตน “personal” หรือ (self identity) โดยแนวคิดนี้พัฒนามาจากทฤษฎีที่ว่าด้วย “ตัวตน” (self) โดย William และ George Mead (อ้างใน ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2550) ซึ่งอธิบายว่า “ตัวตน” หมายถึง “ความสามารถเฉพาะของมนุษย์ที่ทำให้มนุษย์สามารถสะท้อนตนเอง และโลกทางสังคม ผ่านการสื่อสารและภาษา” ซึ่งความสามารถสะท้อนตนเองของมนุษย์นั้น Cooley (1902, 1964) เสนอว่าเป็นการจินตนาการของตนเอง ต้องมีความชัดเจน

เมื่อกลับมาพิจารณาถึงการศึกษอัตลักษณ์ และตัวตนความเป็นชาติพันธุ์ม้ง กรณีศึกษาแบบชีวประวัติ ประกอบไปด้วยอัตลักษณ์และตัวตนดังที่ได้กล่าวไปแล้วไม่ว่าจะเป็นอัตลักษณ์ทางสังคม อัตลักษณ์ส่วนร่วม และอัตลักษณ์ส่วนตัว อัตลักษณ์ และตัวตนส่วนนี้จะถูกประกอบสร้างทางสังคม วัฒนธรรม การเมือง และเศรษฐกิจที่แตกต่างกันในแต่ละช่วงเวลา เป็นเหตุผลหลักที่อธิบายความแตกต่างในอัตลักษณ์ และตัวตนของผู้หญิงม้งอย่างผู้ศึกษา

กลไกควบคุมอัตลักษณ์ความเป็นผู้หญิง

โครงสร้างสังคมมักเป็นสังคมแบบปิตาธิปไตย มีการกำหนดพื้นที่สำหรับผู้หญิงและผู้ชาย มีการกำหนดบทบาทหญิงชายที่ชัดเจนทางสังคมมักกับประเด็นความเป็นหญิงชาย การแบ่งพื้นที่สาธารณะเป็นพื้นที่สำหรับผู้ชาย ดังนั้นผู้ชายจะเกี่ยวข้องกับบทบาททางสังคม การเป็นผู้นำการดูแลติดต่อ หรือ การเป็นตัวแทนของอำนาจสังคม การปกครองในชุมชนการจัดหาที่ดินเพื่อทำการเพาะปลูก งานที่เกี่ยวข้องกับงานที่ต้องใช้กำลังหนัก

ในสังคมมักเป็นสังคมระบบชายเป็นใหญ่ เนื่องจากมีการแบ่งพื้นที่สำหรับผู้หญิง และผู้ชาย โดยสร้างอำนาจเหนือสังคมดีลิตีตามโครงสร้าง ความเชื่อที่เทพจะเป็นผู้ชาย และผู้ที่สามารถเข้าถึงเทพ โดยผ่านพิธีกรรมจะเป็นพื้นที่สาธารณะของผู้ชาย ยังมีความเชื่อถึงความแตกต่างทางเพศ การที่ผู้หญิงไม่สามารถเข้าถึงเทพ เนื่องจากความเชื่อที่อ้างว่าผู้หญิงมีประจำเดือน สกปรก หรืออ้างว่าผู้หญิงไม่สะอาด อัตลักษณ์วิถีชีวิตในสังคมมัก การอบรมและการสั่งสอนเป็นไปตามประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อ

อัตลักษณ์ผู้หญิงมักถูกกำหนดโดยสังคมมัก ที่คาดว่าผู้หญิงที่ดีต้องมีความอดทน ทำงานเก่ง มีความรับผิดชอบ และจำกัดพื้นที่ผู้หญิงไว้ในครัวเรือน โดยผ่านกระบวนการผลิตสถาบันครอบครัว ชุมชน และสังคม การแบ่งพื้นที่ของผู้หญิงผู้ชาย การแบ่งงานกันทำ การขัดเกลาทางสังคม การเป็นผู้หญิงที่ดีมีความสำคัญมาก ในกรณีของแม่ พี่สาว และตัวผู้ศึกษา เนื่องจากความเชื่อเรื่องเพศ และการแบ่งพื้นที่และงานระหว่างหญิงชายทำให้เห็นได้ว่า อุดมการณ์การเป็นผู้หญิงที่ดีดูเหมือนจะมีความเข้มแข็ง กลไกการผลิตซ้ำผ่านครอบครัว และสังคม

เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และถูกควบคุมทางด้านความเชื่อแบบ
บิดาธิปไตยเกี่ยวกับเรื่องเพศ และการแบ่งพื้นที่ระหว่างหญิงชาย
เป็นเหตุผลให้ผู้หญิงมีอัตลักษณ์แบบผู้หญิงที่เป็นรองผู้ชาย

อัตลักษณ์และตัวตนชาติพันธุ์ของผู้หญิงม้ง :กรณีศึกษาแบบชีวประวัติ

อัตลักษณ์และตัวตนที่ไม่สมบูรณ์ เลื่อนไหล การที่จะตอบคำถาม
เรื่องอัตลักษณ์ และตัวตนของผู้หญิงม้งนั้น ผู้ศึกษาได้ทบทวนนิยาม
ของคำว่าอัตลักษณ์และตัวตนพบว่า อัตลักษณ์ของผู้คนในสังคม
แบ่งออกได้เป็นส่วนแรก คือ ส่วนที่เรียกว่าเป็นอัตลักษณ์ทางสังคม
(social identity) เช่น อัตลักษณ์ความเป็นหญิง ความเป็นชาย
ความเป็นเด็ก ความเป็นผู้ใหญ่ ความเป็นแม่ ความเป็นเมีย อัตลักษณ์
บุคคล (personal identity) ซึ่งหมายรวมถึง อัตลักษณ์ที่เป็นปัจเจกชน
ได้ก่อร่างสร้างขึ้นในวัฒนธรรมหนึ่งๆ และอัตลักษณ์ร่วม (collective
identity) อัตลักษณ์ความเป็นคนไทย ความเป็นชาติพันธุ์ ความเป็นม้ง
เป็นต้น หากพิจารณาตามวิธีคิดแบบโครงสร้างนิยมแล้ว อัตลักษณ์
ส่วนนี้ต่างมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับวัฒนธรรม ซึ่งในความ
หมายกว้างที่สุดหมายถึง “วิถีชีวิต” ที่ถูกกำกับด้วยความเชื่อ ค่านิยม
วิถีหรือแนวทางการประพฤติปฏิบัติในสังคมตลอดจนอุดมการณ์ต่างๆ
ในสังคม อัตลักษณ์สามารถแสดงออกได้ในหลายลักษณะ ไม่ว่าจะเป็น
เป็นเสื้อผ้า เครื่องกาย ภาษา และคำพูดที่สะท้อนถึงวิถีคิด และระบบ
ความหมายต่างๆ

นอกจากนี้ O'Donnell (อ้างใน ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2550) อธิบาย
ว่าตัวตน คือสิ่งเดียวกับอัตลักษณ์ส่วนตัว หรือ อัตลักษณ์ของตัวตน

“personal” หรือ (self identity) โดยแนวคิดนี้พัฒนามาจากทฤษฎีที่ว่าด้วย “ตัวตน” (self) โดย William และ George Mead (อ้างใน ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2550) ซึ่งอธิบายว่า “ตัวตน” หมายถึง “ความสามารถเฉพาะของมนุษย์ที่ทำให้มนุษย์สามารถสะท้อนตนเองและโลกทางสังคมผ่านการสื่อสารและภาษา” ซึ่งความสามารถสะท้อนตนเองของมนุษย์นั้น Cooley (1902, 1964) เสนอว่าเป็นการจินตนาการของตนเองต้องมีความชัดเจน

เมื่อกลับมาพิจารณาถึงการศึกษ้อัตลักษณ์ และตัวตนความเป็นชาติพันธุ์ม้ง กรณีศึกษาแบบชีวประวัติ ประกอบไปด้วยอัตลักษณ์และตัวตนดังที่ได้กล่าวไปแล้วไม่ว่าจะเป็นอัตลักษณ์ทางสังคม อัตลักษณ์ส่วนร่วม และอัตลักษณ์ส่วนตัว อัตลักษณ์ และตัวตนส่วนนี้จะถูกประกอบสร้างทางสังคม วัฒนธรรม การเมือง และเศรษฐกิจที่แตกต่างกันในแต่ละช่วงเวลา เป็นเหตุผลหลักที่อธิบายความแตกต่างในอัตลักษณ์และตัวตนของผู้หญิงม้ง ดังนี้

กลไกควบคุมอัตลักษณ์ความเป็นผู้หญิง

โครงสร้างสังคมม้งเป็นสังคมแบบปิตาธิปไตย มีการกำหนดพื้นที่สำหรับผู้หญิง และผู้ชาย มีการกำหนดบทบาทหญิงชายที่ชัดเจนทางสังคมม้งกับประเด็นความเป็นหญิงชาย การแบ่งพื้นที่สาธารณะเป็นพื้นที่สำหรับผู้ชาย

ดังนั้นผู้ชายจะเกี่ยวข้องกับบทบาททางสังคม การเป็นผู้นำการดูแลติดต่อ หรือ การเป็นตัวแทนของอำนาจลึกลับศักดิ์สิทธิ์ การปกครองในชุมชนการจัดการที่ดินเพื่อทำการเพาะปลูก งานที่เกี่ยวข้องกับงานที่ต้องใช้กำลังหนักในการทำงาน

กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ผู้หญิงมั่ง ภายใต้สังคมนั่งแบบปิตาธิปไตย

ผู้ศึกษาได้นำเสนอถึงโครงสร้างสังคมของมั่ง โดยได้พิจารณาถึงประเพณี ความเชื่อ ศาสนา การจัดความสัมพันธ์ทางสังคม สถานครอบครัว การกล่อมเกลาทางสังคม อุดมการณ์ ความเชื่อหลัก เช่นเรื่องความเป็นคนดี การเป็นผู้หญิงดี การแบ่งงานกันทำระหว่างเพศ การให้ความหมาย และคุณค่าต่องานของผู้หญิงและชาย ระบบความคิดความหมายเรื่องเพศ (เพศวิถี) อีกทั้งยังวิเคราะห์ถึงพิธีกรรมความเชื่อต่างๆ ตลอดจน โครงสร้างการปกครองของสังคมนั่ง ซึ่งเป็นสังคมปิตาธิปไตยที่ยึดถือผู้ชายเป็นใหญ่ สะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างอำนาจหลักๆ ของมั่งจะถือครองตำแหน่งโดยผู้ชายเป็นหลัก เป็นต้น

อัตลักษณ์ของผู้คนที่ประกอบไปด้วยสามส่วนนั้น เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์ แนบแน่นกับวัฒนธรรมหลัก และวัฒนธรรมรอง โดยบทการศึกษาชิ้นนี้ได้มีการวิเคราะห์ถึงกระบวนการสร้างอัตลักษณ์และตัวตนชาติพันธุ์ผู้หญิงมั่งอย่างผู้ศึกษา ได้รับอิทธิพลจากสถาบันทางสังคมที่สำคัญ ดังนี้

สถาบันครอบครัว

จากการศึกษาพบว่า สถาบันครอบครัวของมั่งเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ หลากหลาย เช่น ทำหน้าที่เลี้ยงดูผู้คนทางกายภาพ การอบรมกล่อมเกลาเด็ก และการเลี้ยงดูคนแก่ หรือที่เรียกว่าเป็นหน่วยที่ทำหน้าที่ผลิตซ้ำและโอบอุ้มผู้คน (reproductive role) ทำหน้าที่หน่วยทางสังคม ที่มีหน้าที่ทางเศรษฐกิจ (productive role) และหน่วยทางการเมือง แต่ในบรรดาหน้าที่ต่างๆ นั้น ครอบครัว มั่งแบบชายเป็นใหญ่ก็ได้ทำการผลิตซ้ำความเป็นหญิงชายที่ไม่เท่าเทียม ผ่านกระบวนการกล่อมเกลาความเป็นหญิงความเป็นชายอย่างต่อเนื่อง

ในสังคมม้งมีวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็กๆ จะถูกสอดแทรกไว้ด้วยกระบวนการผลิตอัตลักษณ์ความเป็นหญิงความเป็นชายอยู่อย่างสม่ำเสมอ ตั้งแต่ทารกถึงกำเนิดขึ้น การมีการฝังรึกเด็กผู้หญิง เด็กผู้ชาย ซึ่งบงบอกถึงเพศ การตั้งชื่อที่ระบุเป็นเด็กผู้หญิง และเด็กผู้ชาย การสั่งสอนเด็กผู้หญิงจะถูกสอนให้อยู่ในบ้านฝึกให้เรียนรู้บทบาทผู้หญิงทำงานบ้านอย่างเป็นขั้นตอนตามพัฒนาการของเด็กผู้หญิง ส่วนเด็กผู้ชายจะถูกสอนไม่ให้ทะเลาะกัน ให้รู้จักทำงาน มีความพยายาม และมีความอดทน แต่ไม่ได้มีบทบาทในการทำงานบ้าน การกล่อมเกลอาบรมความเป็นหญิง ความเป็นชาย ดังกล่าวยังถูกตอกย้ำด้วยอุดมการณ์ทางความคิดเกี่ยวกับการเป็นผู้หญิงดี และถูกผลิตซ้ำด้วยกลไกทางสังคมต่างๆ เช่น การติและชมโดยญาติและชุมชน เพื่อเป็นการควบคุมทั้งผู้หญิงและผู้ชายให้อยู่ภายใต้กรอบที่เหมาะสม

การเป็นเด็กคนหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมม้ง ได้รับกระบวนการทำให้เป็นหญิงเป็นชาย นับตั้งแต่แรกเกิด การกล่อมเกลาทงสังคมผ่านครีวเรือน แล้วผู้หญิงและผู้ชายยังถูกกำหนดให้มีปริมณฑล และอยู่ในพื้นที่ของตนที่แยกกันอย่างชัดเจน พื้นที่ของผู้หญิง คือสถาบันครอบครัวที่ผู้หญิงต้องทำหน้าที่เป็นแรงงานของครอบครัว ดูแลการเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์เลี้ยงของครอบครัวให้ดี และต้องเป็นผู้หญิงที่ดีตามแบบแผนของสังคมม้ง การกำหนดพื้นที่เฉพาะของผู้หญิงส่งผลกำหนดบทบาทของผู้หญิงด้วย ผู้หญิงกลายเป็นเพียงผู้ทำอาหาร และเตรียมเครื่องเช่นไห่ทุกอย่างรองรับและอำนวยความสะดวกให้ผู้ชายได้ประกอบพิธีกรรม หากครอบครัวใดไม่มีผู้ชายแต่จำเป็นต้องประกอบพิธีต้องขอให้ญาติพี่น้องที่เป็นผู้ชายมาช่วยประกอบพิธีกรรมให้

จากการที่ผู้หญิงถูกจำกัดให้อยู่ในพื้นที่ส่วนตัว และรับบทบาทหน้าที่ในการให้บริการสมาชิกครอบครัว ซึ่งเป็นงานที่ต้องทำอย่างต่อเนื่อง

ในชีวิตประจำวัน จะพบว่าวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของม้ง โดยเฉพาะผู้หญิง จะต้องเรียนรู้การปฏิบัติตน เพื่อให้เป็นผู้หญิงที่ดีที่สังคมยอมรับ และในขณะเดียวกันต้องเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้เข้ากับสังคม เนื่องจากในสังคมม้งแข่งขันการทำหน้าที่ และความประพฤติตัวดี และเหมาะสม ในวิถีคิดของม้ง จะสอนว่าการเกิดมาเป็นคนต้องมีศักดิ์ศรีความเป็นคน ดังนั้น จะต้องทำแต่สิ่งที่ดีงาน สิ่งที่คุณอื่นประทับใจ โดยมีการสอน และการเปรียบเทียบยกตัวอย่างคนที่ประสบความสำเร็จในชีวิต ในสังคมของการอยู่ร่วมกัน การพึ่งพากัน ดังนั้น อัตลักษณ์และตัวตนของผู้หญิงที่ดีที่สังคมคาดหวัง คือ ความสามารถในการทำงานของผู้หญิง ทั้งงานครอบครัว หรืองานไร่สวน และสิ่งที่ผู้หญิงจะต้องทำ คือ การเรียนรู้และการสืบทอด ทั้งในแง่ขององค์ความรู้ ภูมิปัญญาด้านต่างๆ เช่น การเพาะปลูก การเย็บปักผ้า การหาของธรรมชาติ และทำงานในบ้าน ส่วนพิธีกรรมที่เกี่ยวกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ผู้หญิงก็ถูกมอบหมายให้ทำหน้าที่ที่ถือว่าเป็นของผู้หญิง

วิถีชีวิตที่วางอยู่บนพื้นฐานของการเพาะปลูก หรือระบบการผลิตที่มีความสัมพันธ์กับการพึ่งพาอาศัยอำนาจศักดิ์สิทธิ์ การเพาะปลูกเพื่อการบริโภคภายในครอบครัว และการแบ่งปันพื้นผิ การช่วยเหลือกันทำให้สังคมม้งมีการจัดองค์กร รูปแบบความสัมพันธ์ และมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อนบนพื้นฐานความเหมือน และการพึ่งพาอาศัยกันไม่ว่าจะเป็นที่ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนกับความเชื่อ ระบบการจัดการทรัพยากร การกำหนดกฎเกณฑ์ทางสังคม และการยึดถือเกณฑ์คุณค่าตามจารีตประเพณี แนวทางการจัดการทางสังคมดังกล่าวเป็นกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ภายในสังคมม้ง แต่ทั้งนี้เป็นวิถีชีวิตหรือโครงสร้างสังคมแบบปิตาธิปไตย

อย่างไรก็ตาม ในเรื่องราวประวัติของผู้ศึกษา สะท้อนให้เห็นการแข็งขัน การท้าทาย และการต่อรองเชิงอำนาจกับตัวละครที่รายรอบชีวิตของผู้ศึกษา ทำให้อัตลักษณ์ของผู้ศึกษาอุบัติขึ้นในลักษณะเชิงซ้อน ดำรงอยู่ในตัวตน และสำแดงออกมาในกาละและเทศะที่ผันแปรเปลี่ยนแปลงไป ความเป็นม้ง และความเป็นไทย ไม่ได้วางตัวอย่างมีสมดุล ขณะเดียวกัน ก็ไม่ได้ขัดแย้งต่อกัน นี่คือสภาพที่แท้จริงของผู้ศึกษา

การศึกษากับการสร้างอัตลักษณ์ และตัวตนชาติพันธุ์

เนื่องจากพ่อของผู้ศึกษาเป็นผู้นำทางชุมชนและเป็นผู้นำพิธีกรรมต่างๆ ผู้หญิงม้งอย่างผู้ศึกษาจึงต้องเป็นตัวอย่างที่ดี ไม่ทำให้อับอาย หรือเสียชื่อเสียง ผู้ศึกษาเองในฐานะลูกต้องออกจากไปเรียนหนังสือในเมือง และได้เรียนรู้วัฒนธรรมในสังคมใหม่ที่แตกต่างจากสังคมกลุ่มชาติพันธุ์ม้งโดยสิ้นเชิง การใช้ชีวิตต้องปฏิสัมพันธ์กับคนหลากหลาย เช่น ชีวิตในรั้ววิทยาลัยนาฏศิลป์มีเพื่อนๆ หลายชาติพันธุ์และคนเมืองกับการเรียนสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ มีเพื่อนหลายภาครวมกัน หรือเวลาเรียนหนังสือต้องไปเรียนกับครูและเพื่อนที่เป็นคนหลากหลาย ที่มีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไป ทำให้ตนเองเรียนรู้การปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ และเมื่อโตขึ้น “มีความคิดเป็นของตัวเอง” แม้ว่าจะอาจจะได้รับอิทธิพลจากโรงเรียน สังคม วัฒนธรรมก็ตาม แต่การได้ประสบการณ์อยู่ในสังคมที่แตกต่างที่พยายามสร้างอัตลักษณ์ให้กับผู้ศึกษาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งบางครั้งก็ประสานสอดคล้อง บางครั้งก็ขัดแย้ง จึงเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ศึกษาได้เลือกที่จะประสมประสานสิ่งต่างๆ อัตลักษณ์และตัวตนของผู้ศึกษา บางครั้งรู้สึกได้ถึงกลิ่นไอของไหล เนื่องจากอยู่ในวัฒนธรรมแบบผสมผสาน

ไม่เน้นหนักด้านใดด้านหนึ่ง เช่น ในส่วนของชีวิตคู่ ผู้ศึกษาเลือกที่จะเลือกแต่งงานกับคนไทย เพราะรู้ว่าหากตัวเองแต่งงานกับผู้ชายฝรั่งจะไม่สามารถปฏิบัติตนให้เป็นที่ได้ตามแบบของผู้หญิงที่ดี ตนเองมีอัตลักษณ์ที่อยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจ ความหลากหลาย และมีความยืดหยุ่นสูง เป็นความเข้าใจที่เกิดจากเหตุและผลมากกว่าจะยึดมั่นอยู่กับสังคมแบบใดแบบหนึ่ง พร้อมกันนั้นก็ต้องดำเนินชีวิตบนความขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดจากความแตกต่างหลากหลาย และเลื่อนไหลอยู่ตลอดเวลาด้วย

การที่ผู้ศึกษาเลือกที่จะทำเช่นนี้อาจเป็นการยืนยันสิ่งที่ Mead อธิบายว่าตัวตนหรือว่า Self แบ่งได้เป็นสองส่วนคือ “ฉัน” (I) และ “ต่อฉัน” (Me) นั่นคือฉันเป็นส่วนที่เป็นผู้กระทำ ในขณะที่ส่วนที่เป็น “ต่อฉันส่วนฉัน” คือส่วนที่ตัวตนของผู้ศึกษาถูกกระทำจากโครงสร้างภายนอก เช่น เมื่อผู้ศึกษาเข้ารับการศึกษาทั้งในโรงเรียน และผ่านการกล่อมเกลตาต่างๆ เป็นความพยายามในการสร้าง “Me” แต่ผู้ศึกษาไม่ได้ยอมจำนนภายใต้โครงสร้างภายนอกที่กำหนด ผู้ศึกษาก็เลือกที่จะเป็น “ฉัน” ที่จะกำหนดว่าผู้ศึกษาอยากจะเป็นอย่างไร อยากแต่งงานกับใครได้ด้วย

อีกตัวอย่างหนึ่งที่เห็นได้ชัดเจน และยืนยันสิ่งที่ Mead เสนอ คือ การที่ผู้ศึกษาพยายามตอบโต้กับความพยายามสร้างอัตลักษณ์และตัวตนโครงสร้างระบบชายเป็นใหญ่ เช่น ผู้ศึกษาหยุดเรียนหนึ่งปีด้วยทุนการศึกษา และการที่พอได้เข้าร่วมเป็นกรรมการคุมครองสิทธิและเสรีภาพกระทรวงยุติธรรม พอได้พาผู้ศึกษาไปเข้าร่วมด้วยทุกครั้ง ทำให้พอได้มองเห็นความพยายามของผู้ศึกษาจนได้ศึกษาต่อ หลังจากนั้นการเรียนต่อหรือการตัดสินใจขึ้นอยู่กับผู้ศึกษาเอง จนเรียนต่อปริญญาอย่างตั้งใจ ดังนั้นแนวคิดของ Mead สอดคล้องกับประสบการณ์ชีวิตที่ตัวตนถูกกำหนดโดยสังคม และเป็นผู้ถูกกระทำ แต่ตัวตนอีกด้านหนึ่งของ

ผู้ศึกษาพยายามที่จะมีการต่อรองความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ โดยที่ไม่ได้
กระทำเสมอไป

กล่าวสรุปได้ว่า อุตลักษณ์และตัวตนเป็นผลผลิตที่เกิดจากความสัมพันธ์
กับคนอื่น และสังคมที่เราอาศัยอยู่ซึ่งมีความหลากหลาย แตกต่างกัน
ซ้อนทับหลายชั้น อุตลักษณ์ไม่ได้เกิดขึ้นมาลอยๆ แต่เกิดขึ้นโดยการผลิต
อุตลักษณ์และตัวตนชาติพันธุ์ของผู้หญิงม้งอย่างผู้ศึกษา โครงสร้าง
ขึ้นโดยสังคมแบบปิตาธิปไตย มีสถาบันครอบครัว การเลี้ยงดู ความเชื่อ
การแบ่งพื้นที่ บทบาทหญิงชาย สถาบันการศึกษา ดังนั้น อุตลักษณ์
และตัวตนของผู้ศึกษาจึงมีความหลากหลาย ไม่สมบูรณ์และแยกเป็น
ชิ้นเป็นอัน โดยการศึกษาอุตลักษณ์และตัวตนชาติพันธุ์ผู้หญิงม้งแบบ
ชีวประวัติของผู้ศึกษาทำให้ผลศึกษาพบว่าอุตลักษณ์และตัวตนของ
ผู้ศึกษานั้นแตกต่างหลากหลาย ซบซ้อน และเคลื่อนไหว อุตลักษณ์
และตัวตนเป็นสิ่งที่ซ้อนทับและไม่สามารถแบ่งแยกได้อย่างชัดเจน

ถ้าหากย้อนไปดูคำนิยาม “อุตลักษณ์” และ “ตัวตน” ในตอนต้นที่ให้ไว้
ผู้ศึกษาพบว่า แม้การให้คำนิยามอุตลักษณ์เหล่านั้นเป็นเรื่องยาก
สำหรับผู้ศึกษา แต่ผู้ศึกษาสามารถทำออกมาได้อย่างมีระบบและ
ชัดเจนพอสมควร แต่เมื่อนำนิยามและกรอบแนวคิดมาใช้ในการศึกษาชีวิต
กลับปรากฏว่าไม่สามารถทำได้ง่าย และมีการแบ่งแยกอย่างชัดเจน
ระหว่างอุตลักษณ์และตัวตนสองสิ่งนี้ผสมผสานปนเปื้อนซ้อนทับกันไป
มาหาความชัดเจนยังไม่ได้

บรรณานุกรม

- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2550). **อัตลักษณ์ วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง**. สืบค้นจาก[http:// www.soc.cmu.ac.th/wsc](http://www.soc.cmu.ac.th/wsc)
- Cooley, C. H. (1902/1964). **Human Nature and the Social Order**. New York: Charles Scribner's Sons.
- Cooper, R. G. (1984). **Resource Scarcity and the Hmong Response**. Singapore: Singapore University Press.
- Hall, M. C. (1990). **Women and Identity Value Choices in a Changing World**. New York: Hemisphere.

การล่มสลายของ
เจ้าผู้ครองนครใน
หัวเมืองล้านนาใน
ทางการเมืองเศรษฐกิจ :
เมืองนครลำปาง

The Decline of Political and Economic
Power of Northern Royalty:
Lampang City

กนกวรรณ อุ่ทองทรัพย์¹ ■

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำวิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง การล่มสลายของเจ้าผู้ครองนครในหัวเมืองล้านนา กรณีเมืองนครลำปาง มุ่งแสดงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ ภายใต้การประสบความสำเร็จในการรวมอำนาจสู่ศูนย์กลางของสยาม ผ่านระบบการปกครองแบบ “เทศาภิบาล” พร้อมกับการสูญเสียอำนาจและผลประโยชน์ของเจ้าผู้ครองนครลำปาง แต่กลับได้มาซึ่งบรรดาคักดี และ เงินเดือนพระราชทาน จึงทำให้มีสถานภาพของเจ้าผู้ครองนครเป็นเสมือนข้าราชการของสยามในขณะนั้น สยามจัดการปฏิรูปการปกครองในดินแดนล้านนาอย่างจริงจังตั้งแต่ ค.ศ. 1884 ผลของการปฏิรูปการปกครองก่อให้เกิดการเพิ่มบทบาทของข้าหลวงจากส่วนกลางในการบริหารราชการแผ่นดิน ในขณะเดียวกันก็ลดบทบาทของเจ้าผู้ครองนครต่างๆ ในหัวเมืองล้านนาลงด้วย จนกระทั่งปี ค.ศ. 1922 เมื่อเจ้าผู้ครองนครลำปางองค์สุดท้าย “เจ้าบุญวาทย์วงศ์มานิตย์” ถึงแก่พิราลัย จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เลิกตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครภาคเหนือ บทความนี้มีสมมติฐานที่ใช้ในการวิจัย คือ การล่มสลายของเจ้าผู้ครองเมืองนครลำปางเกิดจากการเข้ามาของระบบทุนนิยม บทความนี้ต้องการแสดงให้เห็นขบวนการสูญเสียอำนาจทางการเมืองและทางเศรษฐกิจของเจ้านายฝ่ายเหนือ โดยเฉพาะนครลำปางในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 ซึ่งอธิบายถึงกระบวนการในการรวมอำนาจของสยามโดยละเอียด และวิเคราะห์สาเหตุการสลายอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจของเจ้าผู้ครองนครในภาคเหนือ นอกจากการปฏิรูปการปกครองเป็นระบบมณฑลเทศาภิบาลแล้ว ปัจจัยภายนอกที่สำคัญที่เข้ามากระทบแล้วกระตุ้นให้เจ้านายฝ่ายเหนือล่มสลายลงอย่างรวดเร็ว คือ “ระบบทุนนิยม” ที่ทะลักเข้าสู่ภาคเหนือในขณะนั้น ทั้งในรูปของการส่งออกไม้สัก และ การนำเข้าสินค้าอุปโภค บริโภคจากต่างประเทศ จนกระทั่งเจ้าหัวเมืองประเทศราชไม่สามารถปรับตัวได้ทันกับระบบเศรษฐกิจ

สมัยใหม่ ที่อาศัยเงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน จึงนำไปสู่ การแสวงหาแหล่งทุนใหม่ภายใต้การขอกู้เงินจากพระคลังข้างที่ ของพระมหากษัตริย์สยาม ซึ่งต้องแลกเปลี่ยนโดยการแสดงออกถึง ความจงรักภักดีในฐานะลูกหนี้ หรือ ผู้ถูกอุปถัมภ์ จนกระทั่งล่มสลาย ในที่สุด

คำสำคัญ : หัวเมืองประเทศราช, มณฑลเทศาภิบาล, ลำปาง

Abstract

This article examines the decline of political and economic power of northern royalty in Lampang City. It demonstrates that under the centralization efforts of the Chakkri dynasty in Bangkok through the administrative system known as the “thesaphiban” system resulted in the transformation of local leaders in the north into civil servants for the central government of Siam. Through the thesaphiban system, the Lampang Chief lost power but gained the rank of nobility and was given a salary in exchange. The Siamese government began its administrative reforms of the Lanna area in 1884, and as a result the roles of the Commissioners from the central state in Bangkok increased while the roles of various local leaders in Lanna decreased. In 1922 when “Chao (Prince) Boonyawatwongmanit,” the last Lampang Chief, passed away, the noble titles of all Northern Chiefs were abolished by Royal Decree. This article, therefore, has as its main objective to explain the decline of economic and political power of Local Chiefs in Lampang City. This article describes the process by which northern royals lost economic and political power by looking at the case of Lampang City at the end of the 19th century and the beginning of the 20th, and explains in details of the process of centralization initiated by Siam. Excluding the administrative reforms that exchanged the north from a system of dependent states to an administrative area in the Monthon Thesaphiban system, the expansion of a capitalist economy was the most important external factor that led to the decline of Northern Royalty. The influx of capitalism, for example, with the export of teak

and the import of consumer products, to Lanna had an impact on the chiefs, who could not adjust to new economic, monetary systems. The chiefs looked for new financial resources by taking loans from the royal treasury of Siam. Finally, they preferred to be loyal to Siam as clients until the final collapse of northern royalty.

Keywords : Dependency State, Administrative Area, and Lampang

บทนำ

การล่มสลายของเจ้าผู้ครองนครในหัวเมืองล้านนาเกิดขึ้นหลังจากที่มีการปฏิรูปการปกครองจากหัวเมืองประเทศราชเป็นมณฑลเทศาภิบาล โดยวัตถุประสงค์ที่สำคัญของการปฏิรูปการปกครอง เพื่อรวมราชอาณาจักรสยามให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อีกทั้งยังป้องกันภัยคุกคามจากมหาอำนาจ การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพส่งผลให้เกิดการรื้อถอนอำนาจและผลประโยชน์ของเจ้านายฝ่ายเหนือ จึงเกิดการตอบสนองต่ออำนาจรัฐของสยามในสองลักษณะที่แตกต่างกัน คือ การต่อต้านอำนาจรัฐในลักษณะของการเกิดกบฏและการสวมมิกัดต่อสยามโดยสิ้นเชิง ในกรณีของเมืองนครลำปางนั้น เจ้าผู้ครองนครเสือกที่จะสวมมิกัดต่อสยามและขอรับการรื้อถอนอำนาจและผลประโยชน์เพื่อแลกกับเงินเดือนประจำและบรรดาศักดิ์ได้แก่ ตำแหน่งผู้ครองนครที่ต้องได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลกลาง จนกระทั่งนำไปสู่การล่มสลายในที่สุด

อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏว่ามีการศึกษาเชิงลึกที่เกี่ยวข้องกับการล่มสลายของเจ้าผู้ครองนครในจังหวัดลำปาง มีงานวิจัยที่สำคัญเพียงไม่กี่ชิ้นที่ศึกษาเกี่ยวข้องกับมณฑลพายัพและสยาม ได้แก่ การศึกษาของ สวัสดิ์ ประยูรเสถียร² ศึกษาการปฏิรูปการปกครองในมณฑลพายัพ เดช บุนนาค³ ศึกษาเรื่องการปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศสยาม

² สวัสดิ์ ประยูรเสถียร. การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ พ.ศ. 2436 – 2476. วิทยานพนธ์ปริญาโท มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2523.

³ เดช บุนนาค. การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศสยาม พ.ศ. 2435 – 2458 กระทั่งมหาดไทยสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, กรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532.

พ.ศ. 2435–2458 ชาวสวีย์ ณ ถลาง⁴ ศึกษาเรื่อง หัวเมืองประเทศราช ในช่วงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเกอร์⁵ ศึกษาเรื่อง เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพ Hong Lysa⁶ ศึกษาเรื่องประเทศไทยในศตวรรษที่ 19 : วิวัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคม และ สมภพ มานะรังสรรค์⁷ ศึกษาเรื่อง พัฒนาการทางเศรษฐกิจของประเทศไทย 2393–2493 การศึกษาของ สวัสดิ์ ประยูรเสถียร เตช บุนนาค และ ชาวสวีย์ ณ ถลาง ศึกษาถึงการปฏิรูปการปกครองในมณฑลพายัพและในประเทศสยามในภาพรวม โดยให้น้ำหนักทางด้านการเมืองการปกครอง จนละทิ้งประเด็นทางด้านเศรษฐกิจซึ่งเป็นหนึ่งในประเด็นสำคัญในการประสบความสำเร็จของการปฏิรูปการปกครอง ในขณะที่งานของ คริส เบเกอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร ศึกษาถึงเศรษฐกิจการเมืองไทย ตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์ โดยไม่มีสมมติฐานในการศึกษาที่ชัดเจน ส่วนงานเขียนของ Hong Lysa และ สมภพ มานะรังสรรค์ ให้น้ำหนักกับประเด็นเศรษฐกิจ โดย Hong Lysa นำเสนอการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นสมัยก่อนทุนนิยม ส่วนงานของ สมภพ มานะรังสรรค์ ให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจมหภาค โดยเสนอว่า ตลาดต่างประเทศเป็นตัวจักรสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใน

⁴ ชาวสวีย์ ณ ถลาง. *ประเทศราชของสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2541.

⁵ ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริสเบเกอร์. *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพ, เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม, 2546.*

⁶ Hong Lysa. *Thailand in the 19th Century: Evolution of the Economy and Society, Institute of Southeast Asian Studies, Singapore, 1984.*

⁷ สมภพ มานะรังสรรค์. *พัฒนาการทางเศรษฐกิจของประเทศไทย 2393–2493. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.*

ระบบเศรษฐกิจของไทย แต่อย่างไรก็ตามงานเขียนทั้งหมดนี้ไม่ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง การล่มสลายของเจ้าผู้ครองนคร และการประสบความสำเร็จในการปฏิรูปการปกครองในเมืองนครลำปาง

นอกจากบทนำและบทสรุปแล้ว เนื้อหาของบทความนี้แบ่งเป็น 3 ตอนสำคัญ คือ (1) ลักษณะการปกครองและการจัดการผลประโยชน์นครลำปาง ช่วงก่อนการปฏิรูปการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาล (2) การสลายอำนาจทางการเมือง การปกครอง ของเจ้าผู้ครองนครลำปาง และ (3) การสลายอำนาจทางเศรษฐกิจของเจ้าผู้ครองนครลำปาง ซึ่งความสำคัญของบทความนี้อยู่ในตอนที่สาม

I. ลักษณะการปกครอง และการจัดการผลประโยชน์ นครลำปาง ก่อนปฏิรูปการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาล (ก่อน ค.ศ. 1899)

ล้านนาเป็นประเทศราชของสยามเป็นครั้งคราวมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี การจัดการปกครองใดๆ ภายในล้านนาในช่วงเวลาดังกล่าวไม่สามารถกระทำได้เต็มที่นัก เพราะเป็นช่วงเวลาที่ยึดถือของพม่ายังมีอยู่สูงมาก แต่อย่างไรก็ตาม ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ล้านนาได้ตกเป็นประเทศราชของสยามอีกครั้งหนึ่ง สยามจึงพยายามที่ปกครองล้านนาอย่างระมัดระวังเต็มที่ โดยใช้วิธีการปกครองแบบยอมผ่อนผันให้เจ้าผู้ครองนครมีอิสระในการปกครองตนเองทุกด้าน ตลอดจนการยกย่องให้เกียรติแก่เจ้าผู้ครองนครในโอกาสอันควร วิธีการดังกล่าวมีผลทำให้เจ้าเมืองประเทศราชล้านนาพึงพอใจในการอยู่ใต้การปกครองของสยาม และยังเกิดความรู้สึกจงรักภักดีต่อสยามยิ่งขึ้น

ตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น “เมืองนครลำปาง” มีฐานะเป็นเมืองประเทศราชของสยาม เมื่อสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แห่งราชวงศ์จักรี ทรงครองราชย์ ใน ค.ศ. 1782 นั้น ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาภาววิละ ซึ่งปกครองดูแลเมืองนครลำปางขณะนั้น ไปปกครอง เชียงใหม่แทนพระยาจำบ้านเจ้าเมืองเชียงใหม่ ที่ถึงแก่อนิจกรรม และ เจ้าพระยาภาววิละได้สถาปนาราชวงศ์ทิพย์จักราธิวงศ์ (เจ้าเจ็ดตน) ขึ้นปกครองเมืองเชียงใหม่ ลำพูน และ ลำปาง โดยให้พระเจ้าคำโสม แห่งราชวงศ์ทิพย์จักราธิวงศ์ ในฐานะน้องชายของเจ้าภาววิละ ปกครองดูแลเมืองนครลำปางแทน⁸

โครงสร้างทางการปกครองของเมืองนครลำปางในยุคแรกๆ นั้น ประกอบด้วยตำแหน่ง “เจ้าชั้น 5 ใบ” ได้แก่ พระยานครลำปาง มีตำแหน่งสูงสุด มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองตนเอง และผู้ช่วยเหลือในการปกครองอีก 4 ตำแหน่ง คือ พระยาอุปราชา พระยาราชวงษ์ พระยาบุรีรัตน์⁹ และพระยาราชบุตร¹⁰ ซึ่งตำแหน่งทั้งห้าได้รับการแต่งตั้ง และถอดถอนจากกรุงเทพฯ ต่อมาใน ค.ศ. 1856/7 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชประสงค์ให้เปลี่ยนตำแหน่งจาก “พระยา” เป็น “เจ้า”¹¹ ในสมัยต่อมาเมื่อราชการต่างๆ ขยายมากขึ้น และเจ้านายบุตรหลานก็มีเพิ่มขึ้น จึงได้มีการแต่งตั้งเจ้าเพิ่มเติมอีกหลายครั้ง หลายตำแหน่ง คือ เจ้าราชภาตินัย พระยาอุตรการโกศล พระยาไชยสงคราม ต่อมาในรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้ง

⁸ ปราณี ลีริธร ณ พัทลุง “เพชรล้านนา เล่ม 2” น. 44.

⁹ เดิมเรียก พระยาเมืองแก้ว

¹⁰ ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 7, พงศาวดารเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูนไชย, น. 355.

¹¹ ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 7, พงศาวดารโยนก, น. 699.

เพิ่มอีก 5 ตำแหน่ง คือ เจ้าราชภาติกงวงษ์ เจ้าราชสัมพันธวงษ์ เจ้าสุริยวงษ์ เจ้าทักษิณนิเกตน์ และเจ้านิเวศอุตร ถึงแม้จะมีการตรา “พระราชบัญญัติระเบียบบรรดาศักดิ์” เจ้านาย ในปี ค.ศ. 1899 แล้วยังปรากฏว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้งเจ้านายบุตรหลานเพิ่มอีก 4 ตำแหน่ง คือ เจ้าประพันธ์พงษ์ เจ้าวรญาติ เจ้าราชญาติ เจ้าไชยวรเชษฐ¹² การแต่งตั้งตำแหน่งต่างๆ เพิ่มขึ้นเพื่อให้เหมาะสมกับราชการที่ขยายตัวมากขึ้น นอกจากตำแหน่งเจ้าชั้น 5 ใบ และตำแหน่งผู้ช่วยเจ้าผู้ครองนครที่แต่งตั้งเพิ่มขึ้นตามลำดับแล้ว ในการบริหารบ้านเมืองเจ้าผู้ครองนครยังมีคณะกรรมการที่ปรึกษาอีกคณะหนึ่ง เรียกว่า “เค้าสนามหลวง” ซึ่งประกอบด้วยเจ้านายชั้นสูง ขุนนาง และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จำนวน 32 คน ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาราชการบ้านเมือง¹³

การปกครอง “เมืองนครลำปาง” ในฐานะประเทศราชนั้น ทางกรุงเทพฯ ได้ใช้วิธีการปกครองเหมือนกับหัวเมืองประเทศราชอื่นๆ คือ ปล่อยให้เจ้าผู้ครองนครลำปาง ปกครองตนเองอย่างอิสระ โดยกำหนดหน้าที่สำคัญที่เจ้าผู้ครองนครควรปฏิบัติ คือ การช่วยป้องกันพระราชอาณาเขต และการส่งต้นไม้ทอง ต้นไม้เงินเป็นเครื่องราชบรรณาการเข้ามาถวายทุก 3 ปี ส่วนเรื่องการจัดการผลประโยชน์ของนครลำปาง ในช่วงที่เป็นหัวเมืองประเทศราชของสยามก่อนสมัยปฏิรูปการปกครองนั้น รัฐบาลกลางไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องเลย ผลประโยชน์ต่างๆ ทั้งทางด้านการสัมปทานป่าไม้ การเก็บภาษีอากร การเก็บค่าธรรมเนียมต่างๆ จึงตกเป็นของเจ้าเมืองนครลำปางทั้งหมด ซึ่งส่วนใหญ่ปรากฏว่า

¹² ปราณี สิริธร ณ พัทลุง “เพชรล้านนา เล่ม 1” น. 97-98.

¹³ สวัสดิ์ ประยูรเสถียร. “การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ พ.ศ. 2436 - 2476.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2523. น. 32.

เจ้าผู้ครองนครลำปางนำเงินเหล่านั้นมาใช้ในกิจการส่วนตัวมากกว่า การนำไปทำนุบำรุงบ้านเมือง โดยผลประโยชน์ทั้งหมดที่เก็บได้จากการค้าของป่า ได้แก่ เหล็ก ใบเมี่ยง สีสั่ง พริก ยาสูบ ดินประสิว สีสียด น้ำอ้อย หอมขาว (กระเทียม) และค่าต่อไม้จากป่าไม้แม่ต้าและเมืองลอง ถูกนำมาแบ่งเป็น 4 ส่วน ส่วนที่หนึ่งให้แก่เจ้าผู้ครองนครลำปาง ส่วนที่สองแบ่งให้เจ้าอุปราชและเจ้าราชวงศ์ ส่วนที่สามแบ่งให้กับเจ้านายที่ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรและเจ้านายที่ได้รับราชการ และส่วนสุดท้ายให้กับท้าวพระยาและเสมียน จากการที่ผลประโยชน์ของนครลำปางในช่วงเวลานั้นตกแก่เจ้าเมืองนครลำปางเป็นส่วนใหญ่ จึงนำไปสู่ปัญหาการแตกแยกทางการเมืองระหว่างเจ้าพรหมภิกษุชาติดา (ค.ศ. 1872–1887) เจ้าผู้ครองนครลำปางคนเก่าที่ชราภาพมากแล้ว กับฝ่ายเจ้านรนนท์ไชยชวลิต (ค.ศ. 1887–1897) เจ้าผู้ครองนครลำปางคนใหม่ ซึ่งได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งอย่างเป็นทางการใน ค.ศ. 1893 (พ.ศ 2435)¹⁴ แต่อย่างไรก็ตาม กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทรงตระหนักถึงการสูญเสียอำนาจ และผลประโยชน์ที่เจ้าพรหมภิกษุชาติดา เคยได้รับในอดีต จึงขอพระราชทานเลื่อนฐานะให้เจ้าพรหมภิกษุชาติดาเป็นตำแหน่ง “จางวาง”¹⁵ และให้เงินประจำปีทดแทนผลประโยชน์ที่เสียไปจำนวน 3,000 – 5,000 รูปี (2,274 – 3,790 บาท)¹⁶ จนตลอดชีวิต อีกทั้งยังอนุญาตให้อยู่อาศัยในคุ้มเจ้าหลวงจนตลอดชีวิตด้วย¹⁷

¹⁴ ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 9 ลงวันที่ 25 มกราคม ร.ศ 111 น. 389.

¹⁵ จางวาง คือ ตำแหน่งที่รัฐบาลสยามแต่งตั้งให้เพื่อเป็นการชดเชยแก่เจ้าพรหมภิกษุชาติดาที่ต้องสูญเสียตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครลำปางให้แก่เจ้านรนนท์ไชยชวลิต ซึ่งตำแหน่งจางวางไม่ได้มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้องกับการบริหารบ้านเมืองเลย

¹⁶ 1 รูปี มีค่าเท่ากับ 0.758 บาท

¹⁷ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5ม.58/177 เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย เรื่องผลประโยชน์เมืองนครลำปาง (31 ม.ค. รศ. 111 – 26 พ.ค. รศ. 112)

การดำเนินงานตามแนวนโยบายดังกล่าวทำให้รัฐบาลสยามต้องขาดรายได้ที่ควรจะได้รับในปีหนึ่งๆ เป็นจำนวนมาก แต่กลับได้ผลประโยชน์เพียงเล็กน้อยจากการส่งเครื่องราชบรรณาการเข้ามาทุก 3 ปี เท่านั้น ซึ่งนับว่าน้อยมากเมื่อเทียบกับผลประโยชน์ที่เจ้าผู้ครองนครได้รับในแต่ละปี แต่รัฐบาลก็จำเป็นต้องดำเนินตามนโยบายดังกล่าวต่อไป เพราะไม่ต้องการสร้างความเดือดร้อนแก่เจ้าผู้ครองนครโดยไม่จำเป็นนัก เจ้าผู้ครองทั้งหลายจึงยังคงมีอิสระในการจัดการผลประโยชน์ในบ้านเมืองตนตลอดเรื่อยมา

ช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 19 เมื่ออังกฤษประสบความสำเร็จในการแผ่อิทธิพลเข้าครอบครองเศรษฐกิจของดินแดนสยามผ่านการทำสนธิสัญญาเบาริ่ง ใน ค.ศ.1855 ต่อมาอังกฤษยังได้สังเกตเห็นผลประโยชน์ของกิจการป่าไม้สักในดินแดนล้านนา จึงเริ่มเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจมากขึ้น ซึ่งปัญหาความยุ่งยากทางด้านเศรษฐกิจเกี่ยวกับผลประโยชน์ด้านป่าไม้ได้ชักจูงให้อังกฤษสนใจเรื่องการเมืองการปกครองในดินแดนล้านนามากขึ้น จนกระทั่งใน ค.ศ. 1892/3 อังกฤษเข้ายึดดินแดนหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า ได้แก่ เมืองทา เมืองจวด เมืองหาง เมืองต่วน เมืองสาด และหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกเป็นดินแดนรวม 13 หัวเมือง โดยมีเหตุผลที่สำคัญ 3 ประการ คือ หนึ่งดินแดนดังกล่าวเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้สัก¹⁸ ประการที่สองคือ ปัญหาโจรผู้ร้ายตามหัวเมืองชายแดนทำให้รายได้ของอังกฤษจากการเก็บภาษีไม้ที่เมืองมะละแหม่งลดลง ซึ่งอังกฤษถือว่าเป็นการเสียผลประโยชน์อย่างมาก และ ประการสุดท้าย เป็นเพราะเมืองเชียงใหม่ไม่สามารถควบคุมหัวเมืองชายแดนฝั่งตะวันออกของ

¹⁸ ขจร สุขพานิช “การเสียดินแดนใน ร.ศ. 111” ใน ข้อมูลประวัติศาสตร์บางกอก, น. 297.

ลุ่มแม่น้ำสาละวินได้ อังกฤษจึงต้องการควบคุมทั้งสองฝั่งแม่น้ำสาละวิน
เสียเองเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตน ในขณะที่ฝรั่งเศสเองก็มี
ความพยายามในการที่จะเข้ายึดครองดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงในเขต
เมืองน่าน ต่อมาใน ค.ศ.1894 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงเริ่มปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาค โดยรวมเมืองตั้งแต่ 3 เมือง
ขึ้นไปเป็นกลุ่มเมืองเรียกว่า “มณฑลเทศาภิบาล”¹⁹ มีระบบการบังคับบัญชา
เรียกว่า “การเทศาภิบาล” มีข้าราชการจากส่วนกลางไปปกครอง
แต่ละมณฑล เรียกว่า “กองข้าหลวงเทศาภิบาล” จุดมุ่งหมายในการจัดตั้ง
มณฑลเทศาภิบาลเพื่อเป็นการป้องกันพระราชอาณาจักรให้พ้นจาก
การคุกคามภายนอกหรือประเทศมหาอำนาจทั้งอังกฤษ และฝรั่งเศส
การเกิดขึ้นของมณฑลเทศาภิบาลจึงเริ่มจากหัวเมืองชายแดนก่อน
มณฑลในตอนแรกมีด้วยกันทั้งหมด 6 มณฑล²⁰ มณฑลลาวเฉียงหรือ
มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือเป็นหนึ่งในมณฑลที่เกิดขึ้นมาใน ค.ศ. 1899
ต่อมาได้มีพระบรมราชโองการให้เปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลพายัพ ใน
ค.ศ. 1901 มณฑลพายัพ ประกอบด้วย 6 เมือง คือ เชียงใหม่ ลำปาง
ลำพูน น่าน แพร่ และเถิน²¹

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าลักษณะการปกครองและการจัดการผลประโยชน์
ของเมืองนครลำปางในช่วงแรกเป็นการปกครองตนเองอย่างอิสระ
คือ สยามให้ทั้งอำนาจทางการเมืองและอำนาจทางเศรษฐกิจแก่
เจ้าผู้ครองนครลำปางในการจัดการปกครองตนเอง และการจัดการ

¹⁹ การแบ่งเขตมณฑลใช้ลำน้ำเป็นหลัก

²⁰ มณฑลลาวเฉียงหรือมณฑลพายัพ มณฑลลาวพวนหรือมณฑลอุดร มณฑล
ลาวกาวหรือมณฑลอีสาน มณฑลลาวกลางหรือมณฑลนครราชสีมา มณฑลเขมร
หรือมณฑลบูรพา และ สุดท้ายคือมณฑลภูเก็ต

²¹ ภายหลังยุบเถินเป็นอำเภอเถินขึ้นกับนครลำปางเมื่อ ค.ศ. 1905

ผลประโยชน์เองทั้งหมด โดยสยามได้รับประโยชน์เพียงเล็กน้อยจากเครื่องราชบรรณาการที่เจ้าเมืองนครลำปางจัดถวาย ได้แก่ ต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง ซึ่งแสดงถึงความซื่อสัตย์และจงรักภักดี เป็นต้น จนกระทั่ง ค.ศ. 1899 มีการปฏิรูปการปกครองแบบเทศาภิบาลในมณฑลพายัพ จึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทั้งทางการเมืองการปกครอง และทางเศรษฐกิจในเมืองนครลำปาง ตามที่จะกล่าวต่อไป

II. การสลายอำนาจทางการเมือง การปกครองของเจ้าผู้ครองนครลำปาง

การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพถือเป็นการเปลี่ยนแปลงฐานะของเมืองประเทศราชมาเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของสยาม เป็นผลให้อำนาจทางการเมืองการปกครอง และอำนาจทางเศรษฐกิจของเจ้าผู้ครองนคร และเจ้านายบุตรหลานลดน้อยลง รัฐบาลสยามทำการรวมศูนย์อำนาจโดยการจัดส่งข้าหลวงจากส่วนกลางขึ้นไปปกครองดินแดนพายัพ การคัดเลือกตัวข้าหลวงจึงมีความสำคัญมากต่อการประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวในการปฏิรูปการปกครอง ดังนั้น ในวันที่ 5 มิถุนายน ค.ศ. 1899 (ร.ศ. 118) จึงมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งพระยานริศร ราชกิจ (สาย โชติกเสถียร) (ค.ศ. 1899 – 1902) ให้ดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ มณฑลพายัพแทนพระยาทรงสุรเดช (อิน บุนนาค) (ค.ศ. 1895 – 1899) ซึ่งดำเนินงานไม่ประสบความสำเร็จ²² นอกจากนั้นแล้ว กรมหลวง

²² พระยาทรงสุรเดช ขึ้นไปดำเนินการปฏิรูปมณฑลพายัพโดยดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ โดยจัดตั้งกองมณฑลลาวเฉียง ซึ่งมีลักษณะการปกครองเหมือนกับการปกครองแบบเทศาภิบาลในเวลาต่อมา แต่พระยาทรงสุรเดช เร่งรีบดำเนินการปฏิรูป และ เข้มงวดมากเกินไปจนทำให้เจ้านายฝ่ายเหนือได้ทำหนังสือกราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตย้ายข้าหลวงใหญ่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่รัชกาลที่ห้าจึงทรงแก้ไขโดยทรงเรียกพระยาทรงสุรเดชกลับกรุงเทพฯ

ดำรงราชานุภาพทรงเลือกพระยาตรีสหเทพ (เส็ง วิริยศิริ) ราชปลัด
ทูลฉลองกระทรวงมหาดไทยไปดำรงตำแหน่งข้าหลวงพิเศษ²²
เพื่อช่วยเหลือดำเนินการปฏิรูปการปกครองแบบเทศาภิบาลใน
มณฑลพายัพ ตั้งแต่วันที่ 2 ธันวาคม ค.ศ. 1899 (ร.ศ. 118) เพื่อช่วย
เหลือดำเนินการปฏิรูปการปกครองแบบเทศาภิบาลในมณฑลพายัพ
ตั้งแต่วันที่ 2 ธันวาคม ค.ศ. 1899 (ร.ศ. 118)

การจัดการปกครองในมณฑลพายัพมีลักษณะพิเศษต่างจากมณฑลอื่นๆ
ในพระราชอาณาจักร ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการปกครอง
แบบเดิมและลักษณะของชนบทรรมนิยมประเพณีประจำท้องถิ่นแห่งนี้
ที่เคยปกครองตนเองมาช้านาน และราษฎรส่วนใหญ่ยังให้ความเคารพ
นับถือเจ้านายเมืองเหนือเป็นอันมาก การเข้าดำเนินการเปลี่ยนแปลง
จึงต้องยึดนโยบายค่อยเป็นค่อยไปตลอดมา ในการจัดการปกครอง
แบบมณฑลเทศาภิบาลในครั้งนี้ รัฐบาลจึงได้ออกกฎสำหรับใช้เฉพาะ
มณฑลพายัพขึ้นฉบับหนึ่ง เรียกว่า “ข้อบังคับสำหรับปกครองมณฑล
ตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ. 119”²³ โดยมีจุดมุ่งหมายในการแบ่งเขตแขวง
สำหรับจัดการปกครอง และตำแหน่งหน้าที่ราชการในมณฑลตะวันตก

²² ข้าหลวงพิเศษมีอำนาจหน้าที่ซึ่งได้รับมอบหมายจากพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว เพื่อดำเนินการดูแลตลอดจนจัดราชการในดินแดนประเทศราช
อย่างเต็มที่ จึงนับว่าเป็นตำแหน่งที่สำคัญมากในการเริ่มต้นจัดการปกครองดิน
แดนประเทศราชในขณะนั้น สำหรับข้าหลวงพิเศษซึ่งรัฐบาลสยามส่งไปจัด
ราชการหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือเป็นคนแรกคือ พระเจ้าน้องยาเธอกรม
หมื่นพิชิตปรีชากร (ก่อน ค.ศ. 1899) เพื่อวางรากฐานที่สำคัญก่อนการปฏิรูป
เป็นมณฑลเทศาภิบาล

²³ ข้อบังคับการปกครองมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ. 119 นี้ กำหนดให้ใช้
ระเบียบการปกครองท้องที่ตามพระราชบัญญัติปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 ทุกมาตรา
เพียงแต่ให้เปลี่ยนชื่อตำแหน่งต่างๆ เป็นภาษาพื้นเมืองเพื่อที่ราษฎรจะได้เข้าใจง่าย
คือ ข้าหลวงเทศาภิบาล เปลี่ยนชื่อตำแหน่งเป็น ข้าหลวงใหญ่ ส่วนผู้ว่าราชการเมือง
เปลี่ยนเป็น เจ้าสนามหลวง

เฉียงเหนือไม่ให้ก้าวกำยกัน ซึ่งข้อบังคับดังกล่าวได้แบ่งการปกครอง ออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับมณฑล และระดับเมือง

การปกครองระดับมณฑล

ตาม “ข้อบังคับการปกครองมณฑลวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ. 119” กำหนดให้กองมณฑล ประกอบด้วย ข้าหลวงใหญ่ ข้าหลวงรอง และข้าราชการตำแหน่งรอง ตามความเหมาะสม ข้าหลวงใหญ่บังคับการ มณฑลวันตกเฉียงเหนือ เป็นตำแหน่งข้าราชการรับพระราชทาน สัญญาบัตร ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งขึ้น โดยมีหน้าที่ตรวจและจัดราชการในมณฑล และเป็นข้าหลวงพิเศษ จัดการศาลยุติธรรมตามพระราชบัญญัติจัดศาลยุติธรรมตามหัวเมือง ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ตำแหน่ง “ข้าหลวงใหญ่” เป็นตำแหน่งสูงสุดในการปกครองมณฑลพ่ายนอกจากตำแหน่งข้าหลวงใหญ่แล้ว ยังมี ตำแหน่งข้าหลวงรองซึ่งเป็นข้าราชการผู้ใหญ่และเป็นที่ปรึกษาราชการ ในข้าหลวงใหญ่อีก 5 นาย คือ ข้าหลวงยุติธรรม ข้าหลวงสรรพากร ข้าหลวงคลัง ข้าหลวงการโยธา และข้าหลวงป่าไม้ โดยกำหนดให้ ข้าหลวงรองแต่ละนายมีหน้าที่แตกต่างกันไป ข้าหลวงรองทั้ง 5 ตำแหน่ง นี้เป็นข้าราชการชั้นสัญญาบัตรที่โปรดเกล้าฯ จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเช่นกัน จึงมีการผลัดเปลี่ยนกันตามวาระเหมือน การปกครองมณฑลอื่นๆในพระราชอาณาจักร ยกเว้นตำแหน่ง ข้าหลวงป่าไม้ ซึ่งมีเฉพาะในมณฑลพ่าย และเป็นการจัดตำแหน่งนี้ เป็นครั้งแรกเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพภายในท้องถิ่น

การปกครองระดับเมือง

การบริหารราชการระดับเมืองในมณฑลพ่ายทำตาม “ข้อบังคับสำหรับ ปกครองมณฑลวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ. 119” นั้น กำหนดให้ในนคร หรือหัวเมืองหนึ่ง มีข้าราชการ 3 นาย รวมเรียกว่า “เค้าสนามหลวง”

ประกอบด้วย (1) เจ้าผู้ครองเมืองหรือผู้ครองนคร (2) ข้าหลวงประจำนครหรือเมือง และ (3) ข้าหลวงผู้ช่วย ซึ่งตำแหน่ง “*เค้าวสนามหลวง*” เป็นตำแหน่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งขึ้น โดยกำหนดให้ “*เค้าวสนามหลวง*” มีหน้าที่เป็นผู้บังคับบัญชารับผิดชอบในราชการพื้นบ้าน พื้นเมืองทั่วไป อีกทั้งมีหน้าที่ออกประกาศตามคำสั่งของข้าหลวงใหญ่ในการที่จะแจ้งให้ราษฎรทราบถึงพระราชกำหนด กฎหมาย หรือกฎข้อบังคับสำหรับเมืองนั้นหรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนทั่วไป แต่อย่างไรก็ตามอำนาจหน้าที่ของ “*เค้าวสนามหลวง*” แต่ละตำแหน่งนั้น มีรายละเอียดแตกต่างกันไป คือ

เจ้าผู้ครองนคร มีหน้าที่รักษาราชการให้บ้านเมืองสงบเรียบร้อย รักษาพระราชกำหนดกฎหมาย อีกทั้งรักษาวงษ์ตระกูล คือ ตรวจตราดูแลไม่ให้เจ้านาย บุตรหลาน ประพฤติการชั่ว และให้รับราชการสนองพระเดชพระคุณตามหน้าที่

ข้าหลวงประจำนคร มีหน้าที่รักษาราชการ ตรวจราชการในบ้านเมืองแทนข้าหลวงใหญ่ทุกอย่าง อีกทั้งยังมีหน้าที่รับรองจัดการรักษาการเกี่ยวกับต่างประเทศ โต้ตอบหนังสือในการเกี่ยวกับต่างประเทศตามอนุมัติของข้าหลวงใหญ่ และต้องทำหน้าที่อัยการ คือ เป็นผู้สั่งและอนุญาตให้พนักงานอัยการฟ้องความแผ่นดิน และให้จัดการตามสมควร

ข้าหลวงผู้ช่วย ทำหน้าที่แทนข้าหลวงประจำนคร หรือ ข้าหลวงประจำเมืองในเวลาที่ข้าหลวงประจำนครไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ตามปกติ ข้าหลวงผู้ช่วยมีหน้าที่ในการตรวจการต่างๆ ออกตรวจท้องที่ ตรวจการเรือนจำ และตรวจตราเรื่องราวตามคำร้องทุกข์

นอกจาก “เค้าสนามหลวง” แล้ว ยังมีข้าราชการชั้นรองจากเค้าสนามหลวง เป็นผู้ช่วยราชการเรียกว่า “เสนา 6 ตำแหน่ง” คือ เสนามาหาดไทย เสนายุติธรรม เสนานา เสนาค้าง เสนาทหาร และ เสนาวัง²⁴ ซึ่งตำแหน่งเสนาบดีทั้งหกเป็นตำแหน่งที่ต้องได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเช่นเดียวกัน

ช่วงปฏิรูปมณฑลเทศาภิบาล

จากการจัดการปกครองระดับเมืองที่ประกาศใช้ทั่วไปในมณฑลพายัพ เห็นว่า คณะบริหารราชการสูงสุด คือ “เค้าสนามหลวง” ซึ่งประกอบด้วย เจ้าผู้ครองนคร ข้าหลวงประจำนคร และข้าหลวงผู้ช่วย ซึ่งสองตำแหน่งหลัง ได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลกลางสยาม ดังนั้นอำนาจที่แท้จริงในการบริหารราชการจึงอยู่ที่ข้าหลวงประจำนครนั้นๆ หรืออาจกล่าวได้ว่าอำนาจหน้าที่ในการปกครองเมืองต่างๆ ในมณฑลพายัพตกอยู่ในอำนาจของส่วนกลางอย่างแท้จริง โดยที่เจ้าผู้ครองนคร ได้รับเกียรติยศ และการยกย่องให้มีอำนาจแต่ในนามเท่านั้น การจัดการปกครองระดับเมือง มีพระยาศรีสุทเทพในฐานะข้าหลวงพิเศษ เดินทางไปตรวจจัดราชการทุกเมืองให้มีรูปแบบการปกครองเช่นเดียวกันหมด โดยเริ่มจาก แพร่ น่าน ลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่ ตามลำดับ การตั้งกองเมืองประจำนครลำปางใน ร.ศ. 119 มีตำแหน่งต่างๆ ดังนี้

ตำแหน่งเค้าสนามหลวง ประกอบด้วย เจ้าผู้ครองนครลำปาง (เจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต) พระยาศักดิ์เสนี เป็นข้าหลวงประจำเมืองนครลำปาง ชั้นที่ 2 โท นายฉิม มหาดเล็ก เป็นข้าหลวงผู้ช่วยเมืองนครลำปาง ชั้นที่ 2 ตริ

²⁴ ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 17 ลงวันที่ 22 กรกฎาคม ร.ศ. 119, น. 177-192.

ตำแหน่งมหาดไทย มีเจ้าราชบุตร เป็นเสนาตำแหน่งมหาดไทย เมืองนครลำปางชั้นที่ 2 ตรี

ตำแหน่งนา มี เจ้าราชสัมพันธ์วงษ์ เป็นเสนาตำแหน่งนา เมืองนครลำปาง ชั้นที่ 2 ตรี นายเทียน และ พระยาชำนาญ เป็นรองเสนาตำแหน่งนา เมืองนครลำปาง ชั้นที่ 3 เอก

ตำแหน่งวัง มี พระยาอุตรการโกศล เป็นเสนาวัง เมืองนครลำปาง ชั้นที่ 2 ตรี นายร้อยแก้ว เมืองพวน เป็นรองเสนาตำแหน่งวัง เมืองนครลำปาง ชั้นที่ 3 โท

ตำแหน่งคลัง มี พระยาไชยสงคราม เป็นเสนาตำแหน่งคลัง เมืองนครลำปาง ชั้นที่ 2 ตรี

ตำแหน่งยุติธรรม มี เจ้าสุริยวงษ์ เป็นเสนาตำแหน่งยุติธรรม เมืองนครลำปาง ชั้นที่ 2 ตรี หนานอินแถลง เป็นรองเสนาตำแหน่งยุติธรรม เมืองนครลำปาง ชั้นที่ 3 เอก

ตำแหน่งทหาร มี เจ้าราชภาคิวงษ์ เป็นเสนาตำแหน่งทหาร เมืองนครลำปาง ชั้นที่ 2 ตรี นายร้อยตรี นายจร เป็นรองเสนาตำแหน่งทหาร เมืองนครลำปาง ชั้นที่ 3 เอก²⁵

สำหรับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง พบว่าจักรวรรดินิยมอังกฤษไม่ได้มีความตั้งใจที่จะเข้าครอบครองมณฑลพายัพในฐานะอาณานิคม เพราะอังกฤษต้องการต้องการหลีกเลี่ยงการมีอาณาเขตติดต่อกับฝรั่งเศสที่กำลังรุกเข้ามาทางด้านตะวันออกของมณฑลพายัพ และตลอดเวลาที่ผ่านมอังกฤษก็ดำเนินนโยบายให้มณฑลพายัพเป็นรัฐกึ่งทบระหว่างดินแดนของอังกฤษกับฝรั่งเศสภายใต้ “ปฏิญญาอังกฤษ - ฝรั่งเศส ค.ศ. 1896”²⁶ จากนโยบายนี้ทำให้อังกฤษไม่เข้า

²⁵ ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 17 ลงวันที่ 22 กรกฎาคม ร.ศ 119, น. 145.

²⁶ ไกรฤกษ์ นานา. สยามกึ่งอิสระภาพตนเอง ทางออกและวิธีแก้ปัญหาชาติบ้านเมือง เกิดจากพระราชกุศลโอบายของพระเจ้าแผ่นดิน. กรุงเทพฯ : มติชน, 2550, น. 254.

ยึดดินแดนประเทศราชในภาคเหนือ อีกทั้งยังสนับสนุนให้รัฐบาลสยาม มีบทบาทในการปกครองมณฑลพายัพได้อย่างเต็มที่ เจ้าผู้ครอง นครลำปางตระหนักถึงสถานการณ์ข้างต้นเป็นอย่างดี จึงทำให้ เจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิตย์มีท่าทีที่ผ่อนปรน ประนีประนอมต่อการ จัดการบ้านเมืองของพระยาทรงสุรเดช ถึงแม้จะไม่พอใจก็ตาม²⁷ ยิ่งไปกว่านั้นในสมัยที่พระยาศรีสหเทพทำการปฏิรูปเมืองนครลำปาง โดยยกเลิกการเว้นภาษีนาของเจ้านายเมืองเหนือ ซึ่งส่งผลกระทบต่อ เจ้านายบุตรหลาน แต่สิ่งที่เจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิตย์แสดงออก คือ การนำดาบงาสลัก ฝักดาบหุ้มทองคำ 2 เล่ม มาให้พระยาศรีสหเทพ พร้อมกับสลักเป็นอักษรในเนื้อทองคำที่ฝักดาบว่า “เมืองนครลำปาง มีความยินดี และพอใจ ในการที่พระยาศรีสหเทพได้จัดการบ้านเมือง ร.ศ. 118”²⁸ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เจ้าเมืองนครลำปางยอมรับการเปลี่ยนแปลง ที่เกิดขึ้น ถึงแม้จะกระทบต่อรายได้ของตนเอง ตลอดจนเจ้านายบุตรหลาน แต่เนื่องจากรู้ดีว่าไม่สามารถที่จะทำการต่อต้านอำนาจการปกครอง จากส่วนกลางได้

หลังจาก ค.ศ 1902 พระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์ (ค.ศ.1902 - 1915) เป็นข้าหลวงใหญ่มณฑลพายัพ พบว่า การปกครองนครลำปางนั้น สามารถจัดการได้ไม่ยากนัก เพราะเจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต เจ้าผู้นคร เป็นผู้ให้ความร่วมมือกับทางราชการเป็นอย่างดี อีกทั้งยังเห็นว่าการต่อต้านการปกครองจากส่วนกลางไม่มีทางสำเร็จได้เลย

²⁷ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5 ม.58/41 เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย เรื่องเจ้าลาวมณฑลพายัพกล่าวโทษพระยาทรงข้าหลวง เรื่องจัดการบ้านเมือง (28 มิถุนายน ร.ศ. 118)

²⁸ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5 ม.58/33 เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย เรื่องพระยาศรีสหเทพออกไปจัดราชการทางมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ (30 ม.ค.118 - 30 มิ.ย. 119)

จึงหันมาสนับสนุนการดำเนินงานของรัฐบาลอย่างเต็มที่ ในการร่วมมือกับรัฐบาลนั้น เจ้าบุญญาภยวงศ์มานิตเจ้าผู้ครองนครลำปางได้ให้การช่วยเหลือราชการบ้านเมืองทั้งด้านกำลังทรัพย์ด้วยการบริจาคเงินสร้างอาคาร สถานที่ราชการ ครั่งละจำนวนมาก และ ด้านสติปัญญาด้วยการช่วยจัดการปกครองร่วมกับข้าหลวงประจำนคร คือ พระยาอุไทยมนตรี (เจริญ จารุจินดา) เป็นอย่างดี จนได้เข้าร่วมประชุมเทศาภิบาลใน ร.ศ 127 (ค.ศ 1908/9) ณ กระทรวงมหาดไทย ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่มีเจ้าผู้ครองนครเมืองประเทศราชเข้าร่วมประชุมด้วย²⁹

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การปฏิรูปการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาลในมณฑลพายัพ ส่งผลให้เกิดการจัดการปกครองแบบใหม่ โดยมีข้าหลวงใหญ่เป็นตำแหน่งสูงสุดในการปกครองมณฑล ส่วนในระดับนครหรือหัวเมืองกำหนดให้มีข้าราชการ 3 นายดูแล ที่เรียกว่า “*เค้าสนามหลวง*” ซึ่งประกอบด้วย เจ้าผู้ครองนครลำปาง ข้าหลวงประจำเมือง และข้าหลวงผู้ช่วย ผลของการปฏิรูปดังกล่าววิตรอนอำนาจและบทบาทการบริหารราชการของเจ้าผู้ครองนครลำปางลง แต่กลับให้อำนาจในการบริหารราชการแผ่นดินทั้งหมดแก่ข้าหลวงประจำนคร ซึ่งตำแหน่งดังกล่าวเป็นตำแหน่งที่ได้รับการแต่งตั้งโดยตรงจากสยาม

III. การสลายอำนาจทางเศรษฐกิจของเจ้าผู้ครองนครลำปาง

ผลของการปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ ก่อให้เกิดการแต่งตั้งเจ้านายบุตรหลานของเจ้าผู้ครองนคร ให้ดำรงตำแหน่งสำคัญต่างๆ

²⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5 ม.2.11/11 เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย เรื่องรายงานการประชุมเทศาภิบาล ร.ศ. 127 (ร.ศ. 123 - 127)

ซึ่งสร้างความพึงพอใจให้แก่เจ้านายบุตรหลานเป็นอันมาก เพราะนอกจากจะได้รับพระราชทานเงินเดือนทดแทนรายได้เก่าที่สูญเสียชีวิตจากการปฏิรูปการปกครองแล้ว ยังเป็นการสร้างเกียรติยศให้แก่วงศ์ตระกูลอีกด้วย นอกจากนี้ การที่เจ้านายบุตรหลานมีความพึงพอใจที่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสำคัญดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับในอำนาจของเจ้านายฝ่ายสยามที่มีเหนือเจ้านายบุตรหลานเมืองนครลำปาง อีกทั้งยังเป็นการปรับเปลี่ยนระบบเจ้านายฝ่ายเหนือให้เข้ามารับราชการ หรือ สวามิภักดิ์ต่อสยาม อีกด้วย

จากการที่ถูกบังคับให้ลงนามในสนธิสัญญาเบาริ่ง (ค.ศ. 1855) ส่งผลกระทบที่สำคัญต่อรายได้ของรัฐบาลสยามเป็นอย่างมาก เนื่องจากข้อตกลงที่สำคัญประการหนึ่งในสนธิสัญญา กำหนดให้เก็บอากรส่งออก และนำเข้าได้ไม่เกินร้อยละสาม ทำให้รัฐบาลเริ่มมองหาแหล่งรายได้ใหม่ และเมื่อมีการปฏิรูปการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาล รัฐบาลสยามจึงเข้ามาแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจของเจ้านายบุตรหลานมากขึ้น อีกทั้งลดสิทธิพิเศษที่เจ้านายบุตรหลานเคยได้รับในอดีตลง เพื่อนำเงินรายได้ส่วนหนึ่งมาใช้ในการบริหารราชการในมณฑลพายัพ ดังนั้นพระยาตรีสุหเทพ จึงได้ทำการยกเลิกการเว้นภาษีนาของเจ้านายเมืองเหนือ ซึ่งแต่เดิมในสมัยที่พระยาทรงสุรเดช (ค.ศ. 1895 - 1899) เป็นข้าหลวงใหญ่ ได้กำหนดยกเว้นให้นาเจ้าผู้ครองนครลำปาง 1,000 ไร่ นาเจ้าอุปราช 500 ไร่ นาเจ้าราชวงศ์ นาเจ้าบุรีรัตน์ นาเจ้าราชบุตร 200 ไร่ นาเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ เจ้าราชภาคินัย เจ้าราชภาคินวงศ์ 50 ไร่ นาเจ้าสุริยะ นาเจ้าไชยสงคราม นาเจ้าอุตรการ 150 ไร่³⁰ นอกจากนี้ยังกำหนดให้เจ้านายเมืองเหนือเสียภาษีที่ดินหรือ

³⁰ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5 ม.58/59 เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย เรื่องภาษีอากรต่างๆ ทางลาวเฉียง (17 เม.ย. ร.ศ 112 - 25 ก.พ. ร.ศ 114)

ที่นาให้แก่รัฐบาลเหมือนกับราษฎรทั่วไปด้วย พระยาศรีสุทเทพได้ทำการปฏิรูปเมืองนครลำปางสำเร็จ ในรัตนโกสินทรศก 118 จึงมีการออกระเบียบ กฎเกณฑ์ต่างๆ ที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเก็บค่าที่ดิน พบว่า ใน ร.ศ. 118 กำหนดให้เก็บค่านาเป็นไร่งาน ไร่ละ 32 อัฐ งานละ 8 อัฐ อีกทั้งบรรดาเจ้านายทั้งหลาย ที่ได้รับเงินเดือนจากรัฐบาลแล้ว กำหนดให้เก็บค่านาตามธรรมเนียมไม่ต้องยกเว้นอย่างแต่ก่อน³¹ แต่เมื่อมีการออก “พระราชบัญญัติการเก็บอากรที่ดินในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ รัตนโกสินทร ศก 119” จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงอัตราอากรค่านา ในหัวเมืองมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือตามความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ แขนงนครลำปาง และ แขนงเมืองเถินเป็นพื้นที่ที่ไม่อุดมสมบูรณ์ จึงกำหนดให้ลดอากรค่านาลง คงกำหนดให้เก็บไร่ละ 16 อัฐ ซึ่งเป็นอัตราการเก็บค่าอากรที่ต่ำที่สุดในพื้นที่มณฑลพายัพ³² จากพระราชบัญญัติการเก็บอากรที่ดินฉบับดังกล่าว พบว่า อัตราการเก็บอากรค่านา และกรณีการยกเว้นภาษีที่นา คำนี้ถึงผลประโยชน์ของราษฎรเป็นสำคัญไม่ใช่เจ้านายบุตรหลาน ดังนั้นราษฎรในมณฑลพายัพจึงไม่ได้รับความเดือดร้อนจากการบังคับใช้พระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว มีแต่จากพระราชบัญญัติการเก็บอากรที่ดินฉบับดังกล่าว พบว่า อัตราการเก็บอากรค่านา และกรณีการยกเว้นภาษีที่นา คำนี้ถึงผลประโยชน์ของราษฎรเป็นสำคัญไม่ใช่เจ้านายบุตรหลาน ดังนั้นราษฎรในมณฑลพายัพจึงไม่ได้รับความเดือดร้อนจากการบังคับใช้พระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว มีแต่

³¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5 ม.58/181 เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย เรื่อง รายงานต่างๆ จัดราชการเมืองนครลำปาง (20 ธ.ศ. ร.ศ 116 – 11 เม.ย. ร.ศ 127)

³² ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 17 ลงวันที่ 22 กรกฎาคม ร.ศ 119, น. 69–80.

ตารางเปรียบเทียบการเสียภาษีอากรที่ดินในนครลำปาง

ชั้นชั้น	อัตราภาษีอากรค่านา		
	สมัยพระยาทรงสุรเดช (ก่อน ร.ศ. 118)	ร.ศ. 118	ร.ศ. 119
เจ้านาย	ได้รับการยกเว้นภาษี	32 อัฐ ต่อ ไร่ และ ยกเลิกการยกเว้นภาษี	16 อัฐ ต่อ ไร่ และ ยกเลิกการยกเว้นภาษี
ราษฎร	ไม่ได้รับการยกเว้นภาษี	32 อัฐ ต่อ ไร่	16 อัฐ ต่อ ไร่

นอกจากรัฐบาลสยามอาศัย “พระราชบัญญัติการเก็บอากรที่ดินในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ รัตนโกสินทร ศก 119” เป็นเครื่องมือในการหารายได้เพื่อนำมาใช้ในการบริหารราชการมณฑลพายัพแล้ว “พระราชบัญญัติ การเก็บเงินค่าแรงแทนเกณฑ์ มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ รัตนโกสินทร ศก 119³³” ถูกนำมาบังคับใช้ โดยกำหนดให้เก็บเงินบรรดาชายฉกรรจ์ในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ปีหนึ่งคนละ 4 บาท อีกทั้งให้ราษฎรยกเลิกการส่งส่วยและกำหนดให้เสียเงินค่าแรงแทนเมื่อราษฎรได้จ่ายเงินค่าแรงแทนเกณฑ์ปีใดแล้ว ให้ยกเลิกการกะเกณฑ์ใช้แรงราษฎรทำการของรัฐบาล ยกเว้น ข้าราชการที่ได้รับพระราชทานเงินเดือนคงประจำรับราชการอยู่ บุตรหลานเจ้าผู้ครองเมือง ข้าราชการที่ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร มหาดเล็กหลวง พระสงฆ์ สามเณร นักบวชต่างๆ ตลอดจนคนอนาถา และทุพพลภาพ³⁴ ผลของการใช้พระราชบัญญัติการเก็บเงินค่าแรงแทนเกณฑ์นี้ กระทบต่อทั้งเจ้านาย บุตรหลาน และราษฎรในมณฑลพายัพ เนื่องจากรายได้ของกลุ่มเจ้านาย

³³ การเก็บเงิน ค่าแรงแทนเกณฑ์ในมณฑลพายัพ ก็คือ การเรียกเก็บเงินค่าราชการ หรือ เงินรัชูปการ

³⁴ ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 17 ลงวันที่ 22 กรกฎาคม ร.ศ 119, น. 27-30.

บุตรหลานจากเงินค่าแรงแทนเกณฑ์นั้นถูกแบ่งไปใช้ในการบริหารงานราชการบ้านเมืองส่วนหนึ่ง ทำให้รายได้และอำนาจในการใช้จ่ายเงินของกลุ่มเจ้านายบุตรหลานลดลง ส่วนราษฎรใหม่มณฑลพายัพก็ได้รับผลกระทบจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติดังกล่าวด้วย เนื่องจากกลุ่มราษฎรที่อยู่ห่างไกลเมืองซึ่งเดิมถูกเกณฑ์แรงงานน้อยมาก ต่อมาเมื่อมีข้อกำหนดให้เสียเงินแทนการเกณฑ์แรงงาน ทำให้ราษฎรไม่พอใจ ส่วนพวกราษฎรที่อยู่ในเมืองนั้นต้องเสียทั้งเงินค่าแรงแทนเกณฑ์ และยังถูกเกณฑ์ไปทำงานอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพระยาตรีสุหเทพ ข้าหลวงพิเศษกลับกรุงเทพฯ ไปแล้ว พระยานริศร ราชกิจ ข้าหลวงใหญ่ มณฑลพายัพ บังคับใช้พระราชบัญญัตินี้อย่างเข้มงวด จนก่อให้เกิดความเดือดร้อนไปทั่ว และ กลายเป็นชนวนสำคัญในการต่อต้านการปกครองของรัฐบาลสยามในเหตุการณ์กบฏเงี้ยวเมืองแพร่ ซึ่งเจ้าพิริยเทพวงศ์ เจ้าผู้ครองเมืองแพร่ในขณะนั้น คบคิดกับเงี้ยวเมืองแพร่ในการก่อกบฏครั้งนั้น อีกทั้งราษฎรที่อยู่ในเมืองแพร่ไม่พอใจในพระยาไชยบูรณ์ ข้าหลวงเมืองแพร่ที่มักจะเกณฑ์กำลังคนมาทำงานอยู่เรื่อยๆ จึงนำไปสู่การขึ้นที่ซ่อนตัวของพระยาไชยบูรณ์ จนกระทั่งถูกฆ่าตายในที่สุด แต่อย่างไรก็ตาม สำหรับเมืองนครลำปางนั้นไม่ปรากฏว่ามีการก่อกบฏขึ้นเพราะเจ้าบุญวาทย์วงศ์มานิตย์ เจ้าผู้ครองนครลำปางในขณะนั้นฝึกฝึลสยามถึงแม้เจ้าผู้ครองเมืองแพร่จะมีจดหมายชักชวนให้เข้าร่วม แต่ก็นิ่งเฉยเสีย อีกทั้งหัวหน้าเงี้ยวเมืองนครลำปาง คือ พะกาคำ สางกอโปชิน และ สะละทุนละ มาเชื้อเชิญให้เดินทางออกนอกเมืองนครลำปาง เพื่อที่พวกเงี้ยวจะเข้าทำร้ายข้าราชการสยามและปล้นคลังเมืองเช่นเดียวกับที่เมืองแพร่ แต่เจ้าผู้ครองนครลำปางกลับต่อสู้อย่างเต็มกำลัง³⁵

³⁶ ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนานิกะ เล่ม 8, จดหมายเหตุปราบเงี้ยว, น. 199-201.

ถึงแม้เงี้ยวจะไม่สามารถยึดเมืองลำปางได้เหมือนกับเมืองแพร่ แต่ก็ก่อให้เกิดการจลาจลในนครลำปาง และมีการยิงนักโทษตาย 19 คน ส่วนนักโทษอีก 101 คน ให้นำออกจากคุก และทำลายเอกสารทางราชการด้วย³⁷ จากความเข้มงวดในการบังคับใช้พระราชบัญญัติการเก็บอากรที่ดิน ในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ รัตนโกสินทร ศก 119 ของ พระยานริศรราชกิจ จึงก่อให้เกิดความวุ่นวายตั้งกล่าวขึ้นในมณฑลพายัพ ดังนั้นใน ค.ศ. 1902 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือก พระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์ (เชย กัลยาณมิตร) เป็นข้าหลวงใหญ่มณฑลพายัพแทน พระยานริศรราชกิจ

ในส่วนของเรื่องการจัดการผลประโยชน์ของเจ้าผู้ครองนคร และเจ้านายบุตรหลาน พบว่า พระยาศรีสทเทพได้แบ่งเงินจำนวนหนึ่งซึ่งไม่เกินครึ่งของรายได้ทั้งหมดให้เป็นเงินผลประโยชน์ของเจ้าผู้ครองนคร ซึ่งสามารถแยกได้ 3 ประเภท คือ เงินส่วนแบ่งค่าต่อไม้ เงินเดือนพระราชทาน และเงินส่วนแบ่งค่าแรงแทนเกณฑ์ เงินส่วนแบ่งค่าต่อไม้ เป็นประเด็นที่สำคัญที่สุด เพราะแต่เดิมเงินจำนวนดังกล่าวตกเป็นผลประโยชน์ของเจ้าผู้ครองนครทั้งหมด แต่เมื่อมี “กฎข้อบังคับกระทรวงมหาดไทย ที่ 4 แผนกป่าไม้ว่าด้วยอัตราแบ่งปันเงินค่าต่อไม้มณฑลพายัพ” ลงวันที่ 8 มีนาคม ร.ศ 120 (ค.ศ 1902) กำหนดให้เงินค่าต่อไม้ซึ่งเก็บได้จากป่าแขวงนครลำปาง ให้แบ่งยกเป็นของหลวงครึ่งหนึ่ง อีกครึ่งหนึ่งให้แบ่งออกเป็นสองส่วน พระราชทานแก่เจ้าผู้ครองนครเมืองลำปาง 1 ส่วน และ เจ้านายบุตรหลานอีก 1 ส่วน³⁸

³⁷ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กต. 40 /114 กระทรวงต่างประเทศ เรื่อง เจ้าพนักงานเมืองนครลำปางฆ่าคนในปกครองฝรั่งเศสซึ่งต้องขังอยู่ในตาราง 5 คน

³⁸ (พ.ศ. 2445) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. น.ร.7 กษ/6 เอกสารรัชกาลที่ 7 กฎกระทรวงมหาดไทยที่ 4 แผนกป่าไม้ว่าด้วยอัตราแบ่งปันเงินค่าต่อไม้มณฑลพายัพ

หลังจากที่พระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์ เข้ามาดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ ได้ทำการผ่อนผันการเก็บเงินค่าอากรต่างๆ ตามความเหมาะสม ใน ค.ศ 1913 ในท้องที่อำเภอเมือง และอำเภอสบยาว เมืองลำปาง การทำนาไม่ได้ผลเต็มตามเนื้อที่เพาะปลูก เพราะต้องอาศัยน้ำฝน แต่ในปีนั้นฝนแล้ง ต้นข้าวที่ปักดำไว้เหี่ยวแห้งตาย พระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์ จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตยกเว้นเงินอากรค่านาในปีนั้น³⁹ ให้ราษฎรไม่ได้รับความเดือดร้อนมากนัก จึงเป็นที่พึงพอใจของราษฎร อีกทั้งยังทำการปรับปรุงวิธีการเก็บภาษีอากร โดยตรวจตราจัดเก็บอย่างทั่วถึงกันทุกพื้นที่ พร้อมทั้งทำการสะสมบัญชีที่คั่งค้างจนทำให้ ผลประโยชน์ในมณฑลพ่ายัพเพิ่มขึ้น จากบัญชีเงินผลประโยชน์แผ่นดิน ที่เก็บจากเมืองนครลำปางตั้งแต่ ค.ศ 1903– 1905 พบว่า มีจำนวน 148,972 บาท เพิ่มขึ้น 318,139 บาท ใน ค.ศ. 1904 และเพิ่มเป็น 392,319 บาท ใน ค.ศ.1905 ตามลำดับ⁴⁰ ในส่วนเงินผลประโยชน์ของ เจ้าผู้ครองนคร พบว่าเจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิตทูลขอให้จ่ายเป็นเงินเดือน เดือนละ 15,000 บาท หรือ ปีละ 180,000 บาท แทนการรับเงินส่วนแบ่ง ค่าดอกไม้ เงินเดือนประจำตำแหน่ง และ เงินส่วนแบ่งค่าแรงแทนเกณฑ์⁴¹ การที่เจ้าบุญวาทย์ทูลขอให้จ่ายเงินเดือน เดือนละ 15,000 บาท เป็นแนวคิดที่ชาญฉลาดมาก เนื่องจากเงินส่วนแบ่งค่าดอกไม้ และ เงินส่วนแบ่งค่าแรงแทนเกณฑ์นั้น มักได้รับไม่แน่นอน อีกทั้งเงิน ส่วนแบ่งค่าดอกไม้ที่ได้รับก็ลดลงทุกปี

³⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ๖.6 ค.12.2/3 เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เรื่อง ยกเว้นเก็บเงินค่านา (28 พ.ย พ.ศ 2453 – 26 มิ.ย พ.ศ 2469)

⁴⁰ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ๖.5 ม.58/40 เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย เรื่องจัดระเบียบเก็บเงินค่าราชการแลผลประโยชน์มณฑลพ่ายัพ (5 ส.ค ร.ศ 115 – 4 ก.ค ร.ศ 129)

⁴¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ๖.5 ม.28.1/4 เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย เรื่องเงินสำหรับเจ้าผู้ครองเมืองประเทศราช (กุมภาพันธ์ ร.ศ. 127)

จากการศึกษาถึง การจัดการผลประโยชน์ของเจ้าผู้ครองนครลำปาง ตั้งแต่ยุคก่อนปฏิรูปการปกครองมณฑลเทศาภิบาล จนกระทั่งถึงยุคหลัง การปฏิรูปการปกครองเสรีจลีน จนกระทั่งทำให้เจ้าผู้ครองนครลำปาง ล่มสลายไป พบว่านอกจากการรวมอำนาจของสยามแล้ว ปัจจัยที่สำคัญ อีกประการหนึ่ง ได้แก่ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ หมายถึง หน้าที่เจ้าผู้ครอง นครลำปางมีต่อรัฐบาลสยาม ทำให้สยามสามารถเข้าครอบงำหัวเมือง ประเทศราชได้ง่ายขึ้น การจัดการผลประโยชน์ของเมืองนครลำปาง ในสมัยก่อนปฏิรูปนั้น เจ้าผู้ครองนครลำปางยังเป็นผู้จัดเก็บรักษาเงิน แผ่นดินทั้งหมด สภาพการคลังอยู่ในสภาพไร้ระเบียบแบบแผน เจ้าผู้ครอง นครสามารถจับจ่ายใช้สอยเงินแผ่นดินได้อย่างอิสระ ดังรายงานกราบบังคมทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ กล่าวถึงสภาพการคลังในเมือง นครลำปาง ไว้ดังนี้

“...ที่เมืองนครลำปางมีอัฐทองแดงของหลวงสะสมกันมากนัก ประมาณราวสักห้องเรือนจนสิ้นกำลังจะนับได้ คຸຍลงไปในดินถึงคืบ หนึ่งยังพบอัฐทองแดงของหลวง เพราะเงินภาษีอากรทั้งปวงมาส่งเป็น อัฐก็โยนรวมกันไว้ที่เดียวกันไม่ได้นับ ไม่มีบาญชีรับ การเป็นดังนี้ เรื่อง เงินที่จะรั่วไหลได้ประการใดไม่จำเป็นจะกราบทูลแล้ว”⁴²

แต่เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาล พบว่า ผลประโยชน์ของเจ้าผู้ครองนครลำปางถูกริดรอนลง เหลือเพียงรายได้ จากเงินส่วนแบ่งค่าตอไม้ เงินเดือนประจำตำแหน่ง และเงินส่วนแบ่ง ค่าแรงแทนเกณฑ์ เท่านั้น ซึ่งจำนวนเงินที่ได้ ไม่ได้เพียงพอต่อการดำรงชีพของเจ้าผู้ครองนคร อีกทั้งในช่วงเวลาดังกล่าว มีการทะลัก

⁴² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5.ม.58/33 เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย เรื่องพระยาศรีสทเทพออกไปจัดราชการทางมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือแลมี พระราชบัญญัติอากรที่ดินด้วย (30 ม.ค. ร.ศ 118 – 30 มิ.ย. ร.ศ 119)

เข้ามาของสินค้าสำเร็จรูป สินค้าฟุ่มเฟือยจากประเทศอังกฤษ ซึ่งกลุ่มที่บริโภคสินค้าเหล่านั้น คือ เจ้านายบุตรหลาน บ่อยครั้งจึงพบว่าเจ้าบุญวาทย์วงศ์มานิตเขียนหนังสือต่อกระทรวงมหาดไทย ขอกู้เงินจากรัฐบาลสยามเพื่อนำไปใช้สอยส่วนตัว จำนวน 2 ครั้ง คือ ใน ค.ศ 1911/2 จำนวน 50,000 บาท และ ในเดือนมกราคม ค.ศ 1916 อีก 50,000 บาท โดยทั้งสองครั้ง มีสัญญาว่า ถ้าส่งเงินใช้ซ้ำเกินกว่า 3 เดือน ต้องเสียดอกเบี้ยให้เป็นเงินในอัตราร้อยละ 6 ต่อปี และต้องส่งใช้ให้เสร็จภายในกำหนด 1 ปี นอกจากนี้ยังพบว่า ค.ศ. 1920 เจ้าบุญวาทย์วงศ์มานิต เคยขอกู้เงินจากรัฐบาลอีก 150,000 บาท เพื่อชำระหนี้แทนขุนจ่านจันารักษ์⁴³ เป็นหนี้ห้างล่าช้า เจ้าบุญวาทย์ต้องรับผิดชอบใช้ในฐานะผู้ประกัน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงอนุญาตให้กู้ยืมตามจำนวนดังกล่าว เพราะทรงกรุณาชูปเสียงในฐานะเจ้าผู้ครองนคร แต่มีกำหนดให้ส่งใช้ให้เสร็จภายใน 2 ปี จึงกำหนดให้หักเงินเดือนใช้เดือนละ 6,250 บาท และให้นำทรัพย์สินสมบัติมาเป็นประกันให้พอกับจำนวนเงินกู้⁴⁴ การได้รับความช่วยเหลือทางการเงิน แสดงให้เห็นถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์สยามที่มีต่อเจ้าผู้ครองนครลำปาง ดังนั้นสิ่งที่เจ้าผู้ครองนครลำปางในฐานะลูกหนี้จะสามารถตอบแทนให้ได้ ก็คือ ความจงรักภักดีที่มีต่อกษัตริย์สยามซึ่งอยู่ในฐานะเจ้าหนี้ ดังคำกล่าวของเจ้าบุญวาทย์วงศ์มานิต

⁴³ ขุนจ่านจันารักษ์ มีตำแหน่งเป็นกรมการพิเศษจีน นครลำปาง และมีฐานะเป็นบุตรบุญธรรมและผู้จัดการมรดกของบริษัทฟองหลี บริษัทฟองหลี เป็นของเจ้าสัวฟองชาวจีนแคะ ที่เข้ามาบุกเบิกทำการค้าในลำปาง อีกทั้งเจ้าสัวฟองมีความสนิทสนมกับเจ้าบุญวาทย์วงศ์มานิต และเจ้าบุญวาทย์ได้ตั้งนามสกุลให้เจ้าสัวฟองว่า ฟองอากาศ ซึ่งยังคงอยู่จนถึงปัจจุบัน

⁴⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ๖.6 ค.12.3/7 เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เรื่องเจ้าบุญวาทย์วงศ์มานิต เจ้าผู้ครองนครลำปาง ขอกู้เงินรัฐบาล (14 ม.ค. 2458 – 29 ต.ค. 2463)

“ข้าพระพุทธเจ้าแลเจ้านายเมืองนครลำปางก็จะพ้นจากความเสียหาย คงได้ตั้งตัวรับราชการสืบวงศ์ตระกูลต่อไปภายภาคหน้าเป็น ข้าทูลละอองธุลีพระบาทตลอดไปชั่วบุตรแลหลาน ข้าพระพุทธเจ้าแลเจ้านายในเมืองนครลำปางพร้อมกันขอพระราชทานถวายปฏิญาณ อีกชั้นหนึ่งว่า จะประพฤติตนด้วยความสงบเรียบร้อย ไม่ทำให้เกิดเป็นหนี้สินขึ้นอีกดังเช่นที่เป็นมาแล้วนี้ต่อไป จะช่วยกันรับราชการฉลองพระเดชพระคุณด้วยความสวามิภักดิ์สุจริตจนสุดความสามารถที่จะทำได้ แม้แต่ชีวิตก็จะสละถวายฉลองพระเดชพระคุณได้ทุกเมื่อไปจนที่สุด”⁴⁵

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าในเรื่องของการจัดการผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ พบว่าเมื่อมีการปฏิรูปการปกครองแล้ว ผลประโยชน์ที่เจ้าผู้ครองนครเคยได้รับทั้งหมดกลับลดลงอย่างมาก โดยต้องแบ่งผลประโยชน์ส่วนหนึ่งมาใช้ในการบริหารราชการแผ่นดิน ดังนั้นหลังจากที่พระยาสุรสีวลีขจรภูมิก่อตั้งขึ้นมาจัดการมณฑลพายัพทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายประการ และท้ายที่สุดนำไปสู่การรวบอำนาจ จากที่เคยอยู่ในมือของเจ้าผู้ครองนครมาไว้ที่ส่วนกลางได้สำเร็จ โดยเจ้าผู้ครองนครยังคงมีอำนาจแต่เพียงในนามเท่านั้น ซึ่งต่อมารัฐบาลสยามก็สามารถดำเนินการยกเลิกฐานะเจ้าผู้ครองเมืองประเทศราชได้สำเร็จ หลังจากที่เจ้าบุญญาภยวงศ์วงษ์มานิตถึงแก่พิราลัยในวันที่ 5 ตุลาคม ค.ศ 1922 ก็หมดสิ้นสถาบันเจ้านายฝ่ายเหนือนับตั้งแต่นั้นมา

⁴⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.6 ค.12.3/6 เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เรื่องขุนจ่านจันนารักษ์ (หลานเสียง) ขอพระราชทานกู้เงิน กรมพระคลังข้างที่หรือกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เจ้าลำปางเป็นประกัน (11 ก.ย -9 ม.ค. 2457)

บทสรุป

ลักษณะการปกครองและการจัดการผลประโยชน์ของเมืองนครลำปาง ในช่วงก่อนการปฏิรูปเป็นมณฑลเทศาภิบาล เป็นการปกครองตนเองอย่างอิสระ คือ สยามให้ทั้งอำนาจทางการเมืองและอำนาจทางเศรษฐกิจแก่เจ้าผู้ครองนครลำปางในการจัดการปกครองตนเอง และการจัดการผลประโยชน์เองทั้งหมด โดยสยามได้รับประโยชน์เพียงเล็กน้อยจากเครื่องราชบรรณาการที่เจ้าเมืองนครลำปางจัดถวาย ได้แก่ ต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง ซึ่งแสดงถึงความซื่อสัตย์และจงรักภักดี เป็นต้น จนกระทั่ง ค.ศ. 1899 มีการปฏิรูปการปกครองแบบเทศาภิบาลในมณฑลพายัพ จึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทั้งทางการเมืองการปกครอง และทางเศรษฐกิจในเมืองนครลำปาง

ผลการศึกษาพบว่า การปฏิรูปการปกครองดังกล่าวส่งผลให้เกิดการจัดการปกครองแบบใหม่ โดยมีข้าหลวงใหญ่เป็นตำแหน่งสูงสุดในการปกครองมณฑล ส่วนในระดับนครหรือหัวเมือง กำหนดให้มีข้าราชการ 3 นายดูแล ที่เรียกว่า “เค้าสนามหลวง” ซึ่งประกอบด้วย เจ้าผู้ครองนครลำปาง ข้าหลวงประจำเมือง และข้าหลวงผู้ช่วย ซึ่งการปฏิรูปการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาลได้ริตรอนอำนาจและบทบาทการบริหารราชการของเจ้าผู้ครองนครลำปางลง แต่กลับให้อำนาจในการบริหารราชการแผ่นดินทั้งหมดแก่ข้าหลวงประจำนครลำปางแทน หรือ อาจกล่าวได้ว่า “อำนาจรัฐจากส่วนกลาง” เข้ามาแทนที่ “อำนาจเจ้าหลวงลำปาง” ภายใต้กลไกการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล จนกระทั่งนำไปสู่การสลายอำนาจทางการเมืองของเจ้าผู้ครองนครลำปางได้ในที่สุด ส่วนในเรื่องของการสลายอำนาจทางเศรษฐกิจของเจ้าผู้ครองนครลำปาง การศึกษาพบว่าเกิดจากปัจจัย

ภายนอกที่สำคัญ คือ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เพื่อตอบสนองต่อระบบทุนนิยมที่เข้าสู่ภาคเหนือ ทำให้เจ้าผู้ครองนครลำปางซึ่งเคยได้รับผลประโยชน์สูงสุดแต่เพียงผู้เดียว เปลี่ยนสถานภาพเป็นผู้สูญเสียผลประโยชน์จนกระทั่งกลายเป็นลูกหนี้ของพระมหากษัตริย์แห่งสยาม

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าการลดอำนาจการปกครองของเจ้าประเทศราชผ่านการพระราชทานบรรดาศักดิ์ ทำให้สถานภาพของเจ้าผู้ครองนครลำปางเปลี่ยนเป็นเพียง “ข้าราชการของสยาม” ในขณะที่เดียวกันระบบการให้เงินเดือนพระราชทานเป็นอีกรูปแบบหนึ่งในการริดรอนอำนาจทางเศรษฐกิจของเจ้าประเทศราช ผนวกกับการรูดคืบของทุนนิยม จนกระทั่งทำให้เจ้าผู้ครองนครลำปางและสถาบันเจ้านายฝ่ายเหนือล่มสลายไปในที่สุด

บรรณานุกรม

หนังสือและวิทยานิพนธ์

- ไกรฤกษ์ นานา. (2550). สยามกู่อิสรภาพตนเอง ทางออกและวิธีแก้
ปัญหาชาติบ้านเมือง เกิดจากพระราชกุศลโอบายของพระเจ้า
แผ่นดิน. กรุงเทพฯ : มติชน.
- ขจร สุขพานิช “การเสียดินแดนใน ร.ศ. 111” ใน ข้อมูลประวัติศาสตร์
บางกอก.
- ชวลีย์ ณ ถลาง. (2541). ประเทศราชของสยามในรัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ
วิจัยและมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ปราณี สิริธร ณ พัทลุง. (2538). เพ็ชรล้านนา เล่ม 1. เชียงใหม่:
นอร์ทเทริน พรินต์ริง.
- ปราณี สิริธร ณ พัทลุง. (2538). เพ็ชรล้านนา เล่ม 2. เชียงใหม่:
นอร์ทเทริน พรินต์ริง.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริสเบเกอร์. (2546). เศรษฐกิจการเมืองไทย
สมัยกรุงเทพ, เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม.
- เตช บุนนาค. (2532). การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศสยาม
พ.ศ. 2435-2458 กระทรวงมหาดไทยสมัยสมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, กรุงเทพฯ มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์.
- สมภาพ มานะรังสรรค์. (2536). พัฒนาการทางเศรษฐกิจของ
ประเทศไทย 2393-2493. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สร้อยดี ประยูรเสถียร. (2523). การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ
พ.ศ. 2436 - 2476. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ.

Hong Lysa. (1984). Thailand in the 19th Century: Evolution of the Economy and Society, Institute of Southeast Asian Studies, Singapore.

Tej Boonnak. (1977). The Provincial Administration of Siam, 1892–1915: The Ministry of the Interior under Prince Damrong Rajanubhab, Oxford University Press.

ราชกิจจานุเบกษาของประเทศไทย

ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 7, พงศาวดารเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูนไชย, น. 355.

ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 7, พงศาวดารโยนก, น. 699.

ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 8, จดหมายเหตุปราบเงี้ยว, น. 199–201.

ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 17 ลงวันที่ 22 กรกฎาคม ร.ศ 119, น. 69–80.

ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 17 ลงวันที่ 22 กรกฎาคม ร.ศ 119, น. 27–30.

ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 9 ลงวันที่ 25 มกราคม ร.ศ 111, น. 389.

ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 17 ลงวันที่ 22 กรกฎาคม ร.ศ 119, น. 177–192.

ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 17 ลงวันที่ 22 กรกฎาคม ร.ศ 119, น. 145.

เอกสารชั้นต้นจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5ม.58/177 เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย เรื่องผลประโยชน์เมืองนครลำปาง (31 ม.ค. รศ. 111 – 26 พ.ค. รศ. 112)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5 ม.58/41 เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย เรื่องเจ้าลาวมณฑลพายัพกล่าวโทษพระยาทรงช้างหลวงเรื่องจัดการบ้านเมือง (28 มิถุนายน ร.ศ. 118)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5 ม.58/33 เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวง
มหาดไทย เรื่องพระยาศรีสุทเทพออกไปจัดราชการทาง
มณฑลวันตกเฉียงเหนือ (30 ม.ค.118 – 30 มิ.ย. 119)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5 ม.2.11/11 เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวง
มหาดไทย เรื่องรายงานการประชุมเทศาภิบาล ร.ศ. 127 (ร.ศ. 123 – 127)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5 ม.58/59 เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวง
มหาดไทย เรื่องภาษีอากรต่างๆ ทางลาวเฉียง (17 เม.ย ร.ศ 112
– 25 ก.พ ร.ศ 114)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5 ม.58/181 เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวง
มหาดไทย เรื่อง รายงานต่างๆ จัดราชการเมืองนครลำปาง
(20 ธ.ค ร.ศ 116 – 11 เม.ย ร.ศ 127)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กต. 40 /114 กระทรวงต่างประเทศ
เรื่อง เจ้าพนักงานเมืองนครลำปางฆ่าคนในปกครองฝรั่งเศส
ซึ่งต้องชั่งอยู่ในตาราง 5 คน (พ.ศ. 2445)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. น.ร.7 กษ/6 เอกสารรัชกาลที่ 7 กฎกระทรวง
มหาดไทยที่ 4 แพนกป้าไม้ว่าด้วยอัตราแบ่งปันเงินค่าต่อไม้มณฑลพายัพ

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.6 ค.12.2/3 เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวง
พระคลังมหาสมบัติ เรื่อง ยกเว้นเก็บเงินค่านา (28 พ.ย พ.ศ 2453
– 26 มิ.ย พ.ศ 2469)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5 ม.58/40 เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวง
มหาดไทย เรื่องจัดระเบียบเก็บเงินค่าราชการแลผลประโยชน์มณฑล
พายัพ (5 ส.ค ร.ศ 115 – 4 ก.ค ร.ศ 129)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5 ม.28.1/4 เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวง
มหาดไทย เรื่องเงินสำหรับเจ้าผู้ครองเมืองประเทศราช (กุมภาพันธ์
ร.ศ. 127)

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5.ม.58/33 เอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวง
มหาดไทย เรื่องพระยาศรีสหเทพออกไปจัดราชการทางมณฑลต
วันตกเฉียงเหนือแลมีพระราชบัญญัติอากรที่ดินด้วย (30 ม.ค ร.ศ 118
– 30 มิ.ย ร.ศ 119)

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.6 ค.12.3/7 เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวง
พระคลังมหาสมบัติ เรื่องเจ้าบุญญาภยวงษ์มานิตย์ เจ้าผู้ครองนคร
ลำปาง ขอกู้เงินรัฐบาล (14 ม.ค. 2458 – 29 ต.ค. 2463)

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.6 ค.12.3/6 เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวง
พระคลังมหาสมบัติ เรื่องขุนจำนงจันารักษ์ (หลานเสียง)
ขอพระราชทานกู้เงิน กรมพระคลังข้างที่หรือกระทรวงพระคลัง
มหาสมบัติ เจ้าลำปางเป็นประกัน (11 ก.ย – 9 ม.ค. 2457)

การศึกษาพัฒนาการทาง วัฒนธรรมของชุมชน โบราณในบริเวณพื้นที่ราบ ตอนกลางของจังหวัดลำปาง ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24.*

A Study of Cultural Development of
the Ancient Settlements in the Central
Plains of Lampang Province Prior to the 18th
Century A.D.

วรวีญ์ สุมาลัย** ■

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต เรื่องการศึกษาพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณในบริเวณพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปาง ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร มี ผศ.ดร.จิรัสสา ศษาชีวะ เป็นที่ปรึกษา

** นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาพัฒนาการทางวัฒนธรรมของบริเวณพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปาง ตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 โดยทำการศึกษาและรวบรวมเอกสารทางประวัติศาสตร์และหลักฐานทางโบราณคดีนำข้อมูลมาวิเคราะห์และสรุปผลได้ดังนี้ ผลการศึกษาพบว่า พื้นที่บริเวณนี้มีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ดังเช่น แหล่งโบราณคดีเขาป่าหนาม อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ในสมัยประวัติศาสตร์ พบว่าชุมชนได้มีการอยู่อาศัยสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยทวารวดี ปลาย สมัยล้านนา จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น เมืองโบราณเขลางค์นคร เมืองโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง เป็นต้น

คำสำคัญ : วัฒนธรรมของชุมชนโบราณ, จังหวัดลำปาง, ก่อนพุทธศตวรรษที่ 24

Abstract

The purpose of this research is to study of Cultural Development of the Ancient Settlements in the Central Plains of Lampang Province prior to the 18th Century A.D. It was conducted through studying and examining the gathered historical documents and evidences in all aspects, the collected data were analyzed and concluded. The result of the study found that this area has been settled since prehistoric archaeological sites such as Khao Pa Nam, Lampang Province. In history the residential community has stemmed from the Haripunjaya period, Lanna period until Rattanakosin period, such as Khe Lang Nakhon ancient city and Wiang Phra That La Pang Luang ancient city etc.

Keyword : the Ancient Settlements, Lampang Province, the 18th Century A.D.

บทนำ

จังหวัดลำปางปัจจุบันนั้นมีลักษณะเป็นพื้นที่ราบแบบไม่ต่อเนื่อง แบ่งได้เป็น 3 ตอน คือ ที่ราบตอนบน ที่ราบตอนกลาง และที่ราบตอนใต้¹ ผู้วิจัยมีความสนใจในบริเวณพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปาง เพราะเนื่องจากมีขนาดใหญ่ น่าจะมีการอยู่อาศัยของผู้คนอย่างหนาแน่น และต่อเนื่องกันมาเป็นระยะเวลาานาน ผลจากการดำเนินงานสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีโดยกรมศิลปากรที่ผ่านมา ได้พบหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าบริเวณพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปางนั้นเป็นแหล่งชุมชนโบราณที่มีอายุราวสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย จนถึงช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 24

การสำรวจโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในเขตพื้นที่จังหวัดลำปาง ได้เริ่มดำเนินการในราว พ.ศ.2517 โดยสถาบันโบราณคดี สแกนดิเนเวีย (โครงการลำปาง) ได้เข้าสำรวจพื้นที่บริเวณบ้านสบจาง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ผลการสำรวจได้พบเครื่องมือหินกะเทาะเป็นจำนวนมากถึง 107 ชิ้น ทั้งยังพบเครื่องมือหินกะเทาะขนาดใหญ่ และในบริเวณที่ราบทางตอนใต้ของอำเภอแม่เมาะ และพบฟอสซิลของสัตว์ที่เลี้ยงลูกด้วยนม ร่องรอยกองไฟ และเครื่องมือหินกรวดแบบลับตัดที่แหล่งโบราณคดีเขาป่าหนาม ซึ่งมีอายุอยู่ในช่วงปลายของยุคไพลสโตซีนตอนต้นต่อเนื่องกับช่วงระยะต้นๆ จน พ.ศ. 2527 เมื่อกองโบราณคดี กรมศิลปากร ได้จัดตั้งโครงการโบราณคดีประเทศไทย (ภาคเหนือ) ขึ้น จึงได้มีการสำรวจแหล่งโบราณคดีในเขตจังหวัดลำปางขึ้นอีกครั้ง

¹ *สรวิชาติ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2551), 88.*

โดยการดำเนินการในครั้งนั้นได้พบแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เป็นจำนวนถึง 7 แห่ง และในพ.ศ. 2537 กรมศิลปากร โดยหน่วยศิลปากรที่ 4 ร่วมกับห้างหุ้นส่วนจำกัด เฉลกรีนได้ทำการขุดศึกษาแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในแถบพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปาง บริเวณอำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปางและใน พ.ศ. 2542 ทีมนักวิจัยไทย ได้ทำการสำรวจบริเวณปากถ้ำ ในอำเภอเกาะคา จังหวัดลำปางเพื่อทำการระเบิดเหมืองแร่ ได้พบฟอสซิลมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ คาดว่าน่าจะมีอายุราว 5 แสนปีมาแล้ว² จัดอยู่ในสปีชีส์ โฮโม อีเรกตัส เป็นมนุษย์ที่รู้จักการใช้ไฟ

จนถึงสมัยประวัติศาสตร์ จากการสำรวจของผู้วิจัย พบว่าบริเวณพื้นที่ราบตอนกลางของ จังหวัดลำปางนั้นมีเมืองสำคัญ อยู่ด้วยกัน 3 เมือง คือเมืองลำปาง เมืองเวียงพระธาตุลำปางหลวง และเมืองเวียงตาล อย่างไรก็ตาม ชื่อของเมืองทั้ง 3 เมืองนั้นก็มีการเรียกชื่ออยู่หลายชื่อ ดังจะได้กล่าวคือ

เขलगค์นคร นคร เป็นชื่อเรียกเมืองเขलगค์นครเป็นชื่อภาษาบาลีที่เรียกกันในยุคแรกสร้าง ซึ่งชื่อนี้ปรากฏในเอกสารตำนานจามเทวีวงศ์³ ชินกาลมาลีปกรณ์⁴ แต่งขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ที่แต่งขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 และแต่งต่อมาคือ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่⁵

² เทศบาลนครลำปางและสำนักศิลปากรที่ 7 น่าน. รายงานการขุดค้น ขุดแต่ง และศึกษาชั้นวัฒนธรรมทางโบราณคดี เขलगค์นคร. เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์มรดกล้านนา, 2551, น. 16.

³ คำแปลจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2516), 135.

⁴ รัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, แปลโดย แสง มนวิฑูร, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2518. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพงษ์สวัสดิ์ สุริโยทัย ณ เมรุวัดธาตุทอง วันที่ 15 พฤศจิกายน 2518), 94.

⁵ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและ เดวิด เค. ้วย้อาจ, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, 2547), 47.

ใช้เรียกเมืองแห่งนี้เมื่อแรกสร้างมาจนถึงสมัยล้านนาตอนต้นว่า
เขลางค์นคร คำว่า เขลางค์ ศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร⁶
ได้ให้ความเห็นว่าเป็นภาษามอญ มาจากคำว่า ฮฺลาง หรือ ขฺลาง แปลว่า
ชั้นหรือโอ ที่มาของชื่อนี้คือชื่อของคอยเขลางค์ ซึ่งเป็นที่ตั้งของเมือง
จากชื่อในภาษามอญทำให้เชื่อว่าผู้สร้างเมืองเขลางค์นครเป็นคนมอญ
หรือเม็ง ล่วน คักดี รัตนชัยมีความเห็นที่แตกต่างว่า เขลางค์นคร
น่าจะมาจากคำว่า ขางคำ ที่เป็นชื่อของพรานขางคำ ซึ่งเมื่อแปลเป็น
ภาษามคธ ก็เป็นพรานเขลางค์⁷ ดังนั้น คำว่า เขลางค์นครคงใช้กันมาตั้งแต่
เริ่มสร้างเมือง จนเมื่อพญามังรายสามารถยึดเมืองเขลางค์นครได้และ
ขยายเมืองเขลางค์ออกมทางใต้ก็น่าจะใช้ชื่อ เขลางค์นครอยู่

ละกอน (ลคร นคร ลคอร) ซึ่งปรากฏหลักฐานใน ศิลาจารึกในช่วง
พุทธศตวรรษที่ 21 และพงศาวดารซึ่งรวบรวมขึ้นในชั้นหลัง เรียกเมืองนี้ว่า
ละกอน (นคร) โดยหลักฐานในศิลาจารึกเขียนว่า นคร ปรากฏ
หลักฐานว่าในสมัยล้านนาเมืองแห่งนี้เรียก ละกอน ชื่อเมืองเขลางค์
ได้ถูกตัดเหลือเพียงเมืองนครตั้งแต่เมื่อใดไม่ปรากฏ แต่จากหลักฐาน
ศิลาจารึกหลักที่ 65 พุทธศักราช 2019 กล่าวว่า เจ้าหมื่นคำเพชร
มากินเมืองนคร⁸

นครลำปาง ชื่อนี้ปรากฏขึ้นในช่วงหลัง กล่าวคือ สมัยล้านนาภายใต้
การปกครองของพม่า ตั้งแต่สมัยเจ้าทิพย์ช้างเป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน

⁶ สวัสดิ์ อ่องสกุล. (2551). ประวัติศาสตร์ล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 5. (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง) 2551, น. 65.

⁷ คักดี รัตนชัย. ลานนา ล้านนา เป็นของใคร. เอกสารนำเสนอ สรสน. ลป, 20/2530.

⁸ ฉั่ว ทองคำวรรณ. คำอ่านจารึกจังหวัดลำปาง จ.ศ. 838 (พ.ศ. 2019) ที่ขุดพบที่บริเวณโรงเรียนสตรีวัฒนา ตำบลบางกะปิ. ศิลปากร. ปีที่6, เล่ม3 (สิงหาคม 2495), น. 89-93.

จากหลักฐานพระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2⁹ ซึ่งได้กล่าวถึงการแต่งตั้งให้มีผู้เจ้าผู้ครองนครลำปาง และให้นครลำปางอยู่ภายใต้การปกครองของกรุงรัตนโกสินทร์

ลัมพาง (ลำปาง ลำพาง ลัมกะกัปะนนคร) เป็นชื่อที่เรียกชุมชนในบริเวณวัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งปรากฏอยู่ในหลายเอกสาร กล่าวคือ “...พระพุทธเจ้าฉันแล้วชั้ตบอกไม้ไปตกทิศเหนือ แล้วพระพุทธเจ้าทำนายว่าสถานที่นี้จักเป็นเมืองอันหนึ่งชื่อว่า ลัมพาง...”¹⁰ “...พระองค์จึงได้ฉันน้ำผึ้งนั้น เสร็จแล้วจึงทิ้งกระบอกไม้้นั้นไปตกทางทิศเหนือ แล้วทรงพยากรณ์ว่า สถานที่นี้ต่อไปจักมีผู้มาสร้างเป็นเมือง มีชื่อว่า ลัมกะกัปะนนคร...”¹¹ “...สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสพยากรณ์ว่า กาลเบื้องหน้าแต่นี้ไป สถานที่นี้จักเป็นนครอันหนึ่ง นามว่า ลำปาง..”¹² ซึ่งมีอีกชื่อหนึ่งที่เรียกชุมชนบริเวณวัดพระธาตุลำปางหลวง คือ **อาลัมพางคนคร** ซึ่งปรากฏในพงศาวดารโยนก¹³ และตำนานจามเทวีวงศ์¹⁴

⁹ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 “เรื่องตั้งเมืองประเทศราชมณฑลพายัพ”, (พระนคร: องค์การการค้าของคุรุสภา, 2526), 173 – 176.

¹⁰ สุรพล ดำริห์กุล, ลำปางเมื่อห้วงหนึ่งศตวรรษ “ปัญหาทางประวัติศาสตร์ของเมืองลำปาง”, (สำนักศิลปวัฒนธรรม: มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, 2544), 13.

¹¹ เรื่องเดิม, 13.

¹² พระยาประชาภิจักรจักร, พงศาวดารโยนก, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2516), 205.

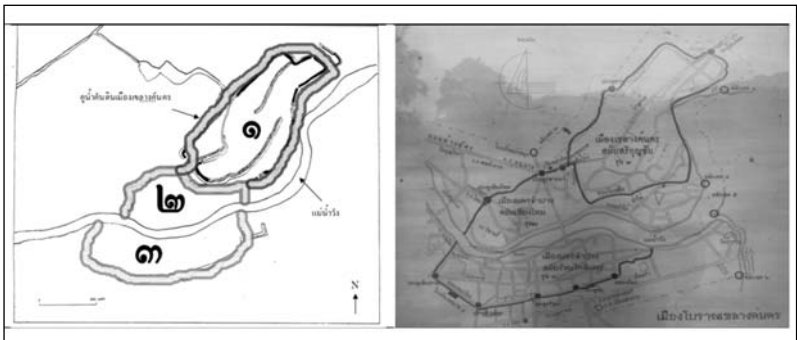
¹³ เรื่องเดิม, 212

¹⁴ กรมศิลปากร, คำแปล จามเทวีวงศ์พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, (พิมพ์แจกในงานฉลองอายุครบ 6 รอบ ของนางกิมฮ้อ นิมมานเหมินท์ วันที่ 20 มีนาคม 2510), 64.

เมืองตาล (ตาน ต้า) เป็นชื่อเรียกชุมชนหนึ่งที่อยู่บริเวณ ดอยขุนตาล อำเภอห้างฉัตร ตามช่วงเวลาของเมืองน่าจะอยู่ในสมัยล้านนา ซึ่งปรากฏอยู่ในพงศาวดารโยนก¹⁵ และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่

เมืองลำปาง

เมืองลำปางจึงประกอบไปด้วยเมืองโบราณ 3 เมืองด้วยกัน คือ เมืองเขลางค์นครเมืองเวียงละกอน และเมืองลำปาง ซึ่งเป็นเมืองเดียวกัน เป็นการขยายเมืองเพื่อให้มีเนื้อที่ และการป้องกันที่มั่นคงมากขึ้น (แผนที่ที่ 1)

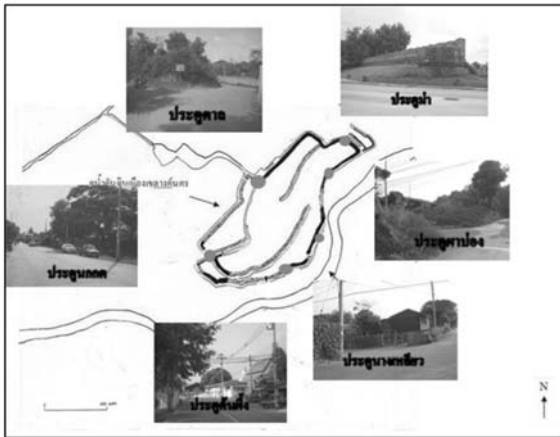

แผนที่ที่ 1 แสดงการขยายเมืองของเมืองลำปางทั้ง 3 สมัย

ที่มา : เมืองลำปางจึงประกอบไปด้วยเมืองโบราณ 3 เมืองด้วยกัน คือ เมืองเขลางค์นครเมืองเวียงละกอน และเมืองลำปาง ซึ่งเป็นเมืองเดียวกัน เป็นการขยายเมืองเพื่อให้มีเนื้อที่ และการป้องกันที่มั่นคงมากขึ้น (แผนที่ที่ 1)

¹⁵ พระยาประจักษ์จกรจักร, พงศาวดารโยนก, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2516), 428.

1.1. **เมืองเขลางค์นคร** (เมืองลำปางรุ่นแรก) ตั้งอยู่ทางฟากตะวันตกของแม่น้ำวัง มีคูเมืองล้อมรอบ 1 ชั้น ลักษณะสันฐานผังเมืองเป็นรูปวงรีคล้ายรูปหอยสังข์ในเขตตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ความยาวโดยรอบประมาณ 4,400 เมตร พื้นที่ภายในเมืองมีประมาณ 600 ไร่ มีประตูเมืองเหลืออยู่ 4 แห่งคือ ประตูม้า ประตูป่อง ประตูท่านาง ประตูต้นผึ้ง¹⁶ (แผนที่ที่ 2) ซึ่งศูนย์กลางของเมืองอยู่ตรงบริเวณวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม พิกัด UTM 553743E / 2023554N

แผนที่ที่ 2 แสดงตำแหน่งประตูเมือง เมืองเขลางค์นครรุ่นที่ 1

ที่มา : ดัดแปลงมาจาก กระทรวงการคลัง. การกำหนดขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมือง เมืองลำปาง เลขที่ทะเบียน 50-12 บ้านลำปาง ตำบลหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง, ม.ป.ท., 2540.

¹⁶ ทิวา ศุภจรรยาและผ่องศรี วนาสิน. ทะเบียนตำแหน่งที่ตั้งชุมชนโบราณในประเทศไทยจังหวัดลำปาง. (กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย). 2526, น. 242-243.

ผลของการขุดค้น และการสำรวจทางโบราณคดี พบว่าเมืองเขลางค์นคร มีการขุดค้นทั้งหมด 5 หลุมขุดค้นโดยความร่วมมือระหว่างสำนักงาน กรมศิลปากร ที่ 7 น่าน และเทศบาลเมืองนครลำปางเพื่อทำการขุดค้น พบหลักฐานเป็นพวกเศษภาชนะดินเผาทั้งแบบที่เป็นเนื้อดินและแบบที่เป็นเนื้อแกร่ง(ภาพที่ 1) และเครื่องมือเครื่องใช้(ภาพที่ 2) และพระพิมพ์ดินเผา (ภาพที่ 3) ที่มีการสำรวจพบในบริเวณเมืองเขลางค์นครในการขุดค้นพบชั้นวัฒนธรรม 3 ชั้นวัฒนธรรมคือ 1.) ชั้นวัฒนธรรมสมัยก่อนล้านนา (สมัยทริภุญไชย) ซึ่งในชั้นนี้พบ ฝาจุกภาชนะดินเผา และหม้อมีสันที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมทวารวดี 2.) ชั้นวัฒนธรรมล้านนา พบหลักฐานประเภทภาชนะดินเผาในวัฒนธรรมล้านนาคือ ภาชนะดินเผาแหล่งเตาสันกำแพง แหล่งเตาเวียงกาหลง ซึ่งอยู่ในวัฒนธรรมล้านนา 3). ชั้นวัฒนธรรมสมัยรัตนโกสินทร์ พบหลักฐานเกี่ยวกับพวกภาชนะดินเผาเนื้อกระเบื้อง หรือเครื่องถ้วยจีน น่าจะอยู่ในสมัยราชวงศ์หมิง

ภาชนะดินเผาเนื้อธรรมดา เคลือบน้ำตาลินสีแดง เขียนลายสีขาว เครื่องปั้นดินเผาลำพูน

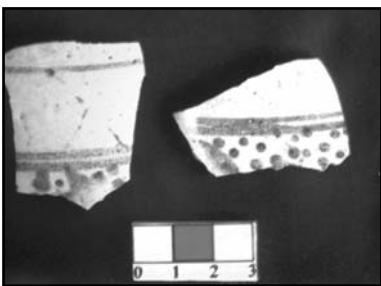
เศษภาชนะดินเผาเนื้อธรรมดา เคลือบน้ำตาลินสีแดง เขียนลายสีขาว เครื่องปั้นดินเผาลำพูน

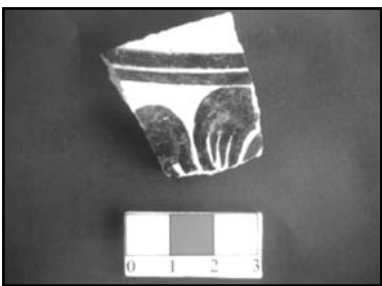
เศษภาชนะดินเผาเนื้อธรรมดา เคลือบน้ำดินสีแดง เขียนลายสีขาว เครื่องปั้นดินเผาลำพูน

เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง ลาย ขูดขีดใต้เคลือบเขียวใส

เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง เขียน ลายสีดำใต้เคลือบทั้งด้านในและ ด้านนอก

เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง เขียน ลายสีดำใต้เคลือบใส

ภาพที่ 1 เศษภาชนะดินเผาทั้งแบบที่เป็นเนื้อดินและแบบที่เป็นเนื้อแกร่ง พบจากการขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีประตู่ม้า จังหวัดลำปาง พบในชั้น วัฒนธรรมสมัยล้านนา

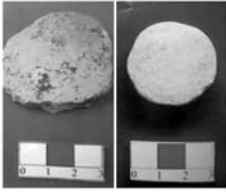
ที่มา : เทศบาลนครลำปางและสำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, รายงานการขุดค้น ขุดแต่งและศึกษาชั้นวัฒนธรรมทางโบราณคดี เขลางค์นคร (เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์มรดกล้านนา, 2551), 101 – 132.

ภาพ ตะคันดินเผาแบบปากจีบ

ภาพ แวดินเผา

ภาพ ตุ๊กตาดินเผา

ภาพ เบี้ยดินเผา

ภาพ กระสุนดินเผา

ภาพ ฝาจุกภาชนะดินเผา

ภาพที่ 2 โบราณวัตถุประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ พบจากการขุดค้นที่
แหล่งโบราณคดีบริเวณวัดป่าพรวัว จังหวัดลำปาง พบในชั้นวัฒนธรรม
สมัยล้านนา

ที่มา : เทศบาลนครลำปางและสำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, รายงานการขุดค้น
ขุดแต่งและศึกษาชั้นวัฒนธรรมทางโบราณคดี เขตลานคร (เชียงใหม่ :
สำนักพิมพ์มรดกล้านนา, 2551), 81 – 100.

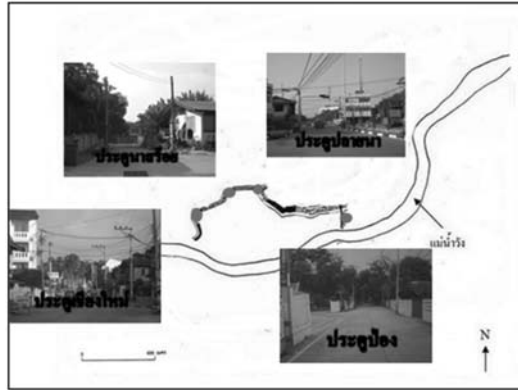

ภาพที่ 3 พระพิมพ์ดินเผาที่สำรวจพบบริเวณวัดผาบ่อง

ที่มา : รพงษ์ ไชยวงศ์, “การศึกษาเมืองโบราณเขลางค์นคร – เวียงละกอน จากหลักฐานหาโบราณคดี” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552), น.149-150.

1.2. เมืองเวียงละกอน (เมืองลำปางรุ่นที่ 2) เป็นเมืองรูปคล้ายสี่เหลี่ยมผืนผ้าไม่สมมาตรมาเสมอเชื่อว่าสร้างขยายต่อเนื่องจากเมืองเขลางค์นครไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ติดกับแม่น้ำวัง ในเขตตำบลเวียงเหนืออำเภอเมือง จังหวัดลำปาง มีพื้นที่ประมาณ 180 ไร่ ศูนย์กลางของเมืองอยู่บริเวณวัดปงสนุกซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของเสาหลักเมืองและถือว่าเป็นสะดือเมือง เนื่องจากวัดปงสนุกอยู่บนเนินสูงจึงถูกให้เป็นจุดศูนย์กลางโดยมี บ้านเมืองอยู่รอบล้อม บริเวณด้านหลังพร่องน้ำและหนองน้ำ ปรางภูมิประตุมืองหลายประตูด้วยกัน เช่น ประตูป้อง ประตูปลายนา ประตูนาสร้อย ประตูเชียงใหม่ (แผนที่ที่ 3) ซึ่งศูนย์กลางของเมืองอยู่ตรงบริเวณวัดวัดปงสนุก พิกัด UTM 552519E / 2022826N กำแพงเมืองคูเมืองบริเวณด้านทิศใต้ สร้างบนที่ราบลาดตะพักแม่น้ำต่ำกว่าด้านเหนือ กำแพงเมืองคูเมืองเป็นแบบเหลี่ยมเชื่อมต่อกับแม่น้ำวังใช้เป็นแนวป้องกันตามธรรมชาติ เป็นลักษณะ

รูปแบบการสร้างกำแพงเมืองคูเมืองในสมัยหลัง สาเหตุของการสร้างเมืองในลักษณะแบบนี้เป็นการสร้างเพื่อต่อขยายจากเมืองเดิมเพื่อให้มีอาณาเขตที่กว้างขึ้น อีกทั้งยังติดอยู่กับแม่น้ำวัง ทำให้เข้าถึงยากต่อการโจมตีในฤดูน้ำหลาก

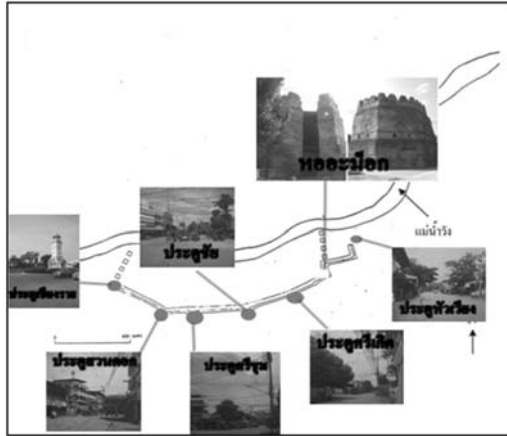
แผนที่ที่ 3 แสดงตำแหน่งประตูเมือง เมืองเวียงสะกอนรุ่นที่ 2

ที่มา : ดัดแปลงมาจาก กระทรวงการคลัง. การกำหนดขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมือง เมืองลำปาง เลขที่ทะเบียน 50-12 บ้านลำปาง ตำบลหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง, ม.ป.ท., 2540.

ผลของการขุดค้น และการสำรวจทางโบราณคดี พบว่าเมืองเวียงสะกอน การขุดตรวจฐานอาคารวิหารพระเจ้าพันองค์ในวัดดงสนุก พบหลักฐานเป็นเศษภาชนะดินเผาแบบเคลือบเขียว ซึ่งน่าจะมาจากแหล่งเตาสันกำแพง ในความลึกที่ระดับ 550cm.dt. จากการสันนิษฐานคาดว่าเมืองเวียงสะกอน น่าจะอยู่ในสมัยล้านนา

1.3. เมืองลำปาง (เมืองลำปางรุ่นที่ 3) (เมืองลำปางรุ่นที่ 3) มีการย้ายศูนย์กลางเมืองข้ามมาทางฝั่งตะวันออก โดยได้มีการสร้างกำแพงเมือง คูเมือง หอคำ ในสมัยของพระเจ้าดวททิพย์ เจ้าผู้ครองนครองค์ที่ 3 จนแล้วเสร็จสมบูรณ์ ซึ่งมีพื้นที่ขนาด 350 ไร่ โดยสร้างกำแพงเมืองมี 3 ด้าน ยกเว้นด้านตะวันออกที่ติดแม่น้ำวัง มีประตูเมือง 6 ประตู คือ ประตูหัวเวียง ประตูศรีเกิด ประตูชัย ประตูศรีชุม ประตูสวนดอก และประตูเชียงราย(แผนที่ที่ 4) จากบันทึก พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ ซึ่งได้บรรยายลักษณะของเวียงนครลำปางเมื่อครั้งเดินทางมาตรวจราชการในมณฑลพายัพ เมื่อ พ.ศ. 2465 ไว้ว่า “กำแพงเมืองนี้โดยยาวตามน้ำวัดประมาณ 32 เส้น กว้างประมาณ 25 เส้น ไม่ได้เห็นตลอดแต่ไม่ใช่รูปสี่เหลี่ยม เพราะได้เห็นทางทิศใต้ย่อมุม เชิงเทินหนาประมาณ 1 วา สูงประมาณ 6 ศอก ไม่ใช่เสมออย่างกำแพงเมืองนครราชสีมา เป็นลูกป้อมรอบกำแพง มีป้อมอยู่ตามมุมกำแพง มีประตู 4 ประตู ก็มีคูล้อมรอบกำแพง คูกว้างประมาณ 10 วา เผลาที่ไปนั้นน้ำในคูแห้ง สังเกตคูเมืองครั้งกระโน้นก็จะมั่นคงแข็งแรงมากอยู่...”¹⁷ ซึ่งปัจจุบัน ยังคงเหลือป้อมเพียงป้อมเดียวเท่านั้น คือ ป้อมปืน “หอค้อมีอก” ที่ยังคงหลงเหลืออยู่ ซึ่งเป็นป้อมปืนขนาดใหญ่สำหรับเก็บปืนใหญ่และกระสุนสำหรับไว้ป้องกันศัตรู และใช้เป็นหอสังเกตการณ์เข้าศึก หอค้อมีอก มีลักษณะเป็น 8 เหลี่ยม มี 3 ชั้นก่อด้วยอิฐ มีฐานกว้างประมาณ 8 เมตร ซึ่งศูนย์กลางของเมืองตั้งอยู่ตรงบริเวณวัดบุญวาฑ์หรือบริเวณศาลหลักเมืองในปัจจุบัน พิกัด UTM553028E /2022393N

¹⁷ สุรพล คำริห์กุล, *ช่วงเมืองและวัดหัวช่วง องค์ประกอบสำคัญของเมืองในดินแดนล้านนา* (กรุงเทพฯ: บริษัทแอคทีฟพริ้น, 2549), 38.

แผนที่ที่ 4 แสดงตำแหน่งประตูเมือง เมืองลำปางรุ่นที่ 3

ที่มา : ดัดแปลงมาจาก กระทรวงการคลัง. การกำหนดขอบเขตที่ดิน กำแพงเมือง-คูเมือง เมืองลำปาง เลขที่ทะเบียน 50-12 บ้านลำปาง ตำบลหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง, ม.ป.ท., 2540.

สรุป เมืองโบราณลำปาง มีการขยายตัวออกเป็น 3 ช่วง กล่าวคือ ช่วงแรก เมืองเขลางค์นคร จากหลักฐานทางเอกสาร กล่าวว่าการสร้างเมือง มาตั้งแต่ สมัยทริภุญไชย ซึ่งจากการขุดค้นทางโบราณคดี หลักฐาน ส่วนใหญ่นั้นอยู่ในช่วงสมัยล้านนาเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็ยังมีหลักฐานที่ แสดงถึงความสัมพันธ์กัน คือ ภาชนะดินเผาที่ได้รับวัฒนธรรมของ ทริภุญไชย และพระพิมพ์ดินเผาที่เป็นรูปแบบของทริภุญไชย ซึ่งมีเพียง แหล่งโบราณคดีเดียวที่ แสดงให้เห็นถึงการอยู่อาศัยสมัยก่อนล้านนา คือ บริเวณนอกเมืองส่วนตะวันออกของเมืองเขลางค์นครบริเวณบ้าน พักเจ้าหน้าที่องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) พบร่องรอยของ การอยู่อาศัยมาตั้งแต่ก่อนสมัยล้านนา มาจนถึงสมัยล้านนาอย่างชัดเจน โดยพบโบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาแบบมีสัน ร่วมกันกับ เศษภาชนะเนื้อแกร่งจากเตาล้านนาและยังพบประติมากรรมรูปสิงห์

(ผาจุกภาชนะ) ที่นิยมสร้างกันในสมัยทวารวดีดังเคยมีการพบที่เมืองอู่ทองมาแล้วและสันนิษฐานว่าชั้นดินที่พบหม้อมีสันและผาจุกภาชนะดินเผาแบบทวารวดีนั้น น่าจะเป็นชั้นดินรบกวนที่เกิดจากการทำกิจกรรมของมนุษย์ในสมัยล้านนา แต่ก็ทำให้ทราบได้ว่าพื้นที่บริเวณนี้มีการอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยก่อนล้านนา¹⁸ โดยมีวัดพระแก้วดอนเต้าเป็นศูนย์กลางของเมืองเขลางค์นคร

ช่วงที่สอง เมืองเวียงละกอน เป็นเมืองที่ขยายต่อเนื่องจากเมืองเขลางค์นครไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ติดกับแม่น้ำวัง จากหลักฐานทางเอกสารจัดให้ช่วงที่สองนี้อยู่ในช่วงสมัยล้านนา ซึ่งจากการขุดตรวจทางโบราณคดีที่วัดปงสนุก เพื่อศึกษาโครงสร้างของวิหารพระเจ้าพันองค์ ทำให้ทราบว่าช่วงนี้อยู่ในสมัยล้านนา จากหลักฐาน ภาชนะดินเผาแหล่งเตาล้านนา คือ แหล่งเตาสันกำแพง แต่อย่างไรก็ตาม การอยู่อาศัยของผู้คนน่าจะอยู่ร่วมกันทั้งสองเมืองเพราะมีอาณาเขตติดกัน โดยเมืองเวียงละกอนมีวัดปงสนุกเป็นศูนย์กลาง

ช่วงที่สาม เมืองลำปาง ขยายออกมาจากเมืองในช่วงที่สอง โดยย้ายเมืองมาอยู่ทางฝั่งตะวันออกแม่น้ำวัง จากหลักฐานทางเอกสาร กล่าวว่า เป็นช่วงที่กำลังฟื้นฟูบ้านเมือง เพราะถูกปกครองโดยพม่าเป็นเวลานาน ช่วงนี้อยู่ในสมัยรัตนโกสินทร์ จากหลักฐานทางโบราณคดี ประเภทสถาปัตยกรรม แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมอื่นที่เข้ามา เช่น วิหารแบบเชียงแสน และเจดีย์รูปทรงพม่า เป็นต้น โดยมีวัดบุญวาทย์เป็นศูนย์กลางของเมืองลำปาง

¹⁸ พิรพงษ์ ไชยวงศ์. “การศึกษาเมืองโบราณเขลางค์นคร – เวียงละกอน จากหลักฐานทางโบราณคดี”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2552, น. 320.

ดังนั้น การอยู่อาศัยของเมืองลำปางน่าจะมีมาตั้งแต่สมัยทริภุญไชย ถึงสมัยล้านนา และสมัยรัตนโกสินทร์สันนิษฐานว่าการมีพื้นที่เมืองตามสมัยต่างๆ อันเนื่องมาจากจำนวนคนที่มากขึ้น และความแออัดของเมืองจึงทำให้มีการขยายพื้นที่เมืองเพิ่มมากขึ้น

เมืองเวียงพระธาตุลำปางหลวง

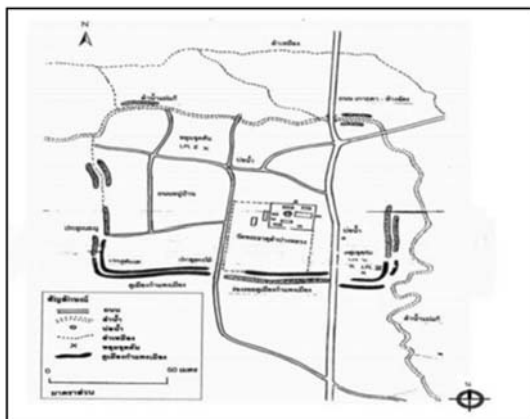
ตั้งอยู่ที่ บ้านลำปางหลวง ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง เวียงพระธาตุลำปางหลวงตั้งอยู่บนที่ราบตอนกลาง ทางด้านตะวันออก เป็นแม่น้ำวัง ทางด้านตะวันตกเป็นที่สูงโดยสภาพส่วนใหญ่ยังคงเป็นไร่นา และที่อยู่อาศัยของชาวบ้านในปัจจุบัน ตัวเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีกำแพงเมืองแบบคูน้ำคันดิน 3 ชั้น และยังปรากฏชื่อประตูเมือง 3 ชื่อ คือ ประตูหนองงู ประตูลับแล และประตูดอกไม้¹⁹ (แผนที่ที่ 5)

เมืองโบราณลำปางหลวง ยังพบบ่อน้ำเลี้ยง (บ่อน้ำโบราณ) ซึ่งมีทั้งหมด 7 บ่อ ได้แก่ บ่อน้ำเลี้ยง(บ่อน้ำเลี้ยงจามเทวี)ชาวบ้านเชื่อกันว่าพระนางจามเทวีเป็นผู้สร้างตามความเชื่อที่เล่าสืบต่อกันมาว่า “พระนางจามเทวี เสด็จกลับจากทัพมาตั้งค่ายที่สบยาว พบปาฏิหาริย์พระธาตุ จึงได้มาบูชาและในเวลานั้นเกิดการขาดแคลนน้ำ พระนางจึงได้ตั้งสัตยาธิษฐานให้มีน้ำ จึงเกิดเป็นบ่อน้ำกลางเมืองที่เรียกว่า บ่อน้ำเลี้ยง”²⁰ บ่อนาคหน้าวัดพระธาตุลำปางหลวง บ่อน้ำศรีหมู 1 บ่อน้ำแก้วบ่อน้ำเสริมหมู 11 บ่อน้ำบอดอนม่วงบ่อน้ำใต้หมู 8

¹⁹ ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม “ในคันทหาอดีตของเมืองโบราณ, เวียงพระธาตุลำปางหลวง” กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ 2522, น. 204-206.

²⁰ กรมศิลปากรที่ 7 น่าน, วัดพระธาตุลำปางหลวง การบูรณะองค์พระเจดีย์ (หจก. เชียงใหม่ซ้อฟ้า) 2553, น. 28.

ซึ่งเมืองโบราณแห่งนี้มีวัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นจุดสำคัญ
พิกัด UTM 541128E / 2014263N

แผนที่ที่ 5 เวียงพระธาตุลำปางหลวง (สำรวจ พ.ศ. 2541)

ที่มา : หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดลำปาง,
รายงานการสำรวจ แหล่งชุมชนโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง
(ลำปาง: บรรณกิจการพิมพ์, 2542).

ภาสกร โทณะวณิก²¹ ได้ทำการขุดค้นที่เวียงพระธาตุลำปางหลวง
เมื่อพุทธศักราช 2528 ได้สรุปความไว้ว่า เวียงพระธาตุลำปางหลวงนั้น
แบ่งออกได้ 3 สมัย คือ สมัยก่อนล้านนา(สมัยหริภุญไชย) ซึ่งจากหลักฐาน
ภาชนะดินเผาที่มีลักษณะแบบวัฒนธรรมหริภุญไชย สมัยที่ 2 คือ
สมัยล้านนา ซึ่งจากหลักฐานภาชนะดินเผา จากแหล่งเตาต่างๆ
ในล้านนา เช่น แหล่งเตาสันกำแพง แหล่งเตาเวียงกาหลง และ
แหล่งเตापาน เป็นต้น ส่วนสมัยที่ 3 นั้นคือช่วงสมัยรัตนโกสินทร์
อาศัยหลักฐานภาชนะดินเผาจากต่างประเทศ คือเครื่องถ้วยจีน

²¹ เรื่องเดิม. น. 1-78.

ผลของการขุดค้นและการสำรวจทางโบราณคดีเมืองเวียงพระธาตุ
ลำปางหลวง จากการขุดค้นพบหลักฐานทางโบราณคดี คือ เศษภาชนะ
ดินเผาจากแหล่งเตาหริภุญไชย, แหล่งเตาสันกำแพง, และแหล่งเตา
เวียงกาหลง อีกทั้งยังพบจากแหล่งเตาภายนอกประเทศ คือแหล่งเตาจีน
เป็นเศษเครื่องถ้วยจีน ซึ่งน่าจะอยู่ในสมัยราชวงศ์ซิง มีอายุอยู่ในช่วง
ประมาณพุทธศตวรรษที่ 23 –24²² (ภาพที่ 4) สามารถสรุปได้เป็น
3 ชั้นวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้

ชั้นวัฒนธรรมที่ 1 พบโบราณวัตถุ สมัยก่อนล้านนา (สมัยหริภุญไชย)
หลักฐานที่พบ เศษภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาหริภุญไชย

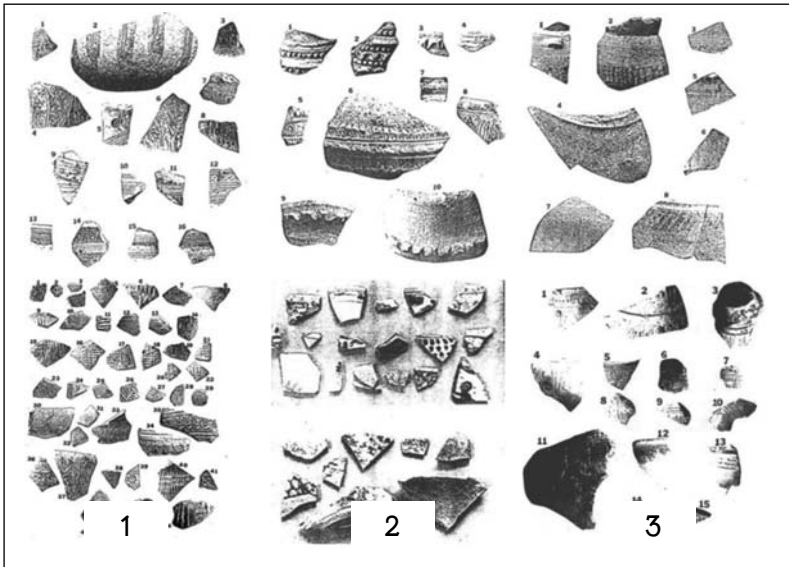
ชั้นวัฒนธรรมที่ 2 พบโบราณวัตถุ สมัยล้านนา หลักฐานที่พบ
เศษภาชนะดินเผาแหล่งเตาสันกำแพง, และแหล่งเตาเวียงกาหลง

ชั้นวัฒนธรรมที่ 3 พบโบราณวัตถุสมัยรัตนโกสินทร์ หลักฐานที่พบ
เศษเครื่องถ้วยจีนราชวงศ์ซิง

จากหลักฐานการขุดค้นทางโบราณคดีนั้น ภาสกร โทณะวณิก²³
ได้ทำการขุดค้นที่เวียงพระธาตุลำปางหลวง เมื่อพุทธศักราช 2528
ได้สรุปความไว้ว่า เวียงพระธาตุลำปางหลวงนั้น แบ่งออกได้ 3 สมัย
คือ สมัยก่อนล้านนา(สมัยหริภุญไชย) ซึ่งจากหลักฐานภาชนะดินเผา
ที่มีลักษณะแบบวัฒนธรรมหริภุญไชย สมัยที่ 2 คือสมัยล้านนา
ซึ่งจากหลักฐานภาชนะดินเผา จากแหล่งเตาต่างๆ ในล้านนา
เช่น แหล่งเตาสันกำแพง แหล่งเตาเวียงกาหลง และแหล่งเตापาน
เป็นต้น ส่วนสมัยที่ 3 นั่นคือช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ อาศัยหลักฐาน
ภาชนะดินเผาจากต่างประเทศ คือเครื่องถ้วยจีน

²² ภาสกร โทณะวณิก. “การศึกษาเมืองโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง”
(วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์
ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529, น. 1-78.

²³ เรื่องเดิม. น. 1-78.

ภาพที่ 4 เศษภาชนะดินเผาที่ได้จากการขุดค้น ตามลำดับชั้น
 วัฒนธรรมดังนี้ 1. ชั้นวัฒนธรรมสมัยก่อนล้านนา(สมัยทริภุญไชย)
 2.ชั้นวัฒนธรรมสมัยล้านนา 3. ชั้นวัฒนธรรมสมัยรัตนโกสินทร์
 ขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีเมืองโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง

ที่มา : ภาสกร โทณะวณิก. “การศึกษาเมืองโบราณเวียงพระธาตุ
 ลำปางหลวง” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขา
 วิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529), น. 1-78.

สรุป เมืองเวียงพระธาตุลำปางหลวง ตั้งอยู่ในอำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง
 อยู่ห่างจากเมืองลำปางไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ประมาณ 18 กิโลเมตร
 จากหลักฐานทางเอกสาร และการขุดค้นทางโบราณคดี ทำให้ทราบถึง
 การอยู่อาศัยของผู้คน ในเวียงพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งจากหลักฐาน
 ทางเอกสารนั้น กล่าวถึงเวียงพระธาตุลำปางหลวง ว่าอยู่ร่วมสมัย
 เดียวกับเมืองเขลางค์นคร (เมืองลำปาง) จนถึงปัจจุบัน

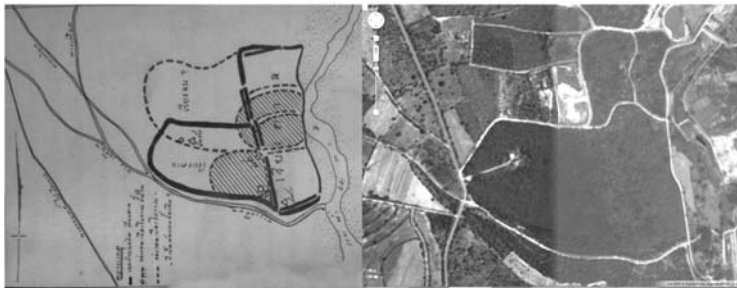
โบราณสถาน (แหล่งโบราณคดี) ที่สำคัญของเวียงพระธาตุลำปางนั้น คือ วัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งเชื่อกันว่าวัดพระธาตุลำปางหลวง น่าจะเป็นศูนย์กลางของเวียงพระธาตุลำปางหลวง ส่วนแหล่งโบราณคดีอื่นๆ เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านล้อมศรีบ่อ แหล่งโบราณคดีดอกหมู แหล่งโบราณคดีกู่บ้านจามเทวี แหล่งโบราณคดีกาดแก้วศรีนาลอย เป็นแหล่งโบราณคดีที่ไม่สามารถกำหนดอายุได้ เนื่องมาจากหลักฐานที่เหลืออยู่นั้น เหลือเพียงซากอิฐ และเนินดิน แต่จากการสอบถามชาวบ้านกล่าวว่าน่าจะมีอายุสมัยใกล้เคียงกับเวียงพระธาตุลำปางหลวง ส่วนวัดโหล่หินและวัดบ้านนาบัว นั้นอยู่ในช่วงล้านนา เนื่องจากสถาปัตยกรรมเป็นแบบที่นิยมทำกันในสมัยล้านนา ดังนั้นจะเห็นได้ว่าเมืองเวียงพระธาตุลำปางหลวง น่าจะมีอยู่อาศัยของประชาชนตั้งแต่ออดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในบางช่วงเวลาอาจจะมีการปล่อยทิ้งร้าง เนื่องจากเหตุการณ์ต่างๆ เช่น ภาวะสงคราม หรือการย้ายถิ่นฐาน แต่เมื่อเวลาผ่านไปก็มาตั้งถิ่นฐานหรือใช้ประโยชน์ตามเดิม

เมืองเวียงตาล

ตั้งอยู่ ตำบลเวียงตาล อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง อยู่บริเวณที่ราบลุ่มลำน้ำแม่ตาล ห่างจากองค์การบริหารส่วนตำบลเวียงตาลไป 2 กิโลเมตร อยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ สภาพบริเวณส่วนใหญ่ เป็นป่าไม้สัก พิกัด UTM 534324E/2027912N

จากการศึกษา ของ ศักดิ์ รัตนชัย ร่วมกับนักศึกษาคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2512 ได้สำรวจชั้นดิน และซากโบราณสถานในเขตเวียงตาล ซึ่งศักดิ์ รัตนชัย ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับลักษณะเมืองเวียงตาลไว้ว่าเป็น “เมืองโบราณสร้างขึ้นด้วย

คันดินรูปไข่ เนื้อที่แบ่งเป็นสองตอน ตอนตะวันตกรูปไข่มีเนื้อที่ราว 75 ไร่ ตอนใต้ติดน้ำแม่ตาล มีคูน้ำคันดิน บางแห่งลึกถึง 9 เมตร²⁴ (แผนที่ที่ 6)

แผนที่ที่ 6 เมืองเวียงตาลและภาพถ่ายทางอากาศ

ที่มา : คักดี รัตน์ชัย, ของดินครลำปาง”เมืองโบราณในนครลำปาง”
ลำปาง : ลำปาง, 2513, น. 103. ;Google map (Computer program),
USA. : Google Inc., 2014.

ตำนานที่กล่าวถึงเมืองเวียงตาล²⁵ ได้กล่าวถึงพระนางมหาเทวี จากเชียงใหม่ ยাত্রาทัพกลับจากแม่สลิด (เขตจังหวัดตาก) มาพักแรมตรงบริเวณสบยาวซึ่งใกล้กับวัดพระธาตุลำปางหลวง ได้เกิดปาฏิหาริย์ขึ้น และทรงพักแรมอยู่ในเวียงตาลเพื่อบำเพ็ญกุศล ปฏิบัติบูชาวัดพระธาตุ²⁶

²⁴ คักดี รัตน์ชัย, ของดินครลำปาง “เมืองโบราณในนครลำปาง” (ลำปาง: ลำปาง, 2513), 99 – 100.

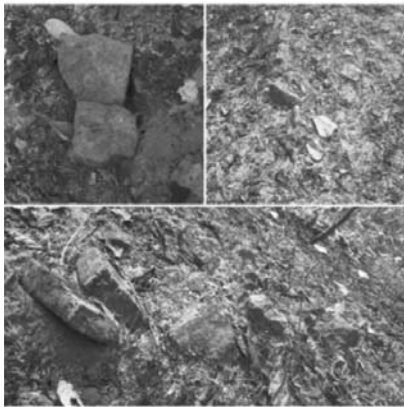
²⁵ ในเอกสาร ให้ความสงสัยว่าเป็นคนเดียวกับพระนางจามเทวี เจ้าผู้ครองอาณาจักร ทริภุญไชยหรือเปลา

²⁶ คักดี รัตน์ชัย, ของดินครลำปาง “เมืองโบราณในนครลำปาง”. (ลำปาง : ลำปาง) 2513, น. 108-112

ผลการสำรวจ จากการสำรวจบริเวณภายในเมืองและบริเวณรอบนอกเมืองเวียงตาล พบว่าเมืองเวียงตาลมีแหล่งโบราณสถานจำนวน 5 แหล่ง ซากโบราณสถานที่ 1 (ภาพที่ 5) อยู่ทางด้านหลังของอนุสาวรีย์เพียงเล็กน้อย ลักษณะน่าจะเป็นฐานวิหาร หรือศาลา ผู้วิจัยได้สอบถามชาวบ้าน ได้ให้ข้อมูลว่า ซากโบราณสถานนี้เป็นแท่นที่ว่าการหรือชำระความของเจ้าพ่อขุนตาน ทางทิศตะวันออกเพื่อเข้าสู่ศูนย์กลางเมืองประมาณ 500 เมตรพบแนวอิฐ (ภาพที่ 6) โดยอิฐมีขนาดใหญ่พบเป็นแนวยาว อีกทั้งยังพบเศษกระเบื้อง (ภาพที่ 7) ใกล้กับแนวกำแพง จะพบเนินดิน ชาวบ้านกล่าวว่าน่าจะเป็นองค์เจดีย์เดิม ลักษณะเป็นเนิน ขนาดเล็ก มีเศษอิฐกระจายอยู่รอบบริเวณ ซากโบราณสถานที่ 2 (ภาพที่ 8) จนถึงกลางเมือง พบบ่อน้ำขนาดเล็ก โบราณสถานที่ 3 (ภาพ 9) ก่อด้วยอิฐ ปากบ่อน้ำมีขนาด 90 เซนติเมตร มีความลึกประมาณ 2 -2.5 เมตร และซากโบราณสถานที่ 4 (ภาพที่ 10) ลึกเข้าไปด้านในประมาณ 200 เมตร ชาวบ้านเรียกว่า วัดหลักหิน ลักษณะของโบราณสถานเป็นเนินดินขนาดเล็ก มีการทับซ้อนกันของอิฐ และเศษอิฐกระจายอยู่บริเวณโดยรอบ ขนาดของอิฐ (ภาพที่ 11) ได้ได้ทำการวัดขนาด มีขนาดกว้าง 12 เซนติเมตร ยาว 30 เซนติเมตรหนา 5 เซนติเมตร ลักษณะบริเวณโดยทั่วไปมีลักษณะเป็นป่าไม้สัก ทำให้ยากต่อการสำรวจ และจากนอกเมืองออกไปประมาณ 1.5 กิโลเมตร พบโบราณสถานที่ 5 (ภาพที่ 12) ลักษณะเป็นฐานวิหาร ลักษณะเป็นฐานสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีการก่ออิฐบุระณะขึ้นมาใหม่ ชาวบ้านเรียกว่า แท่นช้างเผือก มีขนาดประมาณ กว้าง 5 เมตร ยาว 10 เมตร และสูง 1 เมตร

ภาพที่ 5 ซากโบราณสถานที่ 1 อยู่ทางด้านหลังอนุสาวรีย์

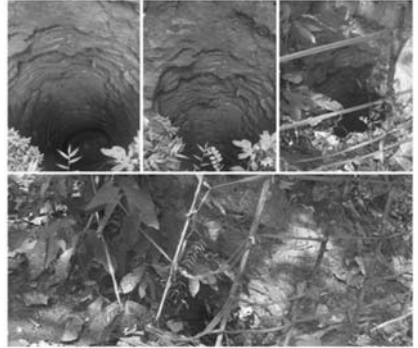
ภาพที่ 6 แนวอิฐและเศษอิฐ
บริเวณเมืองเวียงताल

ภาพที่ 7 เศษกระเบื้องดินเผา
ที่พบบริเวณเมืองเวียงताल

ภาพที่ 8 ซากโบราณสถานที่ 2

ภาพที่ 9 บ่อน้ำกลางเมืองเวียงตาล

ภาพที่ 10 ซากโบราณสถานที่ 4

ภาพที่ 11 ขนาดอิฐบริเวณ
ซากโบราณสถานที่ 4

ภาพที่ 12 โบราณสถานที่ 5 แทนช้างเผือก

สรุป เมืองเวียงตาล น่าจะเป็นเมืองที่มีการอยู่อาศัยอยู่ในช่วงสมัย ล้านนา จากหลักฐานทางโบราณคดี คงหลงเหลือแต่เพียงซาก โบราณสถาน และเศษอิฐ โดยปรากฏแต่หลักฐานทางเอกสารเท่านั้น ที่ได้กล่าวถึงชื่อเมืองนี้ โดย ศักดิ์ รัตนชัย ได้กล่าวได้ว่าน่าจะเป็น การอยู่อาศัยในช่วงระยะเวลาสั้นๆ เพียงแค่สมัยเดียว²⁷ เพราะอยู่ บริเวณที่ราบสูง สภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวย

แต่จากหลักฐานที่พบเห็นยังไม่สามารถสรุปได้ข้อบ่งชี้ชัดเจน ว่าเมือง โบราณเวียงตาลมีการอยู่อาศัยของผู้คน หรือถูกกรร้าง แต่อาจจะ เป็นไปได้ว่าไม่ได้ถูกปล่อยให้ร้างไปเสียเลยทีเดียว น่าจะมีการอยู่อาศัย ของผู้คนอยู่ ต่อมาเรื่อยๆ เพราะบริเวณเมืองโบราณเวียงตาลเป็นทางผ่าน สำหรับที่จะไป เมืองหริภุญไชย และเมืองเชียงใหม่ เพื่อทำการติดต่อขายค้า แต่อย่างไรก็ตาม จากผลการศึกษา ยังไม่สามารถระบุได้แน่ชัดมากนัก ควรทำการขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อศึกษาวิเคราะห์โบราณวัตถุ และ กำหนดอายุของเวียงตาลในลำดับต่อไป

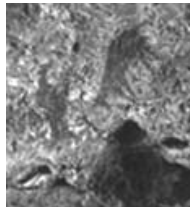

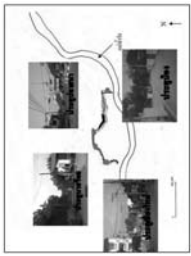
พัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณในบริเวณพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปาง

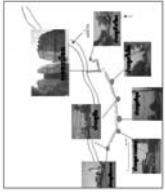
พัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณในบริเวณพื้นที่ราบตอน กลางของจังหวัดลำปาง ออกเป็น 4 ระยะ

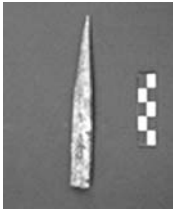

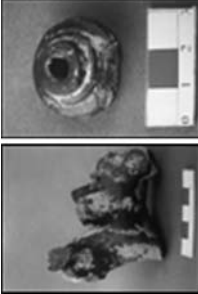

- ระยะแรก สมัยก่อนประวัติศาสตร์
- ระยะที่ 2 สมัยหริภุญไชยหรือสมัยก่อนล้านนา
(ช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 – 19)
- ระยะที่ 3 สมัยล้านนา (ช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 – 22)
- ระยะที่ 4 สมัยรัตนโกสินทร์ (ช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 – 24)

²⁷ เรืองเดิม, 112.

ตารางสรุปผลพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณในบริเวณพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปาง

	สมัยก่อนประวัติศาสตร์	สมัยทวารวดี	สมัยลพบุรี	สมัยรัตนโกสินทร์
รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ชาติอยู่ตามที่สูง เช่น ถ้ำ เิงผา จนในระยะต่อมาได้ขยายการอยู่อาศัยลงการบริเวณพื้นที่ราบลุ่ม	เมืองเขลางค์นครเสียดังถิ่นฐานบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง เมืองมีการสร้างคูน้ำคันดิน และกำแพงเมือง ลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับ เมืองโบราณทวารวดี และเมืองโบราณแพร์ เมืองทวารวดีลพบุรีลพบุรี การตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำวังเช่นกัน เมืองโบราณมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีคูน้ำคันดิน 3 ชั้นด้วยกัน	เมืองเขลางค์นครเสียดังถิ่นฐานบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง เมืองมีการสร้างคูน้ำคันดิน และกำแพงเมือง ลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับ เมืองโบราณทวารวดี และเมืองโบราณแพร์ เมืองทวารวดีลพบุรีลพบุรี การตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำวังเช่นกัน เมืองโบราณมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีคูน้ำคันดิน 3 ชั้นด้วยกัน	เมืองโบราณลำปาง เป็นช่วงที่มีการอยู่อาศัยแบบต่อเนื่องจากช่วงแรกเป็นการขยายเมืองตั้งเมืองอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำวัง อยู่ทางด้านกลางของช่วงแรกซึ่งติดกันลักษณะเมืองเป็นเมืองรูปหลายเหลี่ยม ขนาดเล็กกว่าเมืองเก่า เมืองโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวงยังคงตั้งอยู่ที่เดิม เป็นการอาศัยแบบต่อเนื่อง	เมืองโบราณลำปาง เป็นช่วงสมัยที่ 3 ได้มีการย้ายเมืองจากฝั่งตะวันตกของแม่น้ำวังไปทางตะวันออกของแม่น้ำวัง มีลักษณะเป็นแปดเหลี่ยม กำแพงเมือง ล้อมมี 3 ด้าน ยกเว้นด้านเหนือที่ติดแม่น้ำวัง ได้แบ่งเป็นย่านธุรกิจ และย่านที่อยู่อาศัย โดยให้ส่วนพื้นที่ฝั่งตะวันตกให้เป็นที่อยู่อาศัยของชาวเมืองที่ถูกกวาดรวมและบริเวณท่ามะเดื่อเป็นที่อยู่อาศัยของพวกไทใหญ่ที่ใช้มาค้าขายช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เมืองโบราณพระธาตุลำปางหลวง นั้น ในช่วงระยะเวลาที่มีการอยู่อาศัยของชุมชนต่อเนื่องมาจากสมัยที่ 2
				
	ภาพถ้ำเิงผา แหล่งโบราณคดีประตูผา อ.แม่เมาะ จังหวัดลำปาง	ภาพผังเมือง เขลางค์นคร	ภาพผังเมือง เขลางค์นคร	

	สมัยก่อนประวัติศาสตร์	สมัยทวารวดี	สมัยล้านนา	สมัยรัตนโกสินทร์
รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน			 <p>ภาพผังเมืองโบราณเรียงพระธาตุลำปางหลวง</p>	 <p>ภาพผังเมืองลำปาง รุ่นที่ 3</p>
วิธีการดำรงชีวิต	<p>ดำรงชีวิตแบบล่าสัตว์หาของป่า โดยมีเครื่องมือและกระดูกปลายหินมีอและกระดูกปลายแหลม เพื่อดำรงชีวิต</p> <p>ภาษาชนเผ่า ก็เป็นแบบเผ่าชนมีลวดลายคือการกดประทับ ซึ่งมีการกดประทับด้วยนิ้วมือและเท้า</p> <p>วัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในภาคอีสานพบภาพเขียนสีบนผนังถ้ำ</p>	<p>ดำรงชีวิตด้วยการทำเกษตรเลี้ยงสัตว์ ล่าสัตว์ และจับสัตว์น้ำเป็นอาหาร เพราะพบร่องรอย พืชผักผลไม้ และกระดูกสัตว์</p> <p>ที่ผ่านความร้นอันซึ่งอาจจะเป็นการปรุงแต่งอาหาร เช่น กระดูกหมู วัว ควาย และก้างปลา</p> <p>อีกทั้งยังพบเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำมาจากกระดูกที่มีการตกแต่งให้มีลักษณะปลายแหลม</p>	<p>วิธีการดำรงชีวิตส่วนหนึ่งด้วยการทำเกษตรกรรม มีการใช้เครื่องมือเครื่องใช้ต่อเนื่องจากช่วงแรก</p> <p>เครื่องมือเครื่องใช้พบ ตั้งแต่ช่วงแรกดินเผา, ตุ๊กตาดิน และกลองยาว</p> <p>ภาษาชนเผ่าที่พบบริเวณพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปาง มีภาษาชนเผ่าแบบพื้นเมือง ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบเนื้อดินสีดำ และยังพบภาษาชนเผ่า</p>	<p>วิธีการดำรงชีวิตส่วนหนึ่งจากเกษตรกรรม มีเครื่องมือเครื่องใช้ที่ผู้ควาหมกลางหลายมากขึ้น รวมไปถึงภาษาชนเผ่าที่มีจำนวนมาก และมาจากหลายแหล่งผลิต ทั้งภายในประเทศ และต่างประเทศ</p>

	สมัยก่อนประวัติศาสตร์	สมัยหรือฤๅไชย	สมัยล้านนา	สมัยรัตนโกสินทร์
<p>วิธีการ ดำรงค์ชีวิต</p>	<p>ภาพกระดูกปลาสวยแหลม พบที่แหล่งโบราณคดีบ้านพักเจ้าหน้าที่ยังคงได้รับการอนุรักษ์อย่างดี (ออบ.)</p> 	<p>ภาชนะดินเผา ลักษณะที่พบนั้น ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมทวารวดีหรือ ไชย คือ หม้ออกกลมกลม คนโท โดยมี การเคลือบน้ำดินสีแดงเจือนสลาย สีขาว โดยมีลวดลาย ก้านขด สีเหลืองเข้มทั่วหลาหมดัด</p> 	<p>ในแหล่งเตา ล้านนา เช่น แหล่งเตาสันกำแพง, แหล่งเตาเวียงกาหลง, แหล่งเตาพาน และแหล่งเตาภายในเมืองเวียง และแหล่งเตาจีน ในราชวงศ์ชิง</p> 	<p>ภาพเศษเครื่องถ้วยจีน พบที่แหล่งโบราณคดีประจักษ์</p>

ศาสนา และ พิธีกรรม	สมัยก่อนประวัติศาสตร์	สมัยทวารวดี	สมัยลพบุรี	สมัยรัตนโกสินทร์
<p>พบรูปแบบการฝังศพ 3 รูปแบบ และมีการอุทิศสิ่งของให้ผู้ตาย</p> <p>ภาพ กระดุกและกำไลที่แสดงถึงการอุทิศให้ผู้ตายในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ พบที่แหล่งโบราณคดีวัดพระธาตุจอมปิง</p>	<p>พบพระพิมพ์ดินเผา ลักษณะคล้ายวัฒนธรรมทวารวดี คือพระสามม และพระที่มีจำนวนหลายองค์</p> <p>ภาพ พระพิมพ์ดินเผา พบที่แหล่งโบราณคดีวัดป่าบง</p>	<p>พุทธศาสนาในเมืองลำปางก็ยังคงอยู่เช่นเดิม ดังแต่สมัยทวารวดี เพียงแต่ศูนย์กลางทางศาสนาเปลี่ยนจากเดิมเป็นนครทวารวดีชโยชัย กลายมาเป็นเมืองเชียงใหม่แทน</p>	<p>พุทธศาสนาในเมืองลำปางก็ยังคงอยู่เช่นเดิม บางชุมชนก็นับถือผีบรรพบุรุษ ยังมีวัฒนธรรมและความเชื่ออื่นที่เข้ามาผสมผสาน เช่น วัฒนธรรมเชียงแล่น และวัฒนธรรมพม่า</p>	

	สมัยก่อนประวัติศาสตร์	สมัยทวารวดี	สมัยลพบุรี	สมัยรัตนโกสินทร์
<p>เศรษฐกิจ</p>	<p>การติดต่อระหว่างชุมชนในบริเวณใกล้เคียง หรือชุมชนภายนอก เช่น การพบลูกปัด และเตตระฮีดรอลประดับปลักริด</p>	<p>-</p>	<p>เศรษฐกิจบริเวณภาคเหนือตอนบนเจริญรุ่งเรือง เริ่มตั้งแต่การรวบรวมลัทธิมนต์เข้าด้วยกัน เนื่องจากความมั่นคงทางการเมือง ทำให้มีพ่อค้าต่างเสด็จเดินทางมาติดต่อค้าขายเป็นจำนวนมาก สินค้าป่า ทำรายได้ในปริมาณมาก</p>	<p>การแลกเปลี่ยนสินค้าแบบเดิมก็ยังคงมีอยู่ เริ่มมีการเข้ามาของชาวต่างชาติเพื่อทำสัมปทานป่าไม้</p>

	สมัยก่อนประวัติศาสตร์	สมัยทวารวดี	สมัยลพบุรี	สมัยรัตนโกสินทร์
การเมือง การปกครอง	-	บริเวณพื้นที่ราบตอนกลางของจังหวัดลำปางนั้นมีลักษณะการปกครองแบบเมืองลูกหลวงของอาณาจักรทวารวดีซึ่งเป็นลักษณะแบบศรีอยุธยา	อยู่ภายใต้การปกครองของล้านนา โดยบริเวณพื้นที่ราบตอนกลางนั้นได้เป็นเมืองหน้าด่านในสมัยล้านนามีความสำคัญมาก เพราะป้องกันข้าศึกจากทางใต้ก่อนถึงเมืองเชียงใหม่ต่อมาถูกพม่าปกครองทำให้ลดความสำคัญลง เพราะศูนย์กลางอยู่ที่เชียงใหม่ซึ่งมีบริเวณพื้นที่ราบตอนกลาง เพื่อแสดงเครื่องหมายบรรณาการ และส่งทหารไปคุ้มครอง	ถูกปกครองโดยไทย(สมัยรัตนโกสินทร์) เมืองลำปางเริ่มมีบทบาทความสำคัญมากขึ้นเนื่องจากเมืองลำปางเป็นเมืองแรกที่เริ่มตั้งชื่อและยังช่วยเหลือหัวเมืองต่างๆที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจพม่า โดยทางไทยให้ปกครองเองจนเริ่มมีชาวต่างชาติเข้ามาจำนวนมาก ทำให้เริ่มเปลี่ยนการปกครองมาเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล

บรรณานุกรม

- กระทรวงการคลัง. (2540). การกำหนดขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง-คูเมือง เมืองลำปาง เลขที่ทะเบียน 50-12 บ้านลำปาง ตำบลหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง. (ม.ป.ท.)
- กรมศิลปากร. (2510). คำแปล จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย. (พิมพ์แจกในงานฉลองอายุครบ 6 รอบของนางกิมฮ้อย นิมมานเหมินท์ วันที่ 20 มีนาคม 2510).
- กรมศิลปากรที่ 7 น่าน. (2553). วัดพระธาตุลำปางหลวง การบูรณะองค์พระเจดีย์ (หจก.เชียงใหม่ซอฟต์แวร์).
- กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2526). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 “เรื่องตั้งเมืองประเทศราชมณฑลพายัพ”. (พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา).
- น้ำ ทองคำวรรณ. (2495). คำอ่านจารึกจังหวัดลำปาง จ.ศ. 838 (พ.ศ. 2019) ที่ขุดพบที่บริเวณโรงเรียนสตรีวัฒนา ตำบลบางกะปิ. ศิลปากร. ปีที่ 6, เล่ม 3 (สิงหาคม 2495).
- พระยาประชาภิจักรจักร. (2516). พงศาวดารโยนก. พิมพ์ครั้งที่ 7. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา).
- พีรพงษ์ ไชยวงศ์. (2552). “การศึกษาเมืองโบราณเขลางค์นคร – เวียงละกอน จากหลักฐานทางโบราณคดี”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ทิวา ศุภจรรยาและพงษ์ศรี วนาลิน. (2526). **ทะเบียนตำแหน่งที่ตั้งชุมชนโบราณในประเทศไทยจังหวัดลำปาง**. (กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).

เทศบาลนครลำปางและสำนักศิลปากรที่ 7 น่าน. (2551). **รายงานการขุดค้น ขุดแต่งและศึกษาชั้นวัฒนธรรมทางโบราณคดีเขลางค์นคร**. (เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์มรดกล้านนา).

ภาสกร โทณะวณิก. (2529). **“การศึกษาเมืองโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง”**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

รัตนปัญญาเถระ. (2518). **ชินกาลมาลีปกรณ์**. แปลโดย แสง มนวิฑูร, พิมพ์ครั้งที่ 5. (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร). พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระรณทานเพลิงศพ นายพงษ์สวัสดิ์ สุริยทัตย์ ณ เมรุวัดธาตุทอง วันที่ 15 พฤศจิกายน 2518.

ศักดิ์ รัตนชัย. (2530). **ลานนา ล้านนา เป็นของใคร**. เอกสารนำเสนอ สรสว. ลป, 20/2530.

_____. (2513). **ของดินนครลำปาง “เมืองโบราณในนครลำปาง”**. (ลำปาง : ลำปาง)

ศรีศักดิ์ วัลลีโถม. (2522). **“ในค้นหาอดีตของเมืองโบราณ, เวียงพระธาตุลำปางหลวง** กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน. (2553). **วัดพระธาตุลำปางหลวง การบูรณะองค์พระเจดีย์**. (เชียงใหม่ : หจก.ช่อฟ้าก่อสร้อย).

สร้อยวิ อ่องสกุล. (2551). **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 5. (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง).

- _____ . (2545). **พื้นเมืองเชียงใหม่ ปรีวรรต ตรวจสอบ และวิเคราะห์.** (เชียงใหม่: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่).
- สุรพล ดำริห์กุล. (2549). **ช่วงเมืองและวัดหัวช่วง องค์ประกอบ สำคัญของเมืองในดินแดนล้านนา.** (กรุงเทพฯ: บริษัทแอดทีฟพรี้น).
- _____ . (2544). **ลำปางเมื่อห้วงหนึ่งศตวรรษ “ปัญหาทาง ประวัติศาสตร์ของเมืองลำปาง”.** (สำนักศิลปวัฒนธรรม : มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง).
- หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดลำปาง, (2542). **รายงานการสำรวจ แหล่งชุมชนโบราณเวียงพระธาตุ ลำปางหลวง.** (ลำปาง: บรรณกิจการพิมพ์).
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วัยอาจ. (2547). **ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 2.** (กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรี้นติ้งเฮ้าส์).

